

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNIŽNICA

PODPORA ČÍTANIA

METODIKA

BIBLIOGRAFIA

VÝZNAMNÉ VÝROČIA

VEDECKÉ A VEREJNÉ KNIŽNICE

KNIŽNÁ KULTÚRA

BIOGRAFISTIKA

štvrtročník
číslo 03
2020
ročník XXI.

2020

Pripravujeme:

KNIŽNÁ KULTÚRA HUMANIZMU A RENESANCIE VO FONDOCH A ZBIERKACH SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

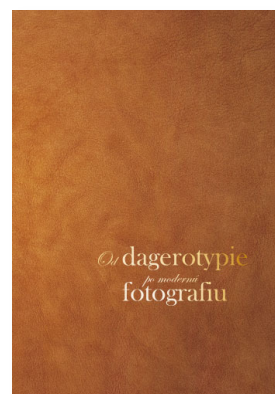
Reprezentatívna monografia odhaľuje bohaté zbierky tlačí 16. storočia, ktoré dokresľujú obraz o fenoméne európskej kníhtlače a vydavateľskej činnosti v jednom z prelomových období vývoja západnej civilizácie.

Klára Komorová – Lubomír Jankovič
Martin, Slovenská národná knižnica, 2020.
ISBN 978-80-8149-131-3

OD DAGEROTYPIE PO MODERNÚ FOTOGRAFIU

Kniha čitateľa sprevádza vývojom fotografických techník od najstaršej dagerotypie až po súčasnú fotografiu. Prezentované exempláre tvoria súčasť rozmanitých fotografických zbierok Literárneho archívu SNK.

Mária Valová
Martin, Slovenská národná knižnica, 2020.
ISBN 978-80-8149-128-3

ŽIVOTNÁ ODYSEA MARTINA KUKUČÍNA

Slovenská národná knižnica si 160. výročie narodenia spisovateľa Martina Kukučína pripomína vydaním bohato ilustrovanej publikácie, ktorá záujemcom odкрýva dosiaľ málo známe fakty o osobnosti, diele i neľahkých životných skúškach tohto svetového Slováka.

Mária Rapošová
Martin, Slovenská národná knižnica, 2020.
ISBN 978-80-8149-137-5

Už v predaji:

DIÁR SNK 2021

Vybrané skvosty knižnej kultúry z obdobia humanizmu a renesancie, ktoré sú uložené v zbierkach Slovenskej národnej knižnice, predstavujeme aj na stranách inšpiratívneho diára.

číslo 3 | 2020 | ročník XXI

vydáva Slovenská národná knižnica
www.snk.sk
ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Eva Barnišnová
e-mail: eva.barnisinova@snk.sk
tel.: 0915 071 840

Výkonný redaktor

PhDr. Eva Hatarová
e-mail: eva.hatarova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. C. Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: redakcia@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.
Mgr. Katarína Buzová, PhD.
Mgr. Szabolcs Dancs
PhDr. Jana Huňová
Mgr. Iveta Hurná
Katarzyna Ślaska
Mgr. Michal Sliacky
Ing. Silvia Stasselová
Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 11. 11. 2020

Vážení čitatelia,

prezeráte si tohtoročné 3. číslo časopisu *Knižnica*, ktoré vychádza po dvadsiatich rokoch v novej grafickej úprave.

Tá reaguje na potrebu sprostredkovať informácie publikované

v teoretických štúdiách z oblasti

knižničnej a informačnej vedy,

v strategických materiáloch o rozvoji

slovenského knihovníctva a v prís-

pevkoch venovaných knižničnému systému SR, metodickému vedeniu knižníc, vzdelávaniu knihovníkov, výskumom čítania, dejinám knižnej kultúry, odborným knižničným činnostiam či biografistike –

a to modernejšou, efektívnejšou a graficky príťažlivou formou

s interaktívnymi prvkami.

Milí čitatelia, 3. číslo časopisu *Knižnica* je opäť vystavané na tematických pilieroch, ako sú podpora čítania, metodika, bibliografia, vedecké knižnice či knižná kultúra... So záujmom som čítala štúdiu autoriek Šebová – Marcinová zameranú na faktory podporujúce čítanie detí aj príspevok Gabriely Romanovej z českej Akadémie vied, ktorý informuje o tom, aký „oriešok“ predstavuje samizdat pre bibliografov. Árpád Maczelka z Maďarskej národnej knižnice v Budapešti zoznamuje čitateľov s *National Library Project*, ktorého cieľom je zdokonaľiť súčasnú IT infraštruktúru knižnice a jej služieb. Nepochybne zaujme aj štúdia Vlasty Okoličányovej, venovaná tlači so štyrmi českými veršovanými textami, ktorú vydala pod názvom *Pjsně jarnj* tlačiarke Alžbeta Dádanová v Žiline v roku 1683. Teší ma aj spolupráca s Katedrou knižničnej a informačnej vedy FF UK. Pavol Rankov približuje jej dynamickú 60-ročnú históriu. A keďže odborníčky z Univerzity Komenského – Jela Steinerová a Miriam Ondrišová vydali výkladový slovník *Informačná veda*, nemohli sme ich počín nechať nepovšimnutý, a tak sme oslovili Richarda Papíka, popredného predstaviteľa českej informačnej vedy, aby pripravil odbornú recenziu spomínaného knižného titulu.

Prajem príjemný čitateľský zážitok.

Mgr. Eva Barnišnová
zodpovedný redaktor

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>

OBSAH

PODPORA ČÍTANIA

Support of Reading

- 6/ **Aké faktory podporujú čítanie detí?**
What Are the Factors That Affect the Children's Literacy?
Miriám Šebová, Viktória Marcinová

METODIKA

Methodology

- 11/ **Metodické usmernenie na určenie štandardov pre verejné knižnice**
Methodological Guidance for Setting Standards for Public Libraries
Zuzana Prachárová

VÝZNAMNÉ VÝROČIA

Major Anniversaries

- 15/ **Dynamika šesťdesiatich rokov Katedry knižničnej a informačnej vedy na Filozofickej fakulte UK**
Dynamics of 60 Years of the Department of Library and Information Science at the Comenius University, Faculty of Arts
Pavol Rankov

VZDELÁVANIE

Education

- 21/ **Knižnice ako vzdelávacie inštitúcie v čase koronakrízy**
Libraries as Educational Institutions in a Time of Corona Crisis
Zuzana Prachárová

BIBLIOGRAFIA

Bibliography

- 26/ **New Solutions of the National Széchényi Library for the Multilevel Nationwide Library Cooperation.**
Nové riešenia Národnej knižnice Maďarska v oblasti viacvrstvovej celoštátnej spolupráce knižníc
Árpád Maczelka

- 31/ **Jaký oříšek představuje samizdat pro bibliografy?**
Samizdat – a Tough Nut to Crack for Bibliographers
Gabriela Romanová

VEDECKÉ KNIŽNICE

Scientific Libraries

- 37/ **Edičná činnosť Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach v roku 2019**
Publishing Activities of the State Scientific Library in Košice in 2019
Martina Feniková Čarnogurská

- 40/ **Centrum hispánskej kultúry Vladimíra Olerínyho. Nové jazykové centrum v Štátnej knižnici v Banskej Bystrici**
The Vladimír Oleriny Centre for Hispanic Culture
Katarína Filová

VEREJNÉ KNIŽNICE

Public Libraries

- 45/ **Význam komunitných aktivít knižníc. Príklady z praxe Verejnej knižnice Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici**
The Importance of Library Community Activities. Practical Examples from Mikuláš Kováč Public Library in Banská Bystrica
Soňa Šóky

- 55/ **Knižnice Prešovského samosprávneho kraja včera a dnes**
The Libraries of the Prešov Self-Governing
Region: Yesterday and Today
Iveta Hurná

- 59/ **Čas v knižnici sa nezastavil ani počas pandémie**
The Time in the Library Did Not Stop
Even Due to the Pandemic
Nadežda Mičáková, Emília Kudlová

ZO ZAHRANIČIA

Foreign Coverage

- 63/ **Polská literatúra v Česku online v době koronakrize**
Polish e-Literature in the Czech Republic in the Coronavirus Crisis
Lucie Zakopalová

RECENZIE

Reviews

- 66/ **Informačná veda. Výkladový slovník**
Information Science. Explanatory Dictionary
Richard Papík

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 68/ **Unikátna žilinská tlač. Pjsně jarnj. Wytisštené w Žiline u Alžběty Dádanky. Léta Páně 1683**
A Unique Print from Žilina
Vlasta Okoličányová

- 84/ **TALVJ a slovanstvo v zrkadle dejín slovenskej literatúry. 1. časť**
TALVJ and Slavs in the Mirror of the History of Slovak Literature. Part 1
Anna Jónasová

- 93/ **Dve slovaciká z 18. storočia z fondu Seminárnej knižnice**
Two 18-Century Slovakist Documents from the Collection of the Seminary Library
Monika Danková

- 97/ **Božská komédia oslovuje svojou komplexnosťou**
Divine Comedy Makes an Impression with Its Complexity
Martina Grochálová

BIOGRAFISTIKA

Biography

- 102/ **Storočnica narodenia Petra Karvaša. Priblíženie menej známeho tvorcovho diela**
Centennial of the Birth of Petr Karvaš
Peter Cabadaj

- 111/ **Milan Rastislav Štefánik ako fotograf. 140. výročie narodenia**
Milan Rastislav Štefánik as a Photographer.
Peter Cabadaj

JUBILEÁ

Jubilee

- 115/ **Jubilujúci spisovateľ Peter Mišák**
Peter Mišák – a Jubilant Writer
Blažej Belák

AKÉ FAKTORY PODPORUJÚ ČÍTANIE DETÍ?

DOC. ING. MIRIAM ŠBOVÁ, PHD.
MGR. VIKTÓRIA MARCINOVÁ, PHD.

The paper is focused on the critical factors affecting the development of reading literacy. There are four crucial factors based on international research: literacy skills, book availability, alternatives and culture. Reading skill is interconnected with the motivation for reading, and it is formed long before children enter the school. Research confirms that student motivation is a key factor in successful reading. To effectively support reading, it is essential to build a functioning system of libraries (public, school and class libraries). Alternatives are other leisure opportunities that may be more attractive if children do not have access to age-suitable and attractive books. The reading culture in the country shapes the preferences of individuals.

Keywords: literacy, motivation of reading, libraries, early readers, culture of reading

- miriam.sebova@tuke.sk
- Ekonomická fakulta,
Technická univerzita v Košiciach
- <https://ekf.tuke.sk/wps/portal>
- viktoriamarcinova@martinus.sk
- Martinus, OZ Krajina Čitateľov
- <https://www.martinus.sk/>
- <https://krajnacitatelov.sk/>

V decembri 2019 výsledky prieskumu PISA opäť potvrdili, že slovenskí stredoškóoláci v čítaní s porozumením výrazne zaostávajú za rovesníkmi z najvyspejších krajín sveta. Slovensko skončilo v čitateľskej gramotnosti až na 41. mieste.

Aj dospelí Slováci čítajú čoraz menej a zriedkavejšie navštevujú knižnice, ako je bežné v európskych krajinách. Podľa prieskumu Eurobarometra o kultúrnej participácii v roku 2013 prečítalo aspoň jednu knihu ročne 68 % ľudí na Slovensku (v porovnaní s rokom 2007 je to o 12 % menej). Verejnú knižnicu navštívilo aspoň raz ročne iba 26 % respondentov (o 16 % menej v porovnaní s rokom 2007). V Európe navštevuje knižnicu raz ročne 31 % ľudí.

Nastavenie dobrej politiky na zlepšenie čitateľskej gramotnosti predpokladá do hĺbky porozumieť faktorom, ktoré ju ovplyvňujú. Profesori John Miller a Michael McKenn v štúdiu *World's Literacy* (2016) vymedzili štyri kľúčové faktory, ktorým by sa mala venovať pozornosť pri stratégiách zameraných na podporu čítania. Sú to zručnosť, dostupnosť, alternatívy a kultúra, ktoré analyzujeme v našom príspevku.

ZRUČNOSŤ A MOTIVÁCIA

Slovenský školský systém je zameraný na výučbu a tréning zručnosti čítať. Výskumy však potvrdili,

že rovnako dôležité ako zručnosť čítať sú motivácia čítať a potešenie z čítania (angl. *reading enjoyment*), ako to uvádzajú napríklad Adkins a Brendler (2015). „*Naučiť deti, ako čítať, je málo, musíme ich naučiť chcieť čítať*“ (Trelease, 1989).

Americkí psychológovia Guthrie a Wigfield sa v 90. rokoch intenzívne zaoberali úlohou motivácie pri čítaní a dokázali, že práve motivácia je tou premennou, ktorá ovplyvňuje, či sa z dieťaťa stane alebo nestane celoživotný čitateľ (Guthrie, Wigfield, 1997). Motivácia je aktivizujúca, mnohvrstvá a mení sa v čase. Pri čítaní zahŕňa ciele, ako aj vnútornú a vonkajšiu motiváciu. Autori Unrau a Quirk (2014) upozorňujú, že je potrebné odlišovať motiváciu od konania (angl. *engagement*). Kým motivácia je vnútorný proces, ktorý sa týka myšlienok, domnie-
nok a emócií, až konanie je aktivitou (prečítanie). Veľmi často sme svedkami situácie, keď dieťa obľubuje čítanie, no má iba nízku motiváciu čítať konkrétny titul (fenomén povinného čítania na Slovensku). Na druhej strane sa stretávame s prípadmi, keď dieťa nerado číta, no zároveň je motivované tak robiť (napr. v snahe zapáčiť sa učiteľovi a pod.). Motiváciu teda dlhodobo podporí len opakovaná pozitívna skúsenosť s čítaním a zážitok potešenia z čítania. Autori zdôrazňujú, že iba dôkladné pochopenie tohto psychologického modelu čítania umožní správne nastaviť intervencie v školskom prostredí.

Kriticky dôležité je *správne stimulovať motiváciu prvočitateľov*. Predstavme si bežnú triedu druhákov na Slovensku, ktorí už poznajú písmenká a čítanie trénujú na textoch v čítanke. Tradičnou pedagogickou metódou je, že žiaci určitý text čítajú spolu v škole a potom ho majú prečítať za domácu úlohu ešte 4-krát doma. Pri texte, ktorý už dieťa pozná zo školy, je to však nuda a moment, ktorý ho nemotivuje, ale naopak, odrádza od čítania. Čítanie sa tak mení na dril, nie na potešenie z príbehu.

Vo vyspelejších školských systémoch sa okrem zručnosti čítať rovnako veľká pozornosť venuje metódam na podporu motivácie a potešenia z čítania. Využívajú techniky ako dialogické čítanie², čítanie pútavých príbehov na hodinách či diskusie s rovesníkmi o knihách a rešpektujú výber textov zodpovedajúcich úrovni čitateľskej zručnosti žiaka a i.

Zručnosť čítať sa formuje už dávno pred vstupom do školy. Rozvíja sa prakticky od narodenia, pretože každé slovo, ktoré dieťa počuje, sa ukladá do jeho slovnej zásoby a vytvára základy pre neskoršie samostatné čítanie. Preto sa deti, ktorým rodičia čítali v útlom detstve, naučia čítať oveľa ľahšie ako ich rovesníci, ktorým rodičia nečítali. To, či rodičia v deťom v prvých rokoch života čítali, a to, či oni sami čítajú pre radosť, patrí medzi hlavné prediktory toho, či dieťa bude mať čítanie v oblube alebo nie.

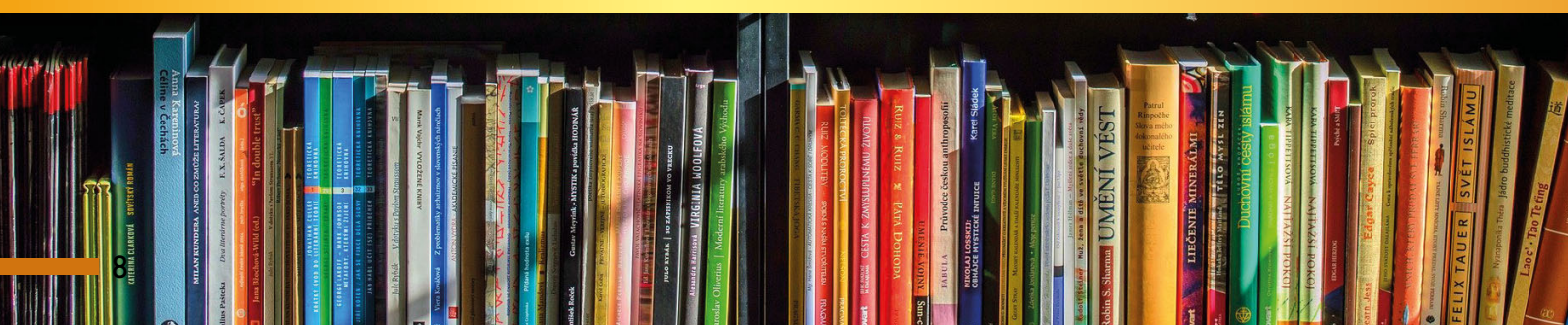
Výskum v oblasti skorej čitateľskej gramotnosti (angl. *early literacy*) ukázal, že tento fakt má závažný dosah najmä u detí, ktoré vyrastajú v málo podnetnom prostredí. Takéto deti už v ranom veku výrazne zaostávajú v slovnej zásobe. Americkí psychológovia pozorovali 42 rodín s malými deťmi, ktoré žili v rôznych socioekonomických podmienkach. V týchto rodinách dva a pol roka nahrávali rozhovory a pravidelne sledovali používané slová detí a rodičov. Zistili, že trojročné deti z rodín s vysokoškolsky vzdelanými rodičmi mali skúsenosť so 45 miliónmi slov, deti rodičov z robotníckych profesií s 26 miliónmi slov a deti zo sociálne slabých rodín len s 13 miliónmi slov (Hart, Risley, 1995). Výsledky publikované pod

názvom *Skorá katastrofa: priepať 30 miliónov slov vo veku 3 rokov* umožnili pochopiť, že deti neprichádzajú do školy s rovnakou štartovacou čiarou. Hendikep slabšej slovnej zásoby pretrváva celý život. Raný náskok sa ukázal priamo prepojený s neskoršími úspechmi v štúdiu, aj keď by systém predškolskej výchovy a neskôr škola mali tieto rozdiely znižovať. Mohli by sa zmierniť správnymi intervenciami. V každej triede môžu byť deti, ktoré potrebujú individualizované stratégie na podporu čítania a učitelia by ich mali poznať a využívať.

DOSTUPNOSŤ A PODPORA

„Dostupnosť veľkej kolekcie atraktívnych kníh naštartuje špirálu stúpajúcej motivácie, frekvencie čítania a porozumenia pri čítaní“ (Krashen, 2011). To, aký prístup má dieťa ku knihám (ale aj k časopisom, novinám alebo elektronickým zdrojom), priamo ovplyvňuje, koľko číta. Mohlo by sa zdať, že tento faktor zohráva rozhodujúcu úlohu najmä v menej rozvinutých krajinách, pretože vo vyspelých krajinách funguje hustá sieť verejných knižníc. No nie je to pravda.

Blízka fyzická dostupnosť kníh pre deti a mladistvých ovplyvňuje čítanie aj vo vyspelých krajinách. Preto podporujú *školské knižnice* a najmä *triedne knižnice*, teda knižnice priamo v triedach (Merga, 2020). V Holandsku uskutočnili experiment so žiakmi škôl, ktoré boli zapojené do programu obohatených školských knižníc a so žiakmi škôl s bežnými školskými knižnicami (Nielen, Bus, 2015). Školy s obohatenou školskou knižnicou mali najnovšie knihy, na žiaka pripadalo minimálne päť kníh a ročne obnovovali 10 % kníh (s cieľom mať v knižnici vždy najnovšie knihy). Pritom spolupracovali s miestnymi verejnými knižnicami, odkiaľ chodili profesionálni knihovníci aspoň na štyri hodiny do týždňa medzi žiakov a študentov, aby im pomohli pri správnom výbere kníh. Tieto školy na dennej báze realizovali podporné aktivity. Napríklad žiaci mali v priebehu vyučovania vyčlenený čas, keď si mohli čítať to, čo chceli, alebo učiteľ čítal

žiakom, prípadne žiaci prezentovali spolužiakom, čo čítali, a pod. Výskumníci sledovali, ako často žiaci čítajú, testovali ich motiváciu čítať a čitateľské zručnosti. Výskum jasne dokázal kauzálnu súvislosť medzi obohatením školskej knižnice a zlepšením čitateľskej gramotnosti žiakov. Žiaci v školách s obohatenými školskými knižnicami významne viac a motivovanejšie čítali a v porovnaní s rovesníkmi zo škôl s horšie vybavenými knižnicami sa zlepšili aj v čítaní s porozumením.

Ešte efektívnejšie je vytvoriť knižnicu priamo v triede, kde sú k deťom knihy zodpovedajúce ich veku a čitateľskej úrovni najbližšie. Osobitne dôležité sú v triedach s deťmi z nízkopríjmových rodín, ktoré doma knihy nemajú (Allington, 2014). Vo Fínsku má 51 % žiakov v triede knižnicu, 22 % žiakov s viac ako 50 knihami. Fíni chápu význam triednych knižníc a v *Národnej správe o čítaní vo Fínsku* ich odporúčajú ďalej rozširovať (ELINET, 2016). Aj učitelia v angloamerických krajinách vydali podporné stanovisko k prínosu triednych knižníc a ich potrebe.³

Samotná dostupnosť kníh však nie je všetko. Najúčinnšie je, ak je spojená s podporou v podobe knihovníka, ktorý pomáha dieťaťu pri správnom výbere textov a povzbudzuje ho v čítaní. Najmä u slabších čitateľov je veľmi dôležité, aby prekonalí ťažkosti a ostali motivovaní čítať, kým sa to naučia lepšie. Kvalifikovaní a trénovaní knihovníci sú bežnou súčasťou vzdelávania v školách v USA, vo Veľkej Británii aj v Austrálii (Merga, 2019).

ALTERNATÍVY ČÍTANIA

Alternatívami čítania sú nové trendy trávenia voľného času v prospech digitálnych médií. Mladšie generácie prirodzene uprednostňujú kratšie texty. Komunikácia cez sociálne médiá ovplyvňuje aj ich štýl písania. Jedným zo spôsobov, akým sa možno priblížiť deťom informačnej doby a pomôcť im „rozčítať sa“, by mohli byť kratšie texty (napr. komiksy alebo interaktívne knihy).

KULTÚRA ČÍTANIA

Kultúra čítania vo Fínsku znamená, že „čítanie pre potešenie sa považuje za normu pre všetky deti a dospelých... táto kultúra živí motiváciu čítať“ (ELINET, 2016).

Kultúra spoločnosti (tradície a spoločenské hodnoty) výrazne ovplyvňuje správanie jednotlivca, pretože určuje, čo sa v danej spoločnosti oceňuje. Jednotlivec má tendenciu vyhovieť týmto očakávaniam. Preto je dôležité integrovať lásku ku knihám do všeobecne uznávaných spoločenských hodnôt. Vtedy sa stane prirodzenou pre každého rodiča, učiteľa, a tým aj žiaka. Priviesť deti ku knihám totiž nie je len úlohou učiteľov slovenského jazyka alebo knihovníkov. Príkladom národnej čitateľskej kultúry by mohlo byť Fínsko, ktoré samo seba hrdo prezentuje ako „*národ milovníkov kníh*“. Fínsko aktívne podporuje vydávanie kníh a knižnice.

Vyspelé štáty vizualizujú hodnotu čítania aj výstavbou ikonických knižníc. Centrálna knižnica v kanadskom Calgary, knižnica v britskom Birminghame, v japonskom meste Kanazawa či v nemeckom Stuttgarte sú novopostavené moderné knižnice. Fínska vláda a mesto Helsinky dokončili v roku 2018 mestskú knižnicu Oodi v centre Helsínk za takmer 100 mil. €. Jedna z najlepších knižníc sveta je prezentovaná ako „*darček fínskej vlády národu milovníkov kníh*“ (The Guardian, 2018).

ZÁVER

Podnecovanie detí k čítaniu je zložitý proces. Dobrou správou je, že tento proces je pomerne dobre preskúmaný v rámci psychologických aj pedagogických výskumov, ktoré presne vymedzujú motivačné faktory a potrebné stimuly. Recept je založený na spolupráci škôl, školských a verejných knižníc a rodičov. Ak je národná stratégia na podporu čítania postavená na takejto spolupráci, bude fungovať, čo potvrdzujú skúsenosti z Fínska a Holandska.

POZNÁMKY

- ¹ Publikované zo štúdie Šebová, Marcinová *Ako pomôcť deťom, aby rady čítali. Reflexie medzinárodného výskumu a politik na podporu čitateľskej gramotnosti*. TUKE, 2020.
- ² Hlavným cieľom dialogického čítania je naučiť dieťa vžiť sa do úlohy rozprávača namiesto pasívneho počúvania príbehu. Dieťa je aktivizované uvažovať o príbehu, významoch a interpretáciách kladenými otázkami (Simsek & Erdogan, 2015).
- ³ <https://ncte.org/statement/classroom-libraries/>

REFERENCIE

- ABEBERESE, A. B., KUMLER, T. J. & LINDEN, L. L., 2014. *Improving Reading Skills by Encouraging Children to Read in School. A Randomized Evaluation of the Sa Aklat Sisikat Reading Program in the Philippines*. *Human Resources*, Zväzok 49, s. 611 – 633.
- ADKINS, D. & BRENDLER, B. M., 2015. Libraries and reading motivation: A review of the Programme for International Student Assessment reading results. *IFLA Journal. International Federation of Library Associations and Institutions*, 41(2), s. 129 – 139.
- ALLINGTON, L. R., 2014. How Reading Volume Affects Both Reading Fluency and Reading Achievement. *International Electronic Journal of Elementary Education*, Zväzok 7 (1), s. 13 – 26.
- ELINET, 2016. *Literacy in Finland*. Country report., s.l.: European Literacy Policy Network.
- Guardian, 2018. *The borrowers: why Finland's cities are havens for library lovers*. The Guardian, 15 Máj, pp. <https://www.theguardian.com/cities/2018/may/15/why-finlands-cities-are-havens-for-library-lovers-oodi-helsinki>
- GUTHRIE, J. T. & WIGFIELD, A., 1997. *Reading Engagement: Motivating readers through integrated instruction.*, s. l.: International Reading Association.
- HART, B. & RISLEY, T., 1995. *The Early Catastrophy. The 30 Million Word Gap by Age 3*, s.l.: Report. American Federation of Teachers.
- KRASHEN, S., 2011. *Free Voluntary Reading: Power 2010*. s.l.: Libraries Unlimited.
- MERGA, M. K., 2020. School libraries fostering children's literacy and literature learning: mitigating the barriers. *Literacy*, 54(1), s. 70 – 78.
- MERGA, M., 2019. How do librarians in schools support struggling readers? *English in Education*, 53(2), s. 145 – 160.
- MILLER, J. W. & MCKENNA, M. C., 2016. *World Literacy*, s.l.: Routledge.
- NÚCEM, 2019. *Národná správa PISA 2018 Slovensko*. Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania.
- Scholastic, 2018. *Kids & Family Reading Report 2017*, s.l.: s.n.
- TRELEASE, J., 1989. *Jim Trelease speaks on reading aloud to children*. *Reading Teacher*, Issue Vol. 43, No. 3, s. 200 – 206.
- UNRAU, J. N. & QUIRK, M., 2014. Reading Motivation and Reading Engagement: Clarifying Commingled Conceptions. *Reading Psychology*, 35(3), s. 260 – 284.
- YI, H. a iní, 2019. Do Resources Matter? Effects of an In-Class Library Project on Student Independent Reading Habits in Primary Schools in Rural China. *Reading Research Quarterly*, Zväzok 54.3, s. 383 – 411.

METODICKÉ USMERNENIE NA URČENIE ŠTANDARDOV PRE VEREJNÉ KNIŽNICE

MGR. ZUZANA PRACHÁROVÁ

Methodological guidance for setting standards for public libraries MK-4315/2020-110/11107 valid from 1st September 2020 replaced Methodical instruction MK-1669/2010-00/7472 valid from 1st June 2010. This is a new guideline that reflects the latest trends in librarianship in the work of public libraries. It sets out the minimum qualitative and quantitative conditions that public libraries should achieve in their activities.

Keywords: methodological guidance, public library, standards

- zuzana.pracharova@snk.sk
- Slovenská národná knižnica,
Martin
- www.snk.sk

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v nadväznosti na zákon č. 126/2015 Z. z. o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a ďalších legislatívnych dokumentov 21. júla 2020 vydalo nové *Metodické usmernenie č. MK-4315/2020-110/11107 na určenie štandardov pre verejné knižnice* s účinnosťou od 1. septembra 2020.

Do 31. augusta 2020 platil *Metodický pokyn Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK-1669/2010-10/7472* z 1. júna 2010, ktorého cieľom bolo optimalizovať podmienky poskytovania knižničných a informačných služieb verejnými knižnicami a optimálneho využívania verejných zdrojov poskytovaných zriaďovateľmi verejných knižníc v záujme zabezpečenia slobodného prístupu k informáciám a informačným zdrojom. V týchto štandardoch boli vymedzené konkrétne kategórie s konkrétnymi parametrami. Určovali počet prírastkov knižničných jednotiek na 1 obyvateľa nadobudnutých kúpou za kalendárny rok, počet odoberaných titulov periodík podľa veľkosti sídla obce, priemernú sumu na 1 knižničnú jednotku v €, počet počítačov s pripojením na internet prístupných verejnosti, počet študijných miest na 1 knižnicu podľa veľkosti sídla, počet prevádzkových hodín knižnice týždenne, priemerný počet výpožičiek na 1 zamestnanca vykonávajúceho knihovnícke činnosti, priemerný

počet výpožičiek na 1 obyvateľa, percento používateľov z počtu obyvateľov či obrat knižničného fondu.

Odvtedy ubehlo desať rokov, situácia sa zmenila a zmenila sa aj činnosť knižníc. V uvedenom období sme pozorovali celosvetový trend poklesu výpožičiek v knižniciach, ktoré sa čoraz viac menili na komunitné centrá. Komunitné centrum ako inštitucionálne zariadenie poskytuje verejnosti predovšetkým primárne programy, pričom reaguje na aktuálne problémy, potreby a záujmy miestnej komunity. Už nie výpožičky, ale narastajúce počty kultúrnych a komunitných podujatí dominujú v štatistikách slovenských verejných knižníc. V roku 2018 usporiadali verejné knižnice o 23,96 % akcií viac ako v roku 2010. Naproti tomu počet výpožičiek vo verejných knižniciach neustále klesá. V roku 2018 sa počet výpožičiek v porovnaní s rokom 2010 znížil o 18,41 %. Rovnako sa zmenil prístup na internet v knižniciach. Kým v roku 2010 malo pripojenie na internet prostredníctvom wi-fi len 61 knižníc, v roku 2018 to bolo už 448 knižníc, čo predstavuje nárast o 634,43 %. So zreteľom na nárast pripojenia prostredníctvom wi-fi klesá počet počítačov s pripojením na internet pre verejnosť. Od roku 2010 do roku 2018 bol zaznamenaný pokles o 32,95 %. Zvýšil sa aj počet knižníc, ktoré si zriadili vlastnú webovú stránku. Nárast predstavoval 6,03 % a webová stránka knižnice je dnes už bežným štandardom.

 TAB. 1 VÝVOJ NIEKTORÝCH PARAMETROV VO VEREJNÝCH KNIŽNICIACH ZA POSLEDNÝCH OSEM ROKOV

PARAMETER	2010	2018	%
Podujatia	25 909	32 118	24
Výpožičky	17 319 666	14 131 396	-18
Pripojenie wi-fi	61	448	634
Počet počítačov s pripojením na internet pre verejnosť	1 851	1 241	-33
Webové sídlo knižnice	116	123	6

Nové metodické usmernenie určuje už nielen kvantitatívne, ale aj *kvalitatívne* podmienky poskytovania knižnično-informačných služieb verejnými knižnicami a využívania verejných zdrojov poskytovaných zriaďovateľmi verejných knižníc. Knižniciam sa tak predkladajú štandardy, ktorých cieľom je zabezpečiť plnenie úloh knižníc na optimálnej úrovni. V novom metodickom usmernení sa objavuje viacero nových indikátorov, ako sú umiestnenie knižnice v obci, plocha knižnice určená pre používateľov, webová stránka knižnice, online katalóg knižnice, personálne

zabezpečenie, kvalifikácia a vzdelávanie pracovníkov knižníc, meranie spokojnosti používateľov, ako aj kultúrne, vzdelávacie a komunitné aktivity knižnice. Zároveň sa prestávajú sledovať niektoré „staré“ parametre, a to priemerný počet výpožičiek na 1 zamestnanca vykonávajúceho knihovnícke činnosti a priemerný počet výpožičiek na 1 obyvateľa.

Ako prvý parameter sa v nových štandardoch stanovuje **umiestnenie knižnice v obci**. Knižnica by mala byť ľahko dostupná pre používateľov, či už pešo

alebo 15 minút jazdy autom v mestských a prímestských oblastiach. Priestory určené pre používateľov by mali dosahovať 60 m² na 1 000 obyvateľov.

Prevádzkový čas knižnice pre verejnosť sa mení podľa veľkosti obce. Knižnica v sídle do 500 obyvateľov by mala byť otvorená 3 – 5 hodín týždenne a knižnica v sídle, ktoré má viac ako 40 000 obyvateľov, by mala mať 50 a viac prevádzkových hodín pre verejnosť.

Knižnica je povinná systematicky dopĺňať, odborne evidovať, spracovávať, uchovávať, ochraňovať, využívať a sprístupňovať svoj **knižničný fond**. Tento fond by mal byť primerane aktuálny, aby uspokojoval potreby a záujmy používateľov. Obecná knižnica by mala v jednom kalendárnom roku vynaložiť na 1 obyvateľa 0,80 € a mestská a regionálna knižnica 1,00 €.

Mení sa aj **počet študijných miest** v knižnici, ktoré sú doplnené o **miesta na oddych**. Knižnica by mala vo svojich priestoroch vytvoriť pohodlné miesta na štúdium a čítanie i miesta na stretávanie skupín rôznych veľkostí, priestor na sedenie pre dospelých, mladistvých a detských používateľov, ktorý bude umožňovať oddychové čítanie, skupinovú prácu alebo prácu vo dvojici. Na túto činnosť by mali byť vyhradené osobitné zóny alebo tiché študovne. V priestoroch knižnice by nemali chýbať oddychové zóny. Odporúčaný počet miest na štúdium a čítanie sa mení v závislosti od veľkosti sídla knižnice. Napríklad knižniciam v sídle, ktoré má 20 000 – 40 000 obyvateľov, sa odporúča zabezpečiť 70 miest na štúdium a čítanie.

Veľkou zmenou prešlo hodnotenie **prístupu na internet** a **prístupu k informačným technológiám**. Verejná knižnica by mala umožniť prístup na internet na počítačoch v knižnici, ale zároveň aj prostredníctvom wi-fi pripojenia. Realita na Slovensku je však iná. V roku 2018 malo z 1 461 knižníc, čo je celkový počet verejných knižníc na Slovensku, pripojenie na internet len 703 knižníc, t. j. 48,12 %. Prístup na internet majú umožňovať aj tie najmenšie knižnice, preto metodické usmernenie uvádza, že knižnice v sídlach do 2 000 obyvateľov by mali mať minimálne 1 počítač s pripojením na internet aj v prípade, že poskytujú wi-fi pripojenie.

Oveľa nižšie percento v štatistikách zaznamenáva nový parameter, ktorým je **webové sídlo knižnice**.

V roku 2018 malo vlastnú webovú stránku zriadenú len 8,42 % verejných knižníc. Každá verejná knižnica by mala poskytovať informácie pre svojich používateľov práve prostredníctvom vlastnej webovej stránky. Malé knižnice majú možnosť uvádzať tieto informácie aj na webovej stránke zriaďovateľa.

Online katalóg verejnej knižnice predstavuje základný nástroj knižnice na sprístupnenie knižničného fondu, ktorý umožňuje používateľom vyhľadávať a využívať knižničný fond a služby knižnice pomocou vzdialeného prístupu. Knižnice, ktoré pôsobia v obciach s viac ako 1 000 obyvateľmi, by mali poskytovať elektronický online katalóg knižnice. Na sprístupnenie svojho fondu prostredníctvom online katalógu môžu malé knižnice využiť novú verziu Knižnično-informačného systému pre malé a stredné knižnice (KIS MaSK 2) Slovenskej národnej knižnice, ktorý je prevádzkovaný v open source systéme KOHA a prioritne je určený pre obecné, mestské, školské a špeciálne knižnice. Malé knižnice môžu využívať aj súborné regionálne katalógy.

Novými parametrami sú aj **personálne zabezpečenie knižnice a kvalifikácia a vzdelávanie zamestnancov knižnice**. Personál je mimoriadne dôležitým prvkom v prevádzke verejnej knižnice. Každá knižnica by mala mať taký počet zamestnancov, aby mohla počas celej prevádzky bez problémov vykonávať všetky svoje úlohy. Metódou na stanovenie primeraného počtu zamestnancov v knižnično-informačných službách môže byť zavedenie benchmarkingu, ktorý je založený na porovnávaní knižníc podobnej veľkosti a rovnakého typu.

Každý zamestnanec knižnice by mal venovať odbornému vzdelávaniu 40 pracovných hodín ročne. Zamestnanci knižníc, ktoré majú menej ako 20 prevádzkových hodín, by mali venovať vzdelávaniu minimálne 8 pracovných hodín ročne.

Pre knižnice má veľký význam **meranie spokojnosti používateľov**. Prieskumy potrieb a spokojnosti používateľov sú cenným nástrojom hodnotenia dosiahnutých výsledkov knižnice. Štandardy stanovujú ako indikátor spokojnosti *viac než 90 % používateľov nad 15 rokov hodnotiacich služby knižnice ako dobré alebo veľmi dobré* (škála hodnotenia spokojnosti s knižničnými službami obsahuje päť stupňov: veľmi dobré – dobré – primerané – zlé – veľmi zlé). Podobne je stanovený indikátor spokojnosti pre používateľov do 15 rokov.

Verejná knižnica by mala byť centrom komunity, ak má zohrávať plnohodnotnú úlohu v jej fungovaní. Je dôležité, aby každá verejná knižnica spracovala analýzu potrieb miestnej komunity a premenila knižnicu na miesto neformálneho celoživotného vzdelávania, miesto stretávania ľudí, podpory, kreativity a komunitnej spolupráce. Preto usmernenie v závislosti od veľkosti sídla odporúča **počet vzdelávacích, kultúrnych a komunitných podujatí knižnice**. Napríklad knižnica v sídle s počtom obyvateľov 10 001 – 20 000 by mala usporiadať 300 podujatí ročne.

Posledným stanoveným indikátorom je **percento používateľov z počtu obyvateľov**. Ide o dôležitý parameter, ktorý možno splniť viacerými spôsobmi. Knižnica by sa mala všemožne usilovať o to, aby si získala priazeň používateľov. Každoročne by mala usporiadať verejné stretnutie s používateľmi, na ktorom vedenie knižnice podá správu o činnosti a dosiahnutých výsledkoch s použitím štatistických údajov a predstaviť aktivity knižnice plánované na nasledujúce obdobie.

Knižnica by mala propagovať svoje služby a informácie o nich zverejňovať rôznymi spôsobmi a všetkými dostupnými prostriedkami. Dôležitý je plán propagácie. Ďalej by mala upriamiť pozornosť na miestnu komunitu a zamerať sa na témy a aktivity, o ktoré sa jej členovia zaujímajú. Knižnice by mohli zakladať napríklad združenia a spoločnosti priateľov knižnice a pod.

Aby bolo nové metodické usmernenie na určenie štandardov pre verejné knižnice účinné, je potrebné, aby sa jednotlivé parametre v pravidelných intervaloch hodnotili a najneskôr po uplynutí piatich rokov prehodnocovali.

Veríme, že nové štandardy pre verejné knižnice prinesú trend, ktorý budú nasledovať. Súčasný verejný knižnice už totiž nie sú iba miestom na vypožičiavanie kníh, ale musia svoje priestory prispôbiť tak, aby slúžili ako spoločný priestor pre celú sídelnú komunitu a pre rôzne podskupiny komunity s prihliadnutím na fakt, že jeden človek môže byť súčasťou viacerých skupín.

Knižnica môže slúžiť aj ako neutrálny priestor na zmierňovanie komunitných napätí a konfliktov a podporným prvkom obce pri budovaní a rozvíjaní komunity. Poslaním takejto knižnice je prostredníctvom odborných činností a rôznych iných činností a aktivít prispievať k sociálnemu začleňovaniu osôb do komunity, a to tak na individuálnej, ako aj lokálnej

úrovni. Knižnica by sa mala podieľať na vytváraní takých možností a príležitostí, ktoré pomôžu členom komunity naplno sa zapojiť do spoločenského a kultúrneho života v danej lokalite i v širšej spoločnosti.

Komunitná knižnica by mala poskytovať predovšetkým primárne programy, ktoré reagujú na aktuálne problémy a potreby miestnej komunity. V jej priestoroch by mali používatelia zmysluplne tráviť voľný čas, prezentovať svoju kultúru, zvyky a tradície a vzdelávať sa.

Program a ponuka knižničných akcií by sa mali realizovať na základe poznania potrieb, ale najmä záujmov samotných obyvateľov danej komunity. Prirodzene, realizácia takýchto akcií si vyžaduje adekvátne materiálne-technické vybavenie a práve od neho neraz závisí, v akej kvalite a forme sa dané služby poskytujú.

Priestorové, materiálne, ale aj personálne možnosti knižnice by mali zohľadňovať veľkosť miestnej komunity a jej zameranie. Je však pochopiteľné, že knižnica nemôže poskytovať komplexný rozsah činností komunitného centra. Preto je veľmi dôležitá spolupráca s ďalšími inštitúciami v obci, resp. v mieste pôsobenia knižnice. Napríklad činnosti pre deti a mládež by sa mali realizovať v spolupráci so školami a s kultúrnymi či osvetovými strediskami.

Každá komunitná knižnica potrebuje dostatok finančných prostriedkov, ktoré prispievajú k zvýšeniu úrovne poskytovaných služieb. Finančné dotácie zo strany zriaďovateľa by mali byť doplnené o dotácie z Fondu na podporu umenia a rôznych nadácií, zo súkromných príspevkov či 2 % z daní a pod.

Činnosť pracovníkov komunitnej knižnice je veľmi náročná na čas, trpezlivosť, tvorivosť a kreativitu, no nie vždy sa ich úsilie stretáva s pochopením zo strany používateľov, čo môže mať za následok frustráciu a syndróm vyhorenia.

Knižnice by sa mali snažiť upraviť priestory pre používateľov tak, aby boli príťažlivé a umožňovali nielen pokojné, nerušené čítanie, ale aj stretávanie ľudí z komunity. Nové štandardy by mali k naplneniu týchto úloh súčasných knižníc prispieť a pomôcť im zmeniť sa na nové a moderné komunitné inštitúcie, do ktorých sa budú používatelia radi vracieť.

Úplné znenie Metodického usmernenia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK – 4315/202-110/11107 z 21. júla 2020 na určenie štandardov pre verejné knižnice sa nachádza na stránke <http://www.culture.gov.sk/vdoc/243/metodicke-pokyny-v-oblasti-kniznicneho-systemu-151.html>.

DYNAMIKA 60 ROKOV KATEDRY KNIŽNIČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UK

DOC. PHDR. PAVOL RANKOV, PHD.

The 1919 Czechoslovak Public Library Law expected an educated librarian; but it didn't address the education itself. Between the wars the university education of librarianship was supplied by lectures. In 1951 two-years-long library studies were opened at the Comenius University, Faculty of Arts. One year later the Department of Librarianship and Journalism was established. In 1960 an independent Department of Librarianship originated and later it was renamed to the Department of Librarianship and Scientific.

Keywords: Department of Librarianship, Library and Information Science, university education

- pavel.rankov@uniba.sk
- Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
- www.fphil.uniba.sk

ÚVOD

Pred takmer 30 rokmi Blaise Cronin (1992) rozdelil pracoviská poskytujúce vzdelávanie v odbore informačné štúdiá do niekoľkých typov. Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského by mohla byť typickým reprezentantom typu, ktorý metaforicky nazval „široká cirkev“. Tento typ sa vyskytuje spravidla v malých krajinách, kde je jediným univerzitným pracoviskom v odbore. Z toho vyplýva nevyhnutnosť širokého odborného záberu (preto „široká cirkev“), veď predmety a témy, ktorým sa nevenuje takáto škola, už nemá kto iný v krajine vyučovať. Kým sa v roku 2002 neobjavilo na Žilinskej univerzite štúdium mediamatiky, bola bratislavská katedra polstoročia jediným vysokoškolským vzdelávacím pracoviskom v odbore.

PRED VZNIKOM SAMOSTATNEJ KATEDRY

Československé medzivojnové knihovníctvo sa vo svete považovalo za vyspelé a aj prvý knižničný zákon bol prijatý pomerne skoro po vzniku štátu.

Gabriela Žibritová (2001, s. 410) však upozorňuje na zaujímavý vnútorný rozpor v zákone č. 430 o verejných knižniciach z roku 1919, pretože ten síce konštatoval, že knihovník má byť vzdelaný, ale neriešil otázku, ako a kde sa má vzdeláť. Prax si teda hľadala svoju cestu a na Filozofickej fakulte UK sa už v roku 1923 objavil lektorát knihovníctva. V praxi to znamenalo, že študent akéhokoľvek odboru sa mohol prihlásiť na doplnkové (voliteľné) prednášky z knižníckych predmetov. Prednášajúcimi boli českí odborníci pôsobiaci v Univerzitnej knižnici – najprv Ján Emler a koncom 30. rokov jeho blízka spolupracovníčka Marie Ludmila Černá, ktorá však po vzniku slovenského štátu musela opustiť krajinu. Takéto dlhodobé fungovanie lektorátu bolo „*de facto potvrdením záujmu o knihovníctvo ako študijný odbor*“ (Lichnerová 2010, s. 6).

Po druhej svetovej vojne významnú – dnes by sme povedali lobistickú – úlohu zohral Zväz slovenských knihovníkov, najmä jeho podpredseda Ján Čaplovič. A dôležité opäť bolo, že hlasy žiadajúce vysokoškolské štúdium knihovníctva prichádzali z Čiech i zo Slovenska. V roku 1948 na potrebu systematického vzdelávania v odbore poukázal aj I. zjazd českých a slovenských knihovníkov.

Konkrétnym krokom, ktorý už naozaj smeroval k vzniku študijného odboru, bol v roku 1950 jedno-semestrový kurz na pôde Filozofickej fakulty UK. „Zúčastnili sa ho pracovníci bratislavských knižníc“ (Žibritová 2001, s. 410). To je oproti predvojnovému lektorátu značný posun, pretože predtým boli frekventantmi študenti rôznych odborov fakulty. Tentoraz však išlo o knihovníkov, ktorí vedomosti získané na kurze reálne potrebovali pre svoju prácu. V tom čase aj v Prahe na Karlovej univerzite už vznikala samostatná katedra, hoci okolnosti jej zrodu sú zo súčasného pohľadu prinajmenšom kuriózne. Nestorovi katedry Jaroslavovi Drtinovi sa „ako úradníkovi na Ministerstve školstva a osvetu v roku 1950 podarilo previesť odbor knihovníctvo z Pedagogickej fakulty UK na Filozofickú fakultu UK. Následne sa stal hlavným odborným učiteľom v tomto odbore“ (Heslo 2020).

Na jeseň 1951 bolo na Filozofickej fakulte UK otvorené dvojročné, „dnes by sme povedali bakalárske štúdium knihovníctva“ (Ruttkayová 2001, s. 414). Otváral ho aj už spomínaný podpredseda zväzu Ján Čaplovič; administratívne štúdium spadalo pod Katedru slovenského jazyka. O rok neskôr sa na Filozofickej fakulte UK objavil ďalší nový študijný odbor – novinárstvo a vznikla spoločná Katedra knihovedy a novinárstva. V tejto súvislosti je vhodné uviesť, že v súčasnosti Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty UK realizuje študijný program *Informačné štúdiá* v rámci študijného odboru *Mediálne a komunikačné štúdiá*.

Blízkosť k novinárstvu (žurnalistike, masmediálnym štúdiám) je teda dlhodobá a aj logická, keďže obidva odbory sa zaoberajú informáciami, ich nosičmi, tvorbou a percepciou. V 50. rokoch to však nebolo pre formovanie študijných plánov knihovníctva vôbec výhodné, pretože v dobe presiaknutej najtvrdším stalinistickým komunizmom sa novinárstvo chápalo ako výsostne propagandisticko-politický odbor, a tak sa ideologizácii nevyhlo ani knihovníctvo. „V týchto rokoch sa zakladajú katedry knihovníctva vo všetkých socialistických krajinách. Ako vzor pôsobili tridsaťročné skúsenosti sovietskych knihovníckych inštitútov“ (Ruttkayová 1986, s. 29).

Keď bolo v roku 1957 spoločné pracovisko premenované na Katedru novinárstva a knihovníctva, nešlo len o formálnu „zmenu slovosledu“, ale o reálne ocenenie ideologickej dôležitosti novinárstva. Zároveň táto zmena reflektovala počty pracovníkov a študentov, veď knihovníctvo malo iba jednu inter-

PAMÄTNÁ KNIHA

Pamätná kronika katedry

nú zamestnankyňu, a to Dagmar Kukučovú. „Veľká časť výučby závisela na externých prednášateľoch“ (Lichnerová a Špániová, 2011).

Od roku 1954 bolo možné študovať aj *externe* (v dobovom názvosloví dialkové štúdium alebo štúdium popri zamestnaní). Táto forma štúdia prežila na katedre 40 rokov, ale treba povedať, že často na úkor kvality. S eleganciou sebe vlastnou Gabriela Žibritová (2001, s. 411) zhodnotila externé vzdelávanie ako „nevyhnutnosť hľadania kompromisov medzi vedomosťami a akceptovaním časových možností preťažených žien a matiek“. V súčasnosti katedra ponúka externú formu iba pri doktorandskom štúdiu a stále platí, že štúdium popri zamestnaní je veľmi náročné. Externí doktorandi (a doktorandky) si štúdium prinajlepšom predlžujú, ale často ho nedokončia vôbec.

Zaujímavé zmeny do štúdia priniesol rok 1959. Pre absolventov iných vysokoškolských odborov sa otvorilo ročné *postgraduálne štúdium*. Okrem toho sa štúdium začalo špecializovať na „smery“ s cieľom vychovávať odborníkov pre rôzne typy knižníc a činností. Prvé kroky zamerané na špecializáciu však neboli najšťastnejšie. Napríklad poslucháči

卡内斯基大学哲学系图书馆学系,
在培养图书馆干部,传播图书馆学
等方面,都作出了不少贡献。我们亲
自访问,了解了他们的教学情况及
经验,同时也交流介绍中国关于图
书馆教学的情况。

祝愿图书馆学系今后取得更大成
就,培养出更多优秀人才。

张味生

以 聘

孙式礼

程德清 于1960年7月25日

Katedra mala od svojho vzniku čulé medzinárodné kontakty, hneď v roku 1960 ju navštívili čínski a sovietski kolegovia (foto z kroniky katedry)

technického smeru štúdia museli postupne absolvovať sedem predmetov venovaných technológiám – napr. Technológia baníctva, Základy poľnohospodárstva a pod. (Ruttkayová 1986, s. 32; Žibritová 2001, s. 411). Ako vysvetľuje jedna z absolventiek Gabriela Žibritová (2007, s. 128), logika zaradenia spomínaných predmetov „vychádzala z toho, že ak máme pochopiť predmet Bibliografická technika, tak nutne musíme absolvovať Základy techniky.“

PO VZNIKU SAMOSTATNEJ KATEDRY

Ako sme už uviedli, v Prahe bola Katedra knihovníctva samostatná už od začiatku 50. rokov. V Bratislave sa to podarilo až v roku 1960. Jej prvým vedúcim sa stal **Štefan Pasiar**, ktorý ju viedol do roku 1981. Osamostatnenie katedry (jeho 60. výročie si aktuálne pripomíname) bolo aj administratívnu reakciou na vysoký počet študentov, veď v roku 1960 vzniklo ešte aj vysunuté pracovisko katedry v Prešo-

ve ako konzultačné stredisko pre diaľkovo študujúcich z východného Slovenska.

V tomto roku navyše Katedra knihovníctva otvorila štúdium odboru osveta, čo však nebola nejaká rustikálna ľudovýchova, ale dôležité bolo ukotvenie štúdia v konkrétnej historickej dobe – išlo teda o ideologickú prácu medzi dospelými občanmi socialistického štátu. Hoci tento odbor na katedre dlho nevydržal a ukončilo ho „iba“ niekoľko desiatok absolventov, katedra sa znovu dostala do politických súkolí. Paradoxne, o štvrtstoročia neskôr museli verejné (ľudové) knižnice viesť dlhodobý boj o identitu i rozpočet práve s osvetovými strediskami a domami kultúry.

Naopak, relatívne rýchlo reagovali pražská a bratislavská katedra na informatizáciu knižnično-bibliografických procesov. Už v roku 1966 sa objavil nový názov Katedra knihovedy a vedeckých informácií. Od roku 1973 nové trendy odrážala aj jedna zo špecializácií – „na infromatickú techniku“ (ďalšie špecializácie boli na historické knižné fondy, bibliografiu a na knižničnú prácu s deťmi a mládežou).

Od roku 1979 sa ustálila špecializácia štúdia na dve zamerania – vedecko-informačné a knižnično-informačné. Už predtým (v roku 1975) však bola skrátaná dĺžka štúdia z piatich na štyri roky. Podnet na toto skrátenie vyšiel z pražskej katedry a v Bratislave zmenu niesli ťažko, pretože to „narušilo celú dovtedajšiu koncepciu štúdia“ (Ruttkayová 1986, s. 35).

Od roku 1981 až do roku 1989 bol vedúcim katedry **Eugen Mešša**.

KATEDRA PO ROKU 1989

Z porevolučných vedúcich katedry si osobitnú pozornosť zasluhuje **Štefan Kimlička**, ktorý ju viedol v rokoch 1990 – 1996 a potom v rokoch 2000 – 2003. Prof. Kimlička sa zaslúžil o obsahovú premenu štúdia a „nastavil“ jeho dnešnú podobu a koncepciu, ktorá je kompatibilná so študijnými plánmi odboru vo svete.

V roku 1991 bolo pracovisko premenované na Katedru knihovníctva a vedeckých informácií a o osem rokov neskôr na Katedru knižničnej a informačnej vedy. Cieľom tohto druhého premenovania bolo definitívne skončiť s používaním označenia informatika, ktoré sa v tom čase ešte stále občas používalo na pomenovanie informačnej vedy a informačných štúdií, hoci už jednoznačne patrilo počítačovým vedám.

Na fotografiách v kronike katedry je prvý vedúci katedry Štefan Pasiar, text pod fotografiami je rukopisom druhého vedúceho katedry Eugena Meššu

Získať na Slovensku *doktorát* – a predtým kandidatúru vied (CSc.) – priamo v odbore knižničná a informačná veda nebolo dlho možné. Takéto štúdium sa realizovalo v rámci nadradeného odboru „pomocné vedy historické“. Až od roku 1994 bolo akreditované doktorandské štúdium vo vednom odbore knižničná a informačná veda. Zvonka to možno vyzeralo iba ako nejaká administratívna zmena, no v skutočnosti išlo o oficiálne potvrdenie, že v príslušnom odbore existuje dostatok odborníkov, ktorí realizovali dostatok špecializovaných výskumov a vyprodukovali dostatok vedeckých publikácií. Z analýzy vedecko-výskumnej činnosti katedry (Čabrunová 2001) vyplýva, že v 90. rokoch väčšinu výskumných projektov viedli Eva Krištofičová a Štefan Kimlička. V novom miléniu bola zodpovednou riešiteľkou výskumných grantov najčastejšie Jela Steinerová.

Akademický svet, hoci produkuje najnovšie vedecké poznatky, je zo štrukturálneho hľadiska značne konzervatívny. Nie je to náhoda, že univerzity sa pýšia svojimi stredovekými koreňmi. Nerady vidia nielen nové univerzity, ale často ani nové pracoviská či odbory vo svojom vnútri. A tak ani odbor a ka-

tedra knihovníctva (resp. knihovedy) neboli prijaté v rámci fakulty jednoznačne pozitívne. Vyčítal sa im práve nedostatok vedeckosti (Žibritová 2001, s. 411; Pasiar 1976, s. 13). Preto bola akreditácia doktorandského štúdia veľkou satisfakciou pre katedru a jej pracovníkov.

V novom miléniu sa „soft power“ pracoviska v rámci fakulty prejavuje aj vstupom pracovníkov katedry do najvyšších manažérskych pozícií. **Jaroslav Šušol** bol v rokoch 2003 – 2010 dve funkčné obdobia prodekanom fakulty a v rokoch 2011 – 2019, teda znovu dve funkčné obdobia, dekanom. Vzápätí sa **Lucia Lichnerová** stala v roku 2019 prodekanom. Aj preto nám už až tak neprekáža, že starší pracovníci fakulty dodnes nazývajú katedru pôvodným menom „knihoveda“.

Zatiaľ posledný prieskum názorov absolventov skúmal tých, ktorí ukončili štúdium v rokoch 2007 – 2017. „Zamestnávateľia absolventov tvorili širokú paletu organizácií z rôznych oblastí“ (Lichnerová, Ondrišová a Melicherová 2018, s. 8). Ukázalo sa, že prvým zamestnaním po skončení štúdia bol u 56 % absolventov komerčný sektor,

u 24 % absolventov to boli knižnice a u 14 % štátne organizácie (zvyšok sa zamestnal vo vládných a v neziskových organizáciách). S pribúdajúcimi rokmi praxe však podiel zamestnaných v komerčnom sektore klesá (na 49 %), čo platí aj pre štátne organizácie (12 %), pričom stúpa podiel absolventov zamestnaných v knižniciach (29 %). A tak môžeme konštatovať, že hoci odbor informačné štúdiá nie je už orientovaný výhradne na vzdelávanie budúcich knihovníkov, významná časť jeho absolventov naďalej nachádza svoje uplatnenie práve v knižniciach. V porovnaní s predchádzajúcim výskumom sa dokonca ukázalo, že počet absolventov, ktorí deklarujú, že pracujú v odbore, stúpol v rokoch 2001 – 2017 zo 40 % na 54 % (Lichnerová, Ondrišová a Melicherová 2018, s. 12).

ZÁVER

V súčasnosti je akiste z pohľadu fakulty Katedra knižničnej a informačnej vedy považovaná za stabilnú, čo sa týka personálneho zabezpečenia. De iure to znamená, že katedra má dostatok profesorov, docentov a odborných asistentov s doktorátom, ktorí môžu garantovať bakalárske, magisterské aj doktorandské štúdium.

Zároveň sa na katedre nepretržite realizujú výskumy v rámci všetkých hlavných slovenských vedecko-výskumných grantových schém a agentúr (APVV, VEGA, KEGA). Z hľadiska objektu svojho skúmania i z hľadiska používaných metód je informačná veda veľmi dynamická disciplína. Takže aj katedru a študijné plány očakávajú nevyhnutné zmeny. A to najlepšie ešte len príde...

CITOVANÉ PRAMENE

- CRONIN, B. Information science in the international arena: an educator's perspective. In: *Aslib Proceedings*, 1992, roč. 44, č. 4, s. 195 – 202.
- ČABRUNOVÁ, A. Vedecko-výskumná činnosť katedry knižničnej a informačnej vedy FF UK po roku 1989. In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 429 – 433.
- Heslo Jaroslav Drtina. In: *Wikisofia* [online]. Dostupné na: https://wikisofia.cz/wiki/Jaroslav_Drtina [cit. 2020-07-07].
- LICHNEROVÁ, L. O Katedre knižničnej a informačnej vedy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (od histórie až po súčasnosť). In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2010, roč. 18, č. 2, s. 5 – 8.
- LICHNEROVÁ, L., ONDRIŠOVÁ, M. a M. MELICHEROVÁ. Reflexia absolventov na štúdium v odbore „knižnično-informačné štúdiá“ na Katedre knižničnej a informačnej vedy na FiF UK v Bratislave. In: *ITlib*, 2018, č. 1, s. 5 – 12.
- LICHNEROVÁ, L. a M. ŠPÁNIOVÁ. Katedra knižničnej a informačnej vedy FiF UK jubiluje: krátky pohľad na 60 rokov vysokoškolského štúdia knihovníctva. In: *Ikaros* [online], 2011, roč. 15, č. 12. Dostupné na: <http://ikaros.cz/node/13791> [cit. 2020-07-18]
- PASJAR, Š. *Štvrtstoročie študijného odboru knihovníctvo a vedecké informácie*. Bratislava: Zväz slov. knihovníkov a informatikov, 1976. 35 s.
- RUTTKAYOVÁ, K. Vznik a vývoj štúdia knihovníctva a vedeckých informácií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Informatika*, roč. 11 – 12. Bratislava: SPN, 1988, s. 29 – 38.
- RUTTKAYOVÁ, K. Začiatky vysokoškolského štúdia knihovedy a knihovníctva (osobné spomienky). In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 414 – 415.
- ŽIBRITOVÁ, G. O dobe, ľuďoch a profesii. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Knižničná a informačná veda*, roč. 21. Bratislava: UK, 2007, s. 127 – 136.
- ŽIBRITOVÁ, G. Päťdesiat rokov vysokoškolského štúdia knižničnej a informačnej vedy na Slovensku. In: *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 8, s. 410 – 414.

KNIŽNICE AKO VZDELÁVACIE INŠTITÚCIE V ČASE KORONAKRÍZY

MGR. ZUZANA PRACHÁROVÁ

In 2020, libraries faced a major challenge for the first time, when their gates were closed to visitors and users for long weeks due to a coronavirus pandemic. The article talks about how they responded to this challenge, how they worked so that they are not forgotten and especially how they kept in touch with their users.

Keywords: library, pandemic, coronavirus, challenge, online space, social networks, Facebook, Youtube, Instagram

 zuzana.pracharova@snk.sk
 Slovenská národná knižnica,
Martin
 www.snk.sk

Celoživotné vzdelávanie je témou, o ktorej sa dnes hovorí oveľa častejšie než kedykoľvek predtým. Rýchly vývoj spoločnosti totiž prispieva k tomu, že naše poznatky zo školy a vedomosti nadobudnuté v prvých rokoch praxe už nestačia na úspešné fungovanie v prostrediach, ktoré prechádzajú prudkými vedeckými, technologickými a ekonomickými zmenami: Preto je nevyhnutné kontinuálne celoživotné vzdelávanie, ktoré sa týka všetkých odvetví – zdravotníctva, technických, ekonomických, prírodovedných aj spoločenských odborov, a teda i knižničnej a informačnej vedy.

Na Slovensku pomerne zriedkavo, ale vo svete úplne bežne stretávame knihovníkov, ktorí blogujú, vlogujú alebo natáčajú inštruktážne videá a zverejňujú ich na YouTube, aby tak šírili nové poznatky medzi knihovníkmi a odovzdávali ich aj širšej verejnosti.

Blogovanie sa zrodilo v 90. rokoch 20. storočia a spočíva vo zverejňovaní svojich názorov, myšlienok a skúseností na internete v podobe **blogu**. Príspevky autora blogu – blogera – sa zoraďujú chronologicky.

Modernejším variantom sú **vlogy**, ktorých autori – vlogeri – sa nevyjadrujú písomne, ale prostredníctvom krátkych videí, ktoré zverejňujú na rôznych kanáloch, najčastejšie na YouTube. Majú veľa priaznivcov, pretože pre veľkú časť súčasnej populácie je prijateľnejšie sledovať videá než čítať texty. Medzi vlogy môžeme zaradiť krátke inštruktážne videá, humorné videá alebo pravidelné súhrny noviniek.

Aj v knižničnom prostredí poznáme viacero blogerov a vlogerov, ktorí využívajú virtuálnu a rozšírenú realitu na tvorbu inštruktážnych videí. Patrí k nim napríklad Heather Moorefield-Langová, ktorá vytvára inštruktážne videá pre používateľov. Počas svojej dlhoročnej praxe v knižnici sa totiž stretávala s mnohými problémami, ktoré mali používatelia, a preto začala už v začiatkoch svojho profesionálneho pôsobenia využívať všetky dostupné technológie na to, aby vzdelávala nielen ich, ale i samotných knihovníkov. Pri nástupe webu 2.0 prinášala na najlepších webových stránkach online workshopy, nástroje na online prezentácie, databázy, citačné stránky a pod. Keď sa začali používať tablety, smartfóny a iné „vreckové“ zariadenia, zverejňovala informácie o optimálnych aplikáciách, využívaní tabletov a rôznych technologických integráciách v prostredí knižníc. Vývoj prináša stále nové a nové technológie, aplikácie a nástroje na zdieľanie a vzdelávanie, preto je dôležité, aby sa ich knihovníci a používatelia naučili využívať.

Počas tohtoročnej pandémie koronavírusom sa knižnice ocitli v nezvyčajnej situácii. Takmer na dva mesiace zavreli brány pre svojich používateľov a museli pristúpiť k elektronickým službám. Tým sa obmedzili aj možnosti ďalšieho vzdelávania. Boli zakázané všetky hromadné akcie, ako aj plánované semináre a kurzy, ktoré sa spočiatku presúvali na neskoršie termíny, prípadne sa rušili alebo presúvali do ďalšieho roka.

Hoci sa na Slovensku podarilo udržať výskyt nákazy na nízkej úrovni, obmedzujúce opatrenia priniesli výrazný ekonomický pokles a následne požiadavku na šetrenie finančných prostriedkov vo všetkých oblastiach a na všetkých úrovniach, od samospráv až po veľké strategické podniky. Samozrejme, vlna šetrenia neobišla ani rezort kultúry vrátane knižníc. V tejto situácii sa Ministerstvo kultúry SR rozhodlo podporiť knižnice tak, že Fond na podporu umenia inicioval výzvu na predkladanie žiadostí o finančnú podporu pre oprávnených žiadateľov v podprograme 5.1.4 Akvizícia knižníc, kde bola vyčlenená suma 1 mil. € bez potreby spolufinancovania.

Ako sme už naznačili, aktivity knižníc sa presunuli do online priestoru a ich domovskou stránkou sa stal Facebook, Instagram a Youtube, ktoré sprostredkúvali nielen umenie, ale aj vzdelávanie. Na Facebooku sa objavila napríklad iniciatíva Dariny Károvej, ktorej cieľom bolo zmapovať aktivity kultúrnych inštitúcií. Keďže všetky aktivity knižníc a iných kultúrnych inštitúcií nemôžeme v tomto príspevku spomenúť, priblížime si aspoň niektoré z nich.

Slovenská filharmónia uverejňovala na Facebooku streamované koncerty. Na tejto sociálnej sieti vznikol aj online festival plný kultúrnych zážitkov, ktorý mal pomôcť slovenským umelcom počas pandémie. Prebiehali tu najmä koncerty a online rozhovory.

Literárne informačné centrum vytvorilo nový YouTube kanál, na ktorom prinášalo podcasty v cudzích jazykoch aj autorské zápisníky. Pondelky boli venované časopisu *Slniečko* a detským divákovi. Úplne prvým videom v rámci projektu bolo čítanie Jakuba Lužinu, neskôr pribudli dramatizované čítania zo *Školy po škole* a odporúčania detských kníh. V utorok sa na LIC_online objavovalo video s ukážkou z kníh vydaných Literárnym informačným centrom, v stredu a vo štvrtok to boli videozápisníky spisovateľov a prekladateľov; išlo o krátke videopohľadnice rôznych osobností zo sveta literatúry, ktoré informovali priaznivcov o svojich aktuálnych aktivitách.

Hodno spomenúť tiež kino Lumiere, ktoré začalo v rámci projektu *Lumiere doma* streamovať filmy, ako aj spustenie novej česko-slovenskej online videotéky edisonline.sk.

Rovnako pozoruhodné boli aktivity divadiel. Slovenské národné divadlo sa ako prvé presunulo do online priestoru, kde ponúkalo koncerty, autorské čítania, poéziu, záznamy hier a pod. Štátne

divadlo v Košiciach realizovalo svoje aktivity v rámci projektu *Umením skrotiť nudu v online svete*. Upútať aj online divadlo *Haliganda z obývačky*, ktorého predstavenia sledovalo 2 500 divákov. Divadlo sa zapojilo do online čítania autorských rozprávok Romana Sorgera, ktoré si vypočulo 3 000 poslucháčov. Slovenské komorné divadlo v Martine ponúkalo svojim priaznivcom takisto čítanie online a Divadlo Andreja Bagara v Nitre program uvádzaný pod sloganom *Spolu vyhráme*, zahŕňajúci divadelné inscenácie, čítania rozprávok, zábavné aj poučné kvízy a pod. Divadlo Stoka pripravilo scénické čítanie autorských textov popretkávané vlastnými piesňami a Bratislavské bábkové divadlo uverejňovalo seriál videí *Rozprávka spod rúška*. Množstvom akcií zaujalo aj Divadlo scénického umenia Lab. Festival *Konvergenzie* pripravil sériu domácich online koncertov a špeciálny program na Veľký piatok.

Nezaháľali ani galérie, ktoré pripravovali zaujímavé virtuálne prehliadky. Jednou z nich bola virtuálna prehliadka výstavy v galerijnej časti Nástupišťa 1 – 12 v Topolčanoch a nástenných malieb vo verejnom priestore. Galéria umelcov Spiša priniesla online prezentácie rôznych noviniek a nová synagóga v Žiline online vystúpenie Debris Company: Glitch.

Občianske združenie *Tri bodky na ceste* vysielalo na Instagrame takmer každý deň rozhovory so zaujímavými ľuďmi z kultúry spojené s čítaním poézie a prózy.

A čo ponúkali svojim používateľom knižnice? Mnohé z nich reagovali na novú situáciu veľmi pružne a vytvárali pre návštevníkov svojich stránok vlogy a videopríspevky zábavného aj odborného charakteru. Veľká odozva zo strany používateľov i širšej verejnosti potvrdila, že knižnice fungovali v online prostredí veľmi úspešne.

Slovenská národná knižnica, ako aj vedecké a akademické knižnice sa zamerali predovšetkým na vzdialené sprístupňovanie elektronických informačných zdrojov a na metodiky, ako s nimi pracovať. Rešeršné služby poskytovali online a informačné služby prostredníctvom chatu. Slovenská národná knižnica okrem toho prinášala na svojej facebookovej stránke videozápisníky známych osobností. Jej návštevníci tu mohli vidieť Alana Hyžu, kapelu Hrdza, Braňa Jobusa, Dianu Fabiánovú, Barboru Švidraňovú a mnohých ďalších. Priniesla aj elektronické informačné zdroje v rámci národnej licencie do každej knižnice na Slovensku a spustila pilotnú prevádzku online Digitálnej knižnice, kde si

každý mohol a stále môže bez obmedzení prečítať množstvo diel, ktoré nespádajú pod autorský zákon. Na svojom YouTube kanáli sprístupnila videoprezentáciu o Slovanskom múzeu A. S. Puškina v Brodzanoch a množstvo ďalších online aktivít.

Literárne a hudobné múzeum pri Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici zverejnilo na Facebooku súťaž, v rámci ktorej návštevníci stránky každý utorok, štvrtok a sobotu odpovedali na jednu novú otázku. Najúspešnejší súťažiaci získal cenu. Verejné knižnice boli pre svojich používateľov otvorené v online prostredí a prinášali im množstvo zaujímavých aktivít.

Malokarpatská knižnica v Pezinku na sociálnych sieťach zintenzívnila komunikáciu so svojimi používateľmi. Založila si profil na Instagrame a vytvorila YouTube kanál *Knižibaba*, kde pravidelne pridávala videá s čítaním. Ponúkala aj tréningy pamäti, ktoré zorganizovala ešte pred pandemiou. Nahrávky vznikli v rádiu Regina a boli zverejnené na YouTube kanáli. Knižovníčky pripravovali aj recenzie kníh a umožňovali ich online výpožičky. Okrem toho spolupracovali s mnohými umelcami, ktorí sa zapájali do autorského čítania bez nároku na honorár. Oslovili tiež slovenských prekladateľov a známych v zahraničí, a tak vznikli rozprávky v rôznych jazykoch (anglicky, taliansky, francúzsky, španielsky, maďarsky, nemecky, dokonca aj čínsky a japonsky). Na YouTube kanáli majú 163 odberateľov, takmer 130 videí a množstvo prezretí.¹ **Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove** predstavila projekt *Karanténna knižná výzva*, v rámci ktorej vyzývala používateľov na plnenie rôznych úloh, ktoré sa týkali kníh v domácich knižniciach. Stránka *Karanténnej knižnej výzvy* zaznamenala 791 návštev.² **Krajská knižnica vo Zvolene** priniesla na svojej facebookovej stránke súťaž *Knižničný maratón*, v rámci ktorej tam každý týždeň uverejňovala jednu otázku pre svojich priaznivcov. Víťazi boli odmenení knihou. Okrem toho ponúkala na YouTube kanáli čítanie deťom, tréningy pamäti a tvorivé dielne a na svojej webovej stránke uverejňovala stručné recenzie kníh. **Knižnica pre mládež mesta Košice** ponúkala deťom pobavenie v podobe zábavného zošita vo formáte PDF (každý pondelok a piatok), ktorý im umožňoval zmysluplne tráviť čas, kým nemohli chodiť do školy. Zároveň pomáhal rodičom hravým spôsobom podnietiť u detí záujem o knihy a knižných hrdinov. **Piešťanská mestská knižnica** pripravila online čítania, online stretnutia s ilustrátormi a so spisovateľmi, bábkové predstavenia a rôzne workshopy. **Kniž-**

nica Juraja Fándlyho v Trnave prezentovala tvorbu regionálnych a slovenských autorov pod spoločným názvom *Slovom proti vírusom*. Nechýbalo ani online čítanie deťom.

Množstvo zaujímavých aktivít prinášala svojim používateľom i širšej verejnosti **Mestská knižnica v Bratislave**. Zverejňovala napríklad tréningy pamäti pre seniorov, kvízy a tipy knihovníkov na rôzne tituly, pričom vyzývala používateľov, aby sa nahráli a uverejnili svoje dojmy z prečítanej knihy. Sprístupnila tiež videozáznamy z besied s tvorcami filmov a so známymi hercami (Ladislav Chudík, Emília a Magda Vašáryové, Štefan Kvietik, Táňa Pauhoffová, Ľuboš Kostelný, Tomáš Maštalír). Na aktuálnu situáciu reagovala aj literárno-výtvarnou súťažou *Bratislava, moje mesto 2020*, v ktorej dominovala súťažná téma pre deti a mládež od 6 do 15 rokov pod názvom *Život v Bratislave počas koronakrízy očami školákov*. Súťažiaci mohli odovzdať svoje práce do konca júna 2020. Okrem toho sprístupnila svojim používateľom takmer 9 200 e-kníh, umožnila bezplatnú online registráciu čitateľov, pripravila počúvanie e-kníh pre tých, ktorí mali unavené oči z čítania, ponúkla vypracovanie rešerší na dialku a zabezpečila bezplatné využitie elektronických informačných zdrojov a e-kníh s prístupom odkiaľkoľvek. **Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici** priniesla literárnu súťaž, e-knihy aj vlastný YouTube kanál a Knižnica Jána Kollára v Kremnici ponúkala e-knihy a čítanie z domu. **Krajská knižnica v Žiline** prezentovala na YouTube kanáli a na Facebooku ukážky pamäťových techník z tréningov pamäti pre rôzne vekové kategórie, autorské čítania s tvorivými dielňami, odborné prednášky o významných slovenských osobnostiach, prednášku pre maturantov na tému *Beatnici*, rozprávanie o poézii pre mladých a mnoho ďalších zaujímavých videí. **Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne** sa tak ako iné verejné knižnice zamerala na také aktivity, aby svojim používateľom spríjemnila pobyt doma. Zdarma sprístupnila e-knihy, pre detských čitateľov a ich rodičov uverejňovala na Facebooku v týždenných intervaloch kvízy, hádanky a tvorivé dielne, sprostredkovala autorské čítanie Júliusa Belána a regionálnej spisovateľky Silvie Havelkovej, online pokračovala v realizácii podujatia *Deň ľudovej rozprávky* a vyhlásila dve literárne súťaže – pre dospelých 28. ročník súťaže *Studňa sa tajne s dažďom rozpráva* a pre deti *Píšem, píšeš, píšeme*. Okrem toho sprostredkovala priamy prenos z podujatia *Povedz mi čo čítaš...*, ktorý je v archíve YouTube kanála knižnice, a oslovila známe osobnosti s otázkou, ako

vyzerajú ich dni počas pandémie a ktoré knihy si v tomto období prečítali. Ich odpovede boli spracované v reportáži, ktorú uverejnilo regionálne periodikum *MY Trenčianske noviny*. Reportáž sa objavila aj na webovej stránke knižnice. **Tribečská knižnica v Topoľčanoch** pripravila v online prostredí takisto viacero zaujímavých podujatí, či už čítanie z knihy Kristy Bendovej *Ako Jožko Pletko poplietol si všetko* alebo Gabriely Futovej *Nezblázni sa mamička*, zdramatizovanú ľudovú rozprávku *Bez práce nie sú koláče* alebo online kvíz pre deti pod názvom *O Šalamúnov poklad*. Virtuálnej podoby sa dočkala aj *Osmijankova literárna záhrada*, ktorá je v tomto období inštalovaná v Tribečskej knižnici v Topoľčanoch.

Prezentované aktivity sú len zlomkom toho, čo sa skutočne dialo v knižniciach počas pandémie v jarných mesiacoch tohto roku. Aj napriek ťažkej

situácii, v ktorej sa knižnice ocitli (znížené príjmy od zriaďovateľov a následné zníženie finančných prostriedkov pre knižnice), ministerka kultúry SR Natália Milanová na stretnutí so zástupcami samosprávnych krajov uviedla: „*Kultúra sa ocitla vo veľmi neľahkej situácii. Chcem vás preto povzbudiť a vyzvať k tomu, aby ste v čo najvyššej možnej miere prispeli k ochrane kultúry vo svojich krajoch a zachovali čo najviac dotácií pre túto oblasť.*“³ Môžeme len dúfať, že obmedzenie finančných príspevkov pre knižnice neovplyvní odborné, vzdelávacie a komunitné úlohy knižníc na Slovensku do takej miery, aby utrpela kvalita poskytovaných služieb. Knižnice boli, sú a snáď aj naďalej budú studnicami poznania, vzdelania a kultúry, komunitnými centrami, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v sociálnom a kultúrnom živote jednotlivca i každej komunity.

POZNÁMKY

¹ Stav k 13. 5. 2020

² Stav k 13. 5. 2020

³ Ministerka kultúry SR rokovala so zástupcami krajov. *Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky* [online]. 2020 [cit. 2020-05-29]. Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/aktuality-ministerstva-kultury-36.html?id=2140>

LITERATÚRA

MOOREFIELD-LANG, Heather. Taking Your Library Instruction to YouTube. *Library Technology Reports*, vol. 55, no. 5, 2019, p. 17+. Gale Academic OneFile, <https://link.gale.com/apps/doc/A593803030/AONE?u=ekon&sid=AO-NE&xid=978e8e52>. Accessed 26 Mar. 2020.

Spúšťame LIC_online. Literárne informačné centrum [online]. Bratislava 2020 [cit. 2020-05-13]. Dostupné na: https://www.litcentrum.sk/clanok/spustame-liconline?fbclid=IwAR06vk_IebvhCJiAq-VfGG3QxsDMO2Hpwfb-N18PUpgvE24AJTJbZCRuI0Cc

Zachráňme kultúru. Facebook [online], 2020

TIP REDAKCIE:

FELDEKOVCI: Spolu to zvládneme

Dostupné na: <https://www.facebook.com/204771246349087/videos/239925600757396>

NEW SOLUTIONS OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY FOR THE MULTILEVEL NATIONWIDE LIBRARY COOPERATION

THE RESULTS AND FUTURE PLANS
OF THE NATIONAL LIBRARY SYSTEM PROJECT

ÁRPÁD MACZELKA

In 2017, the NSL in a consortium with the Governmental Information Technology Development Agency established the Nation Library System Project. The project called the National Library Project aims at the significant overall improvement of the National Széchényi Library's IT infrastructure and services to meet the challenges of the 21st century. There are three main sections of the project, which will help the nationwide cooperation of libraries. The first one is the creation of a multitenant software solution which guarantees all the conventional functions and modules of integrated library systems (e.g. catalogue, acquisitions, circulation, etc.). However, its purpose is to surpass these systems. The second section of the NLS Project includes, among other things, the establishment of the Hungarian National Namespace which will act as a consortium with other repository institutions. The third section is the creation of the new Digitization Centre of the National Széchényi Library, which will become one of the largest digitization facilities in Central Europe.

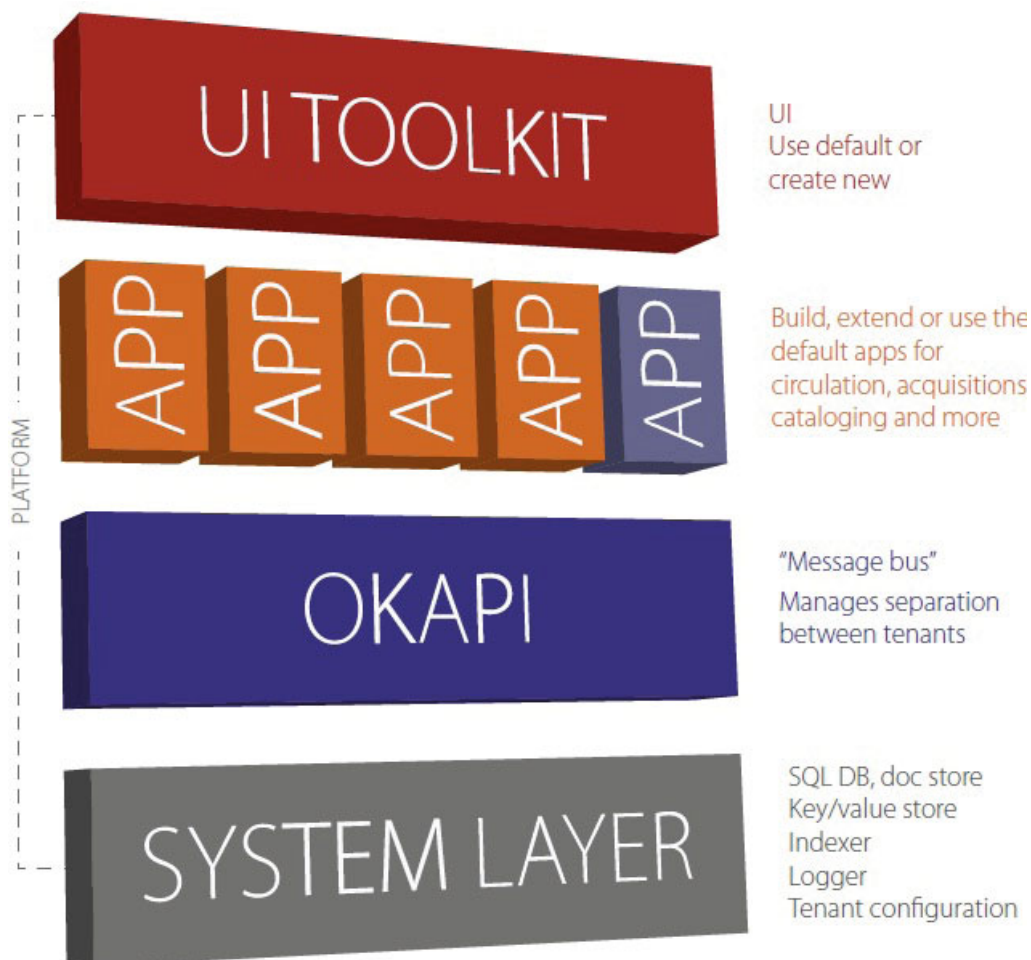
Keywords: National library platform, Bibframe, namespace, Digitization, cooperation, common catalogue, FOLIO, electronic eesources

“In the nonstop tsunami of global information, librarians provide us with floaties and teach us to swim.”

Linton Weeks quotes this sentence from Nancy Kranich, chief librarian at New York University, who made this statement at the midwinter meeting of the American Library Association in January 2001.¹ I believe that for the past few years the aforementioned tsunami has gotten bigger and bigger, and so libraries need to provide state-of-the-art tools and services to help users survive in this environment and teach them to swim in the bottomless ocean of information. To achieve this goal a Government Decision was declared in 2016, providing funding for the IT and services development of the National Széchényi Library (NSL). To enforce this Decision the NSL in a consortium with the Governmental Information Technology Development Agency established the Nation Library System Project. In this article, I am going to introduce this Project focusing on the most important and exciting elements in the subject of cooperation with libraries and patrons.

First, I would like to present the most important central element of the NLS Project, the National Library Platform (NLP). The NLP is a multitenant software solution that guarantees all the conventional functions and modules of integrated library systems (e.g. catalogue, acquisitions, circulation, etc.), but its purpose is to surpass these systems. The Platform will be based on the FOLIO (*Future of Library Is Open*)² system.

FOLIO is an open-source community development and a unique collaboration of libraries, developers and vendors whose aim is to create a wide range of applications/modules suited to the needs of the different partners. The host of FOLIO is the Open Library Foundation, and among the partner libraries are Chicago University, University of Glasgow, GBV (the common library network of the seven German federal states) and many others. Among the developers are such companies as EBSCO, @Cult, Arkivum and the Hungarian HerMész-Soft.

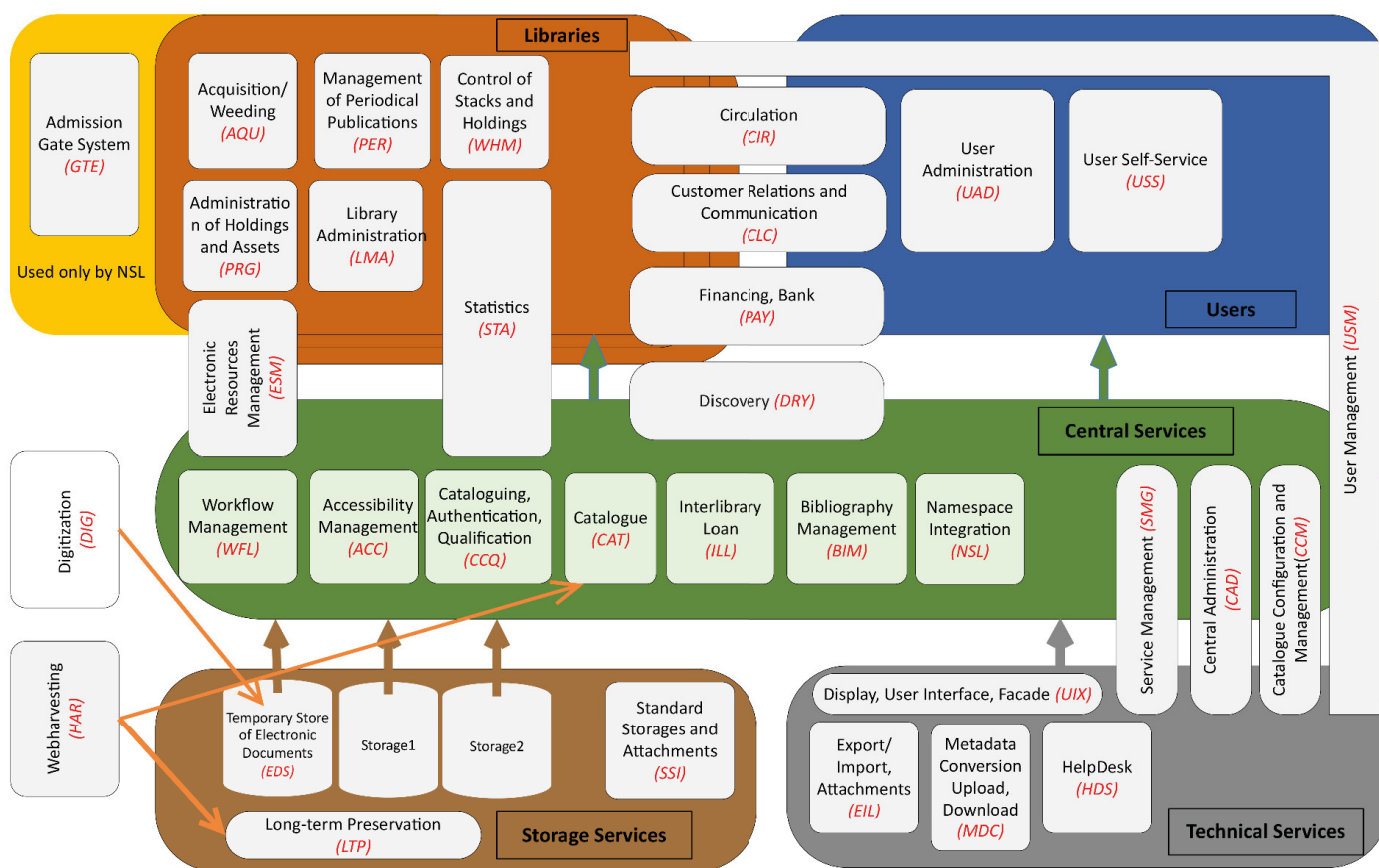

Source: <https://www.folio.org>

The graph illustrates its key property, a high degree of modularity. The most important part of the development is the messages bus called Okapi, which manages the connection of the different modules and applications. In the future, libraries (or in later phase archives or other repository institutions) will be able to pick the apps and modules they need, in a manner similar to the Android system and the Play Store.

Many elements are already available. Take, for example, one of the most exciting modules for lib-

rary cooperation, the Electronic Resource Sharing module, which provides assistance in the common and effective use of subscribed digital content by a group of libraries. The Chalmers University Library is implementing several other modules (catalogue, inventory, user management), and their platform based on the FOLIO system has been in use since October 2019.³ The NSL would like to use the results of the community developments for as many functions as possible because it can increase sustainability in the long term.

This picture shows us just how complex a platform we want to create is. It will enable us to provide central services to everybody, but it can also be a tool for the common work of the libraries connected to the platform at different levels. It will be possible to create various virtual collections and users will be able to create their own collections, for example about their family legacy. It will enable the library to use the platform with full functionality it can create and use its own unique display and user interfaces to maintain an independent appearance.

The Catalogue module is a key element of the NLP, the main goal of which is to create an actual national common catalogue. The Hungarian libraries use the MOKKA (*Magyar Országos Közös Katalógus – Hungarian National Common Catalogue*) service as a common catalogue, but it needs a major renewal. In the future, the NLP's catalogue can serve as the new common central catalogue. The new catalogue will store the data on an entity basis. The following formats will be available for cataloguing: MARC 21, Dublin Core and Bibframe. However, in the future,

this list will be even longer and will guarantee that other cultural institutions will be able to use the system. The system will have a modern discovery element to enable the most sophisticated search for patrons and librarians as well.

After many challenges with the procurement procedure, we are proud to report that the contract for the development of the platform was signed in April 2019, and after finishing the physical and logical system plan in August, the development of the first modules finished in November. As part of the development, a new online content management system will be developed in autumn 2020. This system solution will be fully integrated into the National Library Platform. The goal is to make it as easy as possible to create thematic collections. The content producers will not need any special IT and web page editor skills, they will be able easily pick the elements to showcase from the catalogue and digital object store of the platform, and give further descriptions and narratives. They will be also allowed to use geographical tagging and timeline functions for better visualization. The content management system will contain elements that will make crowd sourcing and citizen science possible. It will be able to create

a much more interactive connection between the collections and users and, in a further stage, will help achieve the faster and more complete description of the collections.

The NLS Project includes the establishment of the Hungarian National Namespace, which will act as a consortium with other repository institutions. The consortium partners will operate a common editorial office. It guarantees that the elements of the catalogues' bibliographic data come from the same national namespace, which helps uniform interpretation and makes semantic publication easier. The beta version already went live in May at the URL www.abcd.hu. It already contains the geographic namespace, corporate and institutional namespace and the personal namespace. In the near future, it will be expanded with the namespace of the Universal Decimal Classification and other common nouns namespaces. Every entity in the namespaces has its own unique identification and is linked to other databases such as Wikipedia, Vial, ISNI, Hungarian Electronic Library. To ensure that users find the right entity, every geographical record is shown on a map, and a timeline helps proper identification.

DUNAÚJVÁROS Föld | Európa | Magyarország | Fejér Megye
megyei jogú város 2019. 06. 13.

NEV	TÍPUS	Dátum	Nemzetiség
Dunaújváros	megyei jogú város	1990. 01. 01. -	(HUN)
Sztálinváros	város	1951. 11. 07. - 1990. 01. 01.	(HUN)
Dunapentele	nagyközség	1000. 01. 01. - 1951. 11. 07.	(HUN)
Neustadt An Der Donau			(GER)

AZONOSÍTÓ

- hunid: 110
- távhívószám: 25
- KSH-kód: 3115
- OSM-relationid: 1420733

FELETTES

- Föld
- Európa
- Magyarország
- Fejér Megye

VÍZRAJZI ELEM

TERMÉSZETFÖLDRAJZI ELEM

VÁROSRESZ

ITT SZÜLETTEK

LINK

- KSH-kód
- KSH-kód (történeti)
- KSH-kód (történeti)
- magyar Wikipédia-oldal
- önálló honlap
- OSM-relationid
- Magyar címerek

For example, if a town has several names like the Hungarian city, Dunaújváros, which can be found in the geographical namespace as Dunaújváros, Sztálinváros, and Dunapentele, in the map you can see that it is the same city, and the timeline shows what the name of the city was at a given date. For the users of the personal namespace, a lot of portraits help identification. The system is also linked with the data of the Hungarian Central Statistical Office and the National Election Office. The Hungarian National Namespace will be fully integrated into the NLP.

Another important element of the NLP is the digital storage services, which will operate as a long-term preservation system as well. For preservation purposes and to operate the platform, there will be a storage system with 20 petabytes of storage. It will enable the NSL to fulfil its legal obligation to preserve the digitized documents handed in by all the libraries of the country. This storage capacity is also necessary because as part of the NLS project the NSL's new Digitization Centre will be established on the 8th floor of the library. According to our plans, as the result of the developments, the NSL will have one of the largest digitization plants in Central Europe. We have already purchased all the equipment that guarantees all document protection criteria are met, making it possible to digitize all document types in the heterogeneous document group of the library. For this purpose, we have purchased top camera scanners, map scanners capable of recording size A0 maps, professional document-photo stations, robot scanners and microfilm scanners. The reconstruction of the 8th level of the NSL is currently under progress, it is set to provide the proper environment for the Digitization Centre with 80 workstations.

The aim of the Centre is to operate at a professional level capturing about 10 million pictures

a year so that over a period of 10 years we can record all the physical documents of the NSL, whose physical conditions make it possible. Work of this volume cannot be undertaken without the proper software support. For this purpose, there is ongoing software development, called Digitization Support Framework. The framework aims to control the entire process of digitization. It consists of several modules that will operate fully integrated into the NLP. It will be able to organize the workflow management of the digitization centre and guarantee that every workflow will result in a Submission Information Package suitable for the OAIS model, which will be transferred to the long-term preservation system. This system aims not only to serve the NSL's needs but also those of remote users of libraries and cultural institutions, thereby helping national cooperation. The NLP will have an element called digital desiderate, which will be a special database where every institution based on its digitization plan will be able to provide information on what they would like to digitize in the near future, so duplicates can be avoided. The digitization plan of the NSL's Digitization Centre will be a part of this database as well.

As part of our project, a web-archiving pilot started in 2017 yielding substantial results. In the future, it will be fully integrated into the platform, and the online content management system will serve as the publication tool for the results of the harvesting and archiving of Hungarian webpages.

The National Library System Project as its name indicates that it is not only about the renewal of the national library, it is also a constant development package which will make sectoral cooperation possible, providing adequate technological assistance.

NOTES

- ¹ WEEKS, Linton, 2001. The Old-Fangled Search Engine. In: *The Washington Post* [online]. 2001 (January 13). [Accessed: 2020, January 14]. Available at <https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/2001/01/13/the-old-fangled-search-engine/c9314a91-2076-4ad5-ad45-c99e5691bfbb/>
- ² For more information, visit the official website www.folio.org.
- ³ Chalmers University of Technology is the First Institution to Go Live with FOLIO Library Service Platform [online]. [Accessed: 2020, January 14]. Available at: <https://www.ebsco.com/news-center/pressreleases/chalmers-university-first-institution-to-go-live-with-folio>

JAKÝ OŘÍŠEK PŘEDSTAVUJE SAMIZDAT PRO BIBLIOGRAFY?

MGR. GABRIELA ROMANOVÁ

The article briefly presents bibliographical databases processed within Czech literary Bibliography department in the Institute of Czech Literature (Czech Academy of Sciences) and focused on problems which must be solved by bibliographers dealing with samizdat periodicals. It describes several key problems which differs samizdat from the official edited press production.

Keywords: Czech Literary Bibliography, samizdat, periodicals, bibliography, pen-names, bibliographical methodology

- romanova@ucl.cas.sk
- Ústav pro českou literaturu
Akademie věd ČR, v.v.i.,
Praha,
Česká republika
- <http://ucl.cas.cz/>

HISTORIE A SOUČASNÝ KONTEXT

Nedílnou součástí Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky (AV ČR) tvoří již bezmála 70 let *Česká literární bibliografie* (ČLB; <http://clb.ucl.cas.cz/>). Jádrem její činnosti je zpracování průběžně aktualizovaného souboru bibliografických databází, které systematicky podchycují otisky beletristických prací, kulturní publicistiku i odborné texty o české literatuře a literárním životě v českých zemích. Databáze ČLB jsou tvořeny dvěma hlavními zdroji. Prvním z nich je tzv. „současná“ bibliografie, obsahující záznamy od roku 1945 až po aktuální časopiseckou a knižní produkci. Další část bibliografického fondu představuje retrospektivní bibliografie tvořená články z časopisů z let 1770 – 1945. V samostatné databázi je zpracována i databáze českého literárního exilu (1948 – 1989) a dále existují ještě dílčí databáze literárních cen, edic a českých literárních osobností. Nejnovějšími databázemi vytvářenými v rámci ČLB jsou databáze literárního samizdatu a databáze literárního internetu.

Tým pro zpracovávání článkové bibliografie samizdatových periodik vznikl v rámci ČLB v roce 2016. Zaměřuje se především na neoficiální časopisy české, ale i polské a slovenské provenience, jejichž

doba vzniku spadá do druhé poloviny 20. století. Největší zastoupení v této databázi však v důsledku velkého nárůstu samizdatové produkce v době normalizace mají časopisy z let sedmdesátých a osmdesátých. Vzhledem k unikátnosti materiálu jsme se rozhodli upravit kritéria pro výběr článků, jež do databáze zaznamenáváme. Na rozdíl od tzv. „současné“ bibliografie podléhá samizdat širšímu excerpčnímu záběru – databáze obsahuje českou i světovou beletrii včetně dramatu a písňové tvorby, překlady do češtiny a kulturní publicistiku nejen českého jazykového prostoru, ale rovněž zahraniční (výběr se v tomto případě řídí kritériem literárních témat, událostí a osobností). Neméně důležitou část samizdatové databáze tvoří i literární věda a filozofie, okrajově je zastoupena historie, sociologie a politika. Unikátní je její široké zaměření na zahraniční literární diskurz; v podobně širokém záběru je zpracována již jen bibliografie retrospektivní před rokem 1945.

KDE HLEDAT?

Databáze je přístupná online na adrese sambibl.ucl.cas.cz, využívá vyhledávací rozhraní ALEPH a je dostupná i z vyhledávače zahrnujícího kompletně všechny databáze ČLB, přístupného nyní nově na adrese biblio.ucl.cas.cz (Aleph) či vufind.ucl.cas.cz (betaverze nového vyhledávacího rozhraní).

AV ČR - ÚČL - samizdat

Přihlášení	Nastavení	Databáze	Otázky	Návodů
Prohlášení	Vyhledávání	Výsledky dotazu	Předchozí dotazy	Má schránka

Základní vyhledávání | Vyhledávání z více polí | Pokročilé vyhledávání | Vyhledávání pomocí CCL

Pokročilé vyhledávání

Pole pro vyhledávání	Zadejte slovo nebo slovní spojení	Blížkost slov?	Poč. záznamů
Více polí	<input type="text"/>	☒ Ne ☐ Ano	
Více polí	<input type="text"/>	☒ Ne ☐ Ano	
Více polí	<input type="text"/>	☒ Ne ☐ Ano	

Báze pro vyhledávání: Ústav pro českou literaturu - samizdat

Pro zobrazení záznamů klepněte na Celkový počet záznamů. Celkem:

OK | Vyčistit formulář

Omezení vyhledávání na:

Jazyk: Rok od: Rok do: RRRR (Použije 7 pro pravoznamě zkrácení, pokud nechcete použít rozmezí od-do.)

Formát:

Tipy pro vyhledávání:

- Vypíšte všechna pole, která vyplnit chcete. Pokud použijete více než jeden řádek, vyhledávání zúžíte. Pokud použijete "Ano" pro "Blížkost slov?", můžete zadat slovní spojení např. *osobní počítač* a systém tomu bude rozumět tak, že chcete vyhledat jen takové záznamy, které mají slovo počítač VEDLE slova osobní.
- Dotaz nezáleží na tom, zda použijete velká nebo malá písmena. Například zadáte-li *počítač*, systém najde *počítač*, *Počítač* i *POČÍTAČ*.
- Pro vyhledání můžete ve svém dotazu použít logické operátory: AND a OR. Například byste mohli zadat *(srdce OR srdeční) AND chirurgie*, pokud byste chtěli vyhledat všechny záznamy, které obsahují slovo srdce nebo srdeční a zároveň slovo chirurgie.
- Systém podporuje synonyma, takže můžete hledat - například - slovo *color*. Výsledný seznam bude obsahovat záznamy, které mají uloženo slovo *color* nebo slovo *colour*.
- Použijte znak ? pro nalezení záznamů, které obsahují části slov. Například *kvěť?* vyhledá záznamy, v nichž byla použita slova *května*, *květinový*, *květinářský* atd. V jiném příkladu ?ologie umožní vyhledání záznamů, obsahujících slova *antropologie*, *archeologie*, *psychologie* atd. Znak ? je také možno použít pro nalezení slov v různých pravopisech. Například *pre?ident* vyhledá jak záznamy se slovem *president*, tak *prezident*.

© 2011 Ex Libris
Partneři

JAK NA SAMIZDAT?

Zdrojem zpracovávaného materiálu jsou specializované knihovny – největší podíl na zpřístupňování archiválií má pražská *Libri prohibiti* doplněná online verzí některých časopiseckých titulů z jejího fondu, který postupně skenuje a na webové stránce scriptum.cz zpřístupňuje plzeňské sdružení občanů Exodus. Další významnou položku představují osobní archivy pamětníků, z nichž mnozí jsou počítáni mezi samizdatové autory či redaktory ineditních časopisů. A v neposlední řadě je důležitým zdrojem samizdatů archiv Československého dokumentačního střediska, v současnosti náležejícího pod správu archivu Národního muzea.

MARC 21

K vytváření a zpracování všech databází ČLB je užíván výměnný formát MARC 21, používaný stovkami knihoven po celém světě. Jeho struktura má umožnit standardizovanou formu bibliografického zápisu bez ohledu na specifika, která může excerpovaný materiál vykazovat. Částečně je to výhodou, protože databáze tak může obsahovat záznamy širokého spektra zdrojových materiálů, částečně ovšem toto strojově definované zpracování staví samizdatové bibliografy před závažné metodologické otázky a nezřídka do role badatelů, vyhledávajících daleko větší

množství informací o excerpovaném materiálu, než musejí dohledávat bibliografové využívající MARC 21 ke zpracování standardizovaných tiskovin.

JAK VYPADÁ A CO OBSAHUJE ÚPLNÝ BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM?

Tradiční bibliografická citace vypadá například takto:

MACHALICKÁ, Jana. Dopisy Marii jako dopisy Olze. *Lidové noviny*. 4. 2. 2020, roč. 33, č. 29, s. 7.

Jak patrně, tento záznam obsahuje informace jako autor článku, název, zdrojový dokument specifikovaný údaji o přesném datu vydání, ročníku, roce vydání, čísle a stránkovým rozsahem. Formát MARC 21 umožňuje tento „holý“ bibliografický zápis obohatit o klíčová slova (předmět, osobnost, událost a instituci, odkazované dílo), údaj o překladu a jazyce originálu, údaj o vedlejších autorských rolích (překladatel, ilustrátor, redaktor, editor, autor komentáře atd.). U standardizovaných periodik, či přinejmenším periodik procházejících redakčním procesem, jsou tyto údaje běžnou součástí. Jak si však ukážeme dále, nebývá tomu tak vždy u časopisů samizdatových.

AV ČR - Souborný katalog

Přihlášení	Nastavení	Databáze	Onázky	Nápořád
Prohlášení	Vyhledávání	Výsledky dotazu	Předchozí dotazy	Má stránka

Uložit/odeslat | Uložit na server | Přidat do mé schránky | SFX

Úplné zobrazení záznamu

Zvolte formát: Standardní | Katalogizační záznam | Citace | Názvy polí MARC 21 | Tagy MARC 21

Syso 002397332

Hlavní záznamy ● Šimečka, Milan, 1930-1990

Název ● Rikat, co si myslím / Milan Šimečka

Zdrojový dokument ● Obsah [samizdat] -- R. 1989, č. [3], březen, s. 52-56

Typ obsahu text

Typ média bez média

Typ nosiče jiný

Abstrakt Úvaha o snaze V. Havla vyvolat veřejnosti své přesvědčení o "životě v pravdě", datováno březen 1989.

Skupina konspektu 323 Vnitropolitický vývoj, politický život 15

MDT 323.22-051

1.32

32

(0.82-4)

(0.072)

Předmět ● Havel, Václav -- 1936-2011

Předmět ● disident

● filozofie a politika

● politika

Klíčová slova ● život v pravdě

Žánr a forma ● úvahy

● komentáře

Předmět SMZ

Vlastník záznamu UCLA

Formát RS

Číslo záz. 002397332

Citace

ŠIMEČKA, Milan. Rikat, co si myslím. Obsah [samizdat]. 1989., s. 52-56.

ČSN ISO 690 citace PRO

Příklad záznamu v MARC 21

V ČEM SE LIŠÍ SAMIZDAT OD STANDARDIZOVANÉ TISKOVINY

Samizdatové časopisy nezdá se, že by byly mnoho odlišností oproti časopisům dodržujícím jednotné formální zpracování a tyto odlišnosti představují pro bibliografy překážky různé míry obtížnosti. Nelze ale házet všechny samizdatové časopisy do jednoho pytle. Jako je pestrá paleta časopisů vydávaných oficiálními vydavatelskými kanály, existuje i velká variabilita mezi časopisy samizdatovými. To se netýká jen tematického zaměření, ale i formálního zpracování – obdobně jako mezi samizdatovými edicemi můžeme nalézt profesionální „nakladatelské podniky“ jako například Edici Petlice a Edici Expedice, lze i samizdatové časopisy hodnotit z hlediska úrovně jejich redakční úpravy. Vedle dobře a systematicky připravovaných titulů jako například *Acta incognitorum*, *Jazz-stop*, *Dialog*, *Kritický sborník*... musí se bibliograf vypořádat s rozevlátějšími tituly, jako jsou například *DRU*, *Možnost*, *Nový brak* a podobně. Následující výčet samizdatových specifik tedy nelze brát jako matici, do které zapadají automaticky všechny samizdatové tituly. Jde o jakýsi pokus o shrnutí nejčastějších problémů, s nimiž se bibliograf může při zpracovávání setkat.

1. NEPRAVIDELNOST A NEDŮSLEDNOST V ČÍSLOVÁNÍ, ROČNÍKOVÁNÍ, ČETNÉ ZMĚNY V NÁZVU ČASOPISU

Je vcelku běžné, že změní-li časopis název, začne se jeho ročník počítat znovu od jedničky. Většinou jde o změnu, která periodikum potká pouze párkrát za dobu existence a je patřičně okomentována a doprovázená jednoznačným systémem ve změně číslování. U samizdatových časopisů o systematickosti v názvech a číslování v řadě případů nemůže být ani řeči. Setkáváme se tak s různě obměňovanými variantami názvů jako *Historické studie* – *Historický sborník* – *Historické a sociologické studie*, *Albín* – *Bonifác* – *Čestmír* – *Droz* (souhrnně se tento časopis začal označovat *Abecední almanach*), *Dynamit* – *Upír* – *Hustoleský upír* atd., s číslováním typu 7 a půl (u undergroundového časopisu *Sado-Maso*), č. 49, 50, 50a, 51 (trampský časopis *Možnost*), č. 2,5 (hippie časopis *Jen pro blázný*). Uvádění ročníků nebo roku vydání je zpravidla luxus, kterým se pyšní jen časopisy míněné jako rovnocenná alternativa k tehdejší oficiální časopisecké produkci. U tiskovin fanzinového charakteru nebo kolujících pouze v uzavřených společnostech přátel přesné určení vydání hledáme zpravidla marně a je tedy úkolem bibliografa určit dataci excerpovaného svazku.

Některé samizdatové časopisy z archivu *Libri prohibiti* (foto Gabriela Romanová)

2. CHYBĚJÍCÍ NEBO NEPRAVIDELNÁ PAGINACE

U celé řady samizdatových časopisů chybí číslování stránek. Pro bibliografa tu vzniká povinnost neuvedenou paginaci dopočítat ručně a údaj vepsat do hranatých závorek, jak je ostatně nutné učinit u všech informací, které nejsou explicitně uvedené v excerpovaném dokumentu. Před každým takovým dopočítáváním je ovšem nutné rozhodnout se, zda u daného titulu bude bibliograf paginovat každou stránku (v případech, kde jsou texty otištěny na obou stranách jednoho listu), nebo pouze každý list (pokud je ve svazku důsledně dodržováno po-tištění vždy jen jedné stránky). V některých případech samizdatu je kamenem úrazu skutečnost, že texty zařazené do časopisu opisovali na stroji různí autoři a nedodržovali jednotnou úpravu textu. Některé články v témže svazku jsou tedy psány pouze jednostranně, jiné naopak oboustranně. Je na rozhodnutí bibliografa, jak takové případy řešit.

S problematikou více opisovačů souvisí i výskyt několika stránek se stejným číslováním. Dochází k němu tehdy, pokud každý z opisovačů čísloval svůj článek samostatně. Nežádá se pak v jediném svazku objevuje několik stránek s čísly 1, 2, 3 atd. Takové případy bibliograf řeší zavedením dvojí paginace:

PAVLÍČEK, František. *Život a dílo. Obsah [samizdat]*. 1989, č. 10, s. [64] – [71] ([1] – 8).

3. EXISTENCE RŮZNÝCH VERZÍ TÉHOŽ ČÍSLA JEDNOHO ČASOPISU

Nestává se to často, nicméně existují případy, kdy totéž číslo samizdatového časopisu vyšlo v různých verzích. Tak například časopis *Akát* v jednom svazku 4. čísla obsahuje článek navíc – recenzi na Uhdeho filmový

muzikál *Balada pro banditu*, který se v jiné verzi téhož čísla vůbec nevyskytuje. Nebo třeba židovský časopis *Kalendář* z roku 1982 má ještě jednu verzi, bez uvedeného vrocení byl opsán pod názvem *Nový Petřín* a k článkům publikovaným v příslušném *Kalendáři* byly přidány výpisky z kronik o pražském vrchu Petřín.

4. ABSENCE PODPISŮ U ČLÁNKŮ

Z důvodů utajení a často vzhledem k důvěrné obeznámenosti čtenářů se samizdatovými tvůrci chybí u velkého množství článků publikovaných v samizdatu údaje o autorství. Úkolem bibliografa je samozřejmě tyto případy vyřešit a autora pokud možno určit. Ne ojediněle to ale bývá badatelský úkol vyžadující pátrání v četných archivech, knihovních databázích a encyklopediích – hlavními zdroji tohoto druhu jsou nedávno vydaná encyklopedie *Český literární samizdat 1948 – 1989* a online přístupný *Slovník české literatury po roce 1945*; <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>, obsáhlý seznam autorských šifer je k dispozici na již zmíněné stránce scriptum.cz.

Nedílnou součástí bibliografy práce v této fázi bádání představuje i komunikace s pamětníky. V mnoha případech se ale stává, že autorství již určit nelze. A netýká se to pouze autorů článků, samizdatový bibliograf dohledává jména překladatelů, ilustrátorů i osob v jiných autorských rolích, jsou-li pro daný článek relevantní.

5. SIGNOVÁNÍ ŠIFRAMI NEBO PSEUDONYMY, ZÁMĚRNĚ CHYBNĚ UVEDENÉ AUTORSTVÍ

Obdobný postup musí bibliograf uplatnit, chce-li dešifrovat autorskou značku nebo pseudonym. V tomto ohledu jsou naštěstí k dispozici různé soupisy a tištěné bibliografie jednotlivých samizdatových periodik – připomeňme zde především dlouholetou archivní práci Jiřího Gruntoráda, zakladatele a ředitele světově nejrozsáhlejší knihovny českého samizdatu, letos třicetileté *Libri prohibiti*, jehož bibliografie periodik a edic neoficiální literatury pravidelně vycházely v časopise *Kritický sborník*, historika a archiváře Viléma Prečana, zakladatele a ředitele Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury, editora Martina Machovce, díky němuž máme velký přehled o české undergroundové scéně a především o díle Egona Bondyho; k dispozici jsou ale i dílčí práce, například plzeňské samizdatové aktivity zmapovala Jana Petrová, knižní edice Jitka Hanáková, katolický samizdat Marta Edith Holečková a další.

6. PŘEBÍRÁNÍ ČLÁNKŮ Z JINÝCH PERIODIK BEZ UVEDENÍ ZDROJE

Jak známo, copyright byl pro tehdejší samizdatové tvůrce věcí zcela efemérní. To, co jim usnadňovalo práci a vyvazovalo je například z povinnosti vyřizovat svolení k publikování převzatého textu, ukazuje se jako významné ztížení práce bibliografy. V mnohých případech nalézáme články převzaté z jiných zdrojů, které ovšem nejsou blíže určeny. Jde-li o text převzatý z oficiálně vydané publikace, je jeho identifikace snazší, ale pokud jsme postaveni před úkol identifikovat samizdatový zdroj převzatého textu, je to opět práce vyžadující často několikaměsíční bádání. A je nutné přiznat, že ne vždy je u neoznačených textů odhaleno, že jde o články převzaté.

7. PŘEKLÁDÁNÍ TEXTŮ Z CIZÍCH JAZYKŮ BEZ UVEDENÍ SKUTEČNOSTI, ŽE JDE O PŘEKLAD, ČI BEZ UVEDENÍ ZDROJE ORIGINÁLU

Podobný případ představují texty zahraničních autorů přeložené pro samizdatovou publikaci do češtiny nebo slovenštiny. U kanonických textů bibliograf s určováním nezaváhá, i když údaj o autorství a originálním jazyce není v článku explicitně uveden, problém nastává v případech, že se jedná o překlad (bibliografovi) neznámého textu a tato skutečnost není v článku uvedena. V krajním případě se může stát, že v záznamu o článku bude informace, že jde o překlad, zcela chybět.

8. NEDOSTATEČNÉ ČI CHYBNÉ OZNAČENÍ PŘEDMĚTOVANÝCH POLOŽEK

Jak již bylo výše uvedeno, celá řada samizdatových časopisů nepodléhala jednotné redakční úpravě. Neprojevovalo se to jen na formalitách typu jednostránkové/dvoustránkové otiskování textu nebo několikeré číslování stránek. Závažnější problémy z toho pramenící představují pro dnešní bibliografy oříšek například i při určování událostí, o nichž je v textu řeč, či při dohledávání názvů recenzovaných děl – nezřídka se totiž stává, že přesný název knihy, divadelního představení, kulturní události atp. v celé recenzi chybí. Vytváření věcného popisu u takových článků vyžaduje opět podrobnou rešerši – v lepším případě pouze v katalogu Národní knihovny ČR.

Z uvedených příkladů vyplývá, že bibliografická práce je z větší části vlastně práce badatelská. Vytvořit jeden záznam o článku ze samizdatového periodika leckdy vyžaduje úsilí téměř detektivní. Na druhou stranu je objev v této oblasti cenný nejen pro bibliografii, ale mnohdy i pro literární historii.

EDIČNÁ ČINNOSŤ ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V KOŠICIACH V ROKU 2019

MGR. MARTINA FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ

The article presents publishing activity of the State Research Library in Košice in 2019. Library has published two books. The first one is Bibliography of periodicals published until 1918 in the historical library collection of the former Law Academy in Košice, which contains a list of periodicals published outside Slovakia and the other one is the monograph of the Municipalities during coup, which deals with the rural history of Eastern Slovakia during the end of the Austro-Hungarian Monarchy. The third published is an exhibition guide In Time and Space.

Keywords: The State Research Library in Košice, publishing activity

 martina.carnogurska@svkk.sk

 Štátna vedecká knižnica
v Košiciach

 <http://www.svkk.sk>

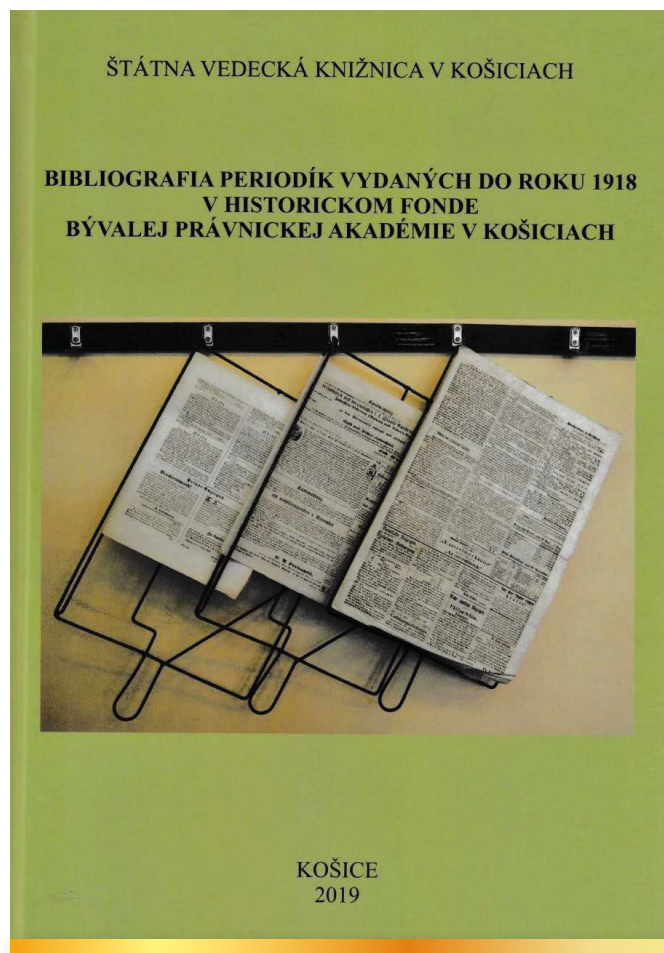
Edičná činnosť Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach (ďalej ŠVKK) má dlhoročnú tradíciu, ktorá je spojená s činnosťou oddelenia bibliografie (súbežnej a retrospektívnej) a oddelenia historických fondov. Predmetom edičnej činnosti knižnice sú personálne, regionálne a tematické bibliografie, súpisy starých tlačí a zborníky z vedeckých konferencií organizovaných knižnicou, ktoré sú zamerané na dejiny knižnej kultúry a regionálny výskum východného Slovenska z rôznych uhlov pohľadov a sú určené odbornej, ale i širšej verejnosti.

V roku 2019 vydala ŠVKK tri tituly. Prvým z nich je *Bibliografia periodík vydaných do roku 1918 v historickom fonde bývalej Právnickej akadémie v Košiciach*. Celkový rozsah historického knižničného fondu ŠVKK je približne 90 000 tlačí, z nich podstatnú časť (cca 66 000 tlačí) tvorí práve fond bývalej Právnickej akadémie. Oddelenie historických fondov ho od svojho založenia v roku 1995 systematicky bibliograficky spracováva a sprístupňuje čitateľom prostredníctvom tlačených bibliografií, online katalógu, ako aj v študovni historických fondov a regionálnej literatúry. Prvotne boli spracované slovacikálne tlače – košické, trnavské, bratislavské, jazykové slovaciká a menšie tlačiarenské centrá na Slovensku a následne aj bohemiká.

Ďalšie hľadisko, ktoré sa pri spracovávaní fondu v súčasnosti uplatňuje, je chronologické. Takto sú spracované inkunábuly, kompletne tlače 16. a 17. storočia a vo veľkej miere aj tlače 18. storočia. Fond bývalej Právnickej akadémie je síce podchytený v katalógu, od jeho vydania však uplynulo viac než sto rokov, a tak nezodpovedá skutočnému stavu zachovania titulov ani súčasným požiadavkám kladeným na rýchle, presné a podrobné informácie. Napriek rozsahu fondu je snahou a zámerom knižnice urýchliť prístup čitateľov k historickým tlačiam. Preto sa už od počiatkov fungovania oddelenia pristúpilo k systematickej analýze fondu.

Posledným výsledkom tejto časovo i fyzicky náročnej práce je už spomínaná *Bibliografia periodík vydaných do roku 1918 v historickom fonde bývalej Právnickej akadémie v Košiciach*. Rozhodnutie vydať tento titul vychádzalo zo záujmu čitateľov o takéto typ dokumentov. Okrem slovacikálnych, už spracovaných periodík sa prostredníctvom tejto bibliografie sprístupnili aj periodiká vydané mimo územia súčasného Slovenska. Prechádzajúc v sklade celý historický fond zväzok za zväzkom je takto zaznamenaných 1 289 titulov zachovaných pravých i nepravých periodík

v prevažnej miere v maďarskom a nemeckom jazyku. Záznamy v bibliografii sú radené abecedne podľa názvu periodika. V zázname nasledujú mená redaktorov a zostavovateľov, miesto tlače a tlačiarensko-vydateľské údaje. Ďalej je záznam periodika radený chronologicky – uvádza sa rok, nasleduje údaj o ročníku, zväzku, čísle a počte strán. Pri každom titule je uvedená signatúra. Záver bibliografie tvorí miestny register a v rámci jednotlivých miest je následne uvedený abecedný zoznam periodík.

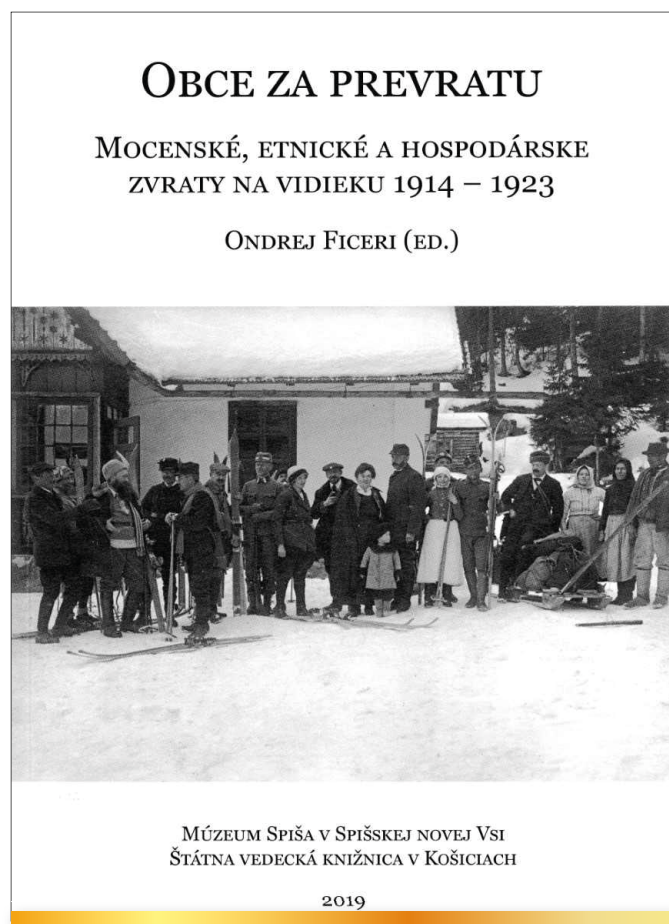
Obálka a ukážka z *Bibliografie periodík vydaných do roku 1918 v historickom fonde bývalej Právnickej akadémie v Košiciach*

Vydáním uvedenej bibliografie bola završená dlhoročná práca bibliografov oddelenia historických fondov, ktorí na nej pracovali priebežne popri iných úlohách a sprístupnili tak ďalšiu časť rozsiahleho a rôznorodého historického knižničného fondu bývalej Právnickej akadémie v Košiciach.

Druhým titulom, ktorý v roku 2019 spolu so ŠVKK vydalo Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, je kolektívna monografia *Obce za prevratu* s podtitulom

Mocenské, etnické a hospodárske zvraty na vidieku 1914 – 1923. Vydaniu tejto monografie predchádzala rovnomenná vedecká konferencia, ktorá prebiehala v troch sekciách (Košice 14. 11. 2018; Spišská Nová Ves 15. 11. 2018; Stropkov 16. 11. 2018) a ktorej organizátormi boli Centrum spoločenských a psychologických vied – Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied, Centrum pre religionistiku a historické štúdiá v Košiciach, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi a Krajské múzeum v Prešove.

Sté výročie ukončenia prvej svetovej vojny a turbulentných zmien s tým súvisiacich, rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik nástupníckych štátov ponúklo možnosť obzrieť sa za týmito dejinnými udalosťami. V historiografii boli skúmané najmä z globálneho hľadiska. Monografia *Obce za prevratu* však kladie akcent na skúmanie rurálnej histórie východného Slovenska; aký bol dopad týchto udalostí na vidiecke obyvateľstvo, akými zmenami prešlo a ako sa zmenil spôsob ich života. V jedenástich štúdiách sú zohľadnené lokálne aspekty a reakcie ľudí na politické zmeny. Možno sa domnievať, že táto monografia vytvorila dobrý predpoklad na to, aby sa v odkrývaní neprebádaných dejín našich regiónov pokračovalo.

Obálka a obsah monografie *Obce za prevratu*

Posledným vydaným titulom je sprievodca výstavou autoriek Daniely Slezákovéj a Eleonóry Blaškovej s názvom *V čase a priestore*. Výstava bola venovaná životu a tvorbe piatich generácií košických staviteľov a projektantov z rodín Forgách, Rešatko (aj Resat-kó) a Slafkovský. Vďaka vydanému sprievodcovi sa uchová množstvo hodnotných informácií nielen o zaujímavých osobnostiach košických staviteľov, ale aj o ich realizovaných stavbách.

ŠTÁTNA VEDECKÁ KNIŽNICA V KOŠICIACH

Vás pozýva na výstavu

V čase a priestore

Výstava je venovaná životu a tvorbe piatich generácií košických staviteľov a projektantov z rodín Forgách, Rešatko a Slafkovský

Vernisáž v stredu
16. októbra 2019 o 16.30 hod.

Pri príležitosti 100. výročia úmrtia staviteľa Štefana (Istvána) Forgácha (1865 – 1919) z iniciatívy jeho pravnuka Ing. Kolomana Slafkovského

OKTÓBER - DECEMBER

Kultúrno-vzdelávacie centrum ŠVK v Košiciach
Pribinova 1

Pozvánka na výstavu *V čase a priestore*

Tieto tituly, rovnako ako publikácie vydané v ŠVKK v predchádzajúcich rokoch,¹ si možno zakúpiť osobne v ŠVKK u konzultantiek na Hlavnej ul. 10 a na Oddelení historických fondov a regionálnej literatúry na ul. Pri Miklušovej väznici 1, prípadne e-mailom: konzultanti@svkk.sk alebo historickefondy@svkk.sk

POZNÁMKA

¹ Prehľad vydaných publikácií možno nájsť na stránke knižnice www.svkk.sk, časť Edičná činnosť.

CENTRUM HISPÁNSKEJ KULTÚRY VLADIMÍRA OLERÍNYHO

MGR. KATARÍNA FILOVÁ

The paper deals with the establishment and activities of the language center of the State Scientific Library in Banská Bystrica, The Vladimír Oleriny Center for Hispanic Culture, within the framework of its one-year work.

The paper presents the basic concept of the language center, the composition and focus of the library collection and a summary of activities, events and agenda of the center. A certain space is also devoted to the presentation of the personality of the translator and hispanist Vladimír Oleríny.

Keywords: library, language center, event, library collection, translator

 katarina.filo@gmail.com

 Štátna vedecká knižnica
v Banskej Bystrici

 <https://www.svkkb.eu/>

KONCEPCIA CENTRA HISPÁNSKEJ KULTÚRY VLADIMÍRA OLERÍNYHO

V Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici sa nachádza jedinečná sieť šiestich jazykových centier, ktoré sprostredkujú návštevníkom bohatý knižničný fond zameraný na cudzie jazyky a pravidelne organizujú vzdelávacie hodiny pre školy a kultúrne podujatia pre širokú verejnosť. Konzultanti jazykových centier poskytujú konzultačné služby súvisiace s jazykom a kultúrou jednotlivých krajín a poradenstvo o možnostiach štúdia cudzích jazykov, študijných pobytoch a stážach.

Najmladším jazykovým centrom knižnice je *Centrum hispánskej kultúry Vladimíra Olerínyho*, ktoré bolo otvorené 11. marca 2019 za účasti veľvyslanca Španielska Luisa Belzusa de los Ríosa. Na slávnostnom otvorení vystúpili študenti bilingválneho gymnázia s piesňami a recitáciou v španielskom jazyku. Podujatie pokračovalo prezentáciou vedeckej monografie *Dějiny Španělska* Jiřího Chalupu, pedagóga na Katedre romanistiky Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, a vernisážou výstavy *Za hispánskou kultúrou. Životná cesta Vladimíra Olerínyho*.

V Banskej Bystrici sú ideálne podmienky na vznik a činnosť centra zameraného na španielsky jazyk. V meste sa nachádza španielske bilingválne gymnázium, Filozofická fakulta UMB so študijným programom *Španielsky jazyk a kultúra* a pôsobí tu aj niekoľko jazykových škôl, ktoré ponúkajú štúdium španielskeho jazyka. Na základe týchto skutočností bol reálny predpoklad, že vybudovanie centra zameraného na španielsky jazyk a kultúru hispanofónnych krajín bude mať svoje opodstatnenie a jeho služby sa budú využívať.

Cieľovými skupinami centra sú najmä žiaci základných a stredných škôl s vyučovaním španielskeho jazyka, študenti romanistiky, učitelia španielskeho jazyka a kultúry, španielsky hovoriaci cudzinci žijúci na Slovensku, ako aj záujemcovia o španielsky jazyk a kultúru španielsky hovoriacich krajín.

Centrum umožnilo knižnici rozšíriť spoluprácu s existujúcimi partnermi (Filozofická fakulta UMB, Gymnázium Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici) a začať spoluprácu s novými partnermi, najmä s Veľvyslanectvom Španielska na Slovensku, ktoré aktívne podporilo otvorenie centra, a s inštitúciou Aula Cervantes v Bratislave. Centrum počas svojho ročného pôsobenia nadviazalo spoluprácu s organizátormi *Španielskeho týždňa* v Bratislave a s učiteľmi španielskeho jazyka z celého Slovenska. V blízkej budúcnosti je dôležitým cieľom nadviazať spoluprácu so zahraničnými partnermi, s knižnicami v Španielsku a v Latinskej Amerike.

VLADIMÍR OLERÍNY

Centrum hispánskej kultúry nesie meno významného slovenského hispanistu a prekladateľa Vladimíra Olerínyho, rodáka z Banskej Bystrice, kde sa narodil v roku 1921. Je považovaný za zakladateľa hispanistiky na Slovensku. Preložil množstvo diel španielskej a latinskoamerickej literatúry, pôsobil ako pedagóg, historik a vedecký pracovník a stal sa nositeľom štátnych španielskych vyznamenaní za šírenie hispánskej kultúry na Slovensku.

Prestrihnutie pásky počas slávnostného otvorenia centra, 11. 3. 2019. Zľava Luis Belzus de los Ríos, veľvyslanec Španielska na Slovensku, Blanka Snopková, riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici, Milan Oleríny ml., syn Vladimíra Olerínyho (foto Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici)

Vladimír Oleríny prežil svoje detstvo v Argentíne, kde sa jeho rodičia v roku 1923 vysťahovali za prácou. V škole sa s domácimi deťmi naučil po španielsky, a tak sa začala jeho životná cesta späť so španielčinou a s hispánskym svetom. Argentína zohrala dôležitú úlohu aj v jeho neskoršom profesionálnom živote. Znalosť španielčiny, vtedy ešte málo rozšíreného jazyka v našom prostredí, bola základným predpokladom jeho ďalšieho profesijného smerovania. Do krajiny sa opäť vrátil a v rokoch 1947 – 1950 tam pôsobil ako tajomník na Veľvyslanectve Československej republiky v Buenos Aires.

Vladimír Oleríny nebol „len“ prekladateľom. Španielsky jazyk a hispánska kultúra sa stali jeho celoživotnou vášňou a jeho meno sa stalo zárukou kvalitného literárneho zážitku.

Literárno-prekladateľskú činnosť začal ako prekladateľ poézie Pabla Nerudu. Prvú knihu, sociálny román *Temná rieka* Alfreda Varelu, preložil zo španielčiny v roku 1951. Celkovo preložil viac ako 140 kníh. Medzi jeho najvýznamnejšie preklady patria diela klasikov. Prekladal literárnu tvorbu španielskeho autora Miguela de Cervantesa y Saavedru (*Príkladné novely*), novely a poviedky kolumbijskeho spisovateľa Gabriela Garcíu Márqueza (*Príbehy z Maconda, Zlá hodina, Oči modrého psa*), diela argentínskeho básnika, prozaika a dramatika Julia Cortázara (*Krk čiernej mačky*), diela argentínskeho spisovateľa Ernesta Sabata (*Tunel samoty*), diela čilskej autorky Isabely Allende (*Skazené dievča*), prózu pre deti uruguajského autora Horacia Quirogu (*Rozprávky z pralesa*) a mnoho iných.

Vladimír Oleríny bol ocenený viacerými vyznamenaniami za šírenie španielskej a latinskoamerickej literatúry a kultúry. Tri razy získal *Cenu Jána Hollého* za umelecký preklad a *Striebornú i Zlatú plaketu*

Ludovíta Štúra Slovenskej akadémie vied za vedecko-výskumnú činnosť. Významným ocenením je aj *Strieborná medaila Španielskeho kráľovstva za zásluhy v krásnych umeniach* a *Občiansky rád Alfonsa X „Múdrego“*, udelený španielskym kráľom Juanom Carlosom I.

KNIŽNIČNÝ FOND CENTRA

Základom fondu jazykového centra sú dokumenty z pozostalosti Vladimíra Olerínyho, ktoré slúžia používateľom knižnice na prezenčné štúdium. Návštevníci centra majú k dispozícii dokumenty z osobnej knižnice prekladateľa, najmä beletriu významných španielskych a latinskoamerických autorov (napr. Miguela de Cervantesa, Leopolda Lugonesa, Luisa de Góngora, Juana Ramóna Jiménez, Alejandra Cassona, Antonia Machada a i.). Celkovo sa v tejto časti fondu nachádza 365 kníh.

Druhú časť fondu tvoria dokumenty, ktoré boli priradené do centra zo skladových priestorov knižnice, a ďalšiu časť knižnica zakúpila na základe akvizičných návrhov. Pri príležitosti otvorenia centra Veľvyslanectvo Španielska na Slovensku darovalo knižnici 62 kníh zameraných najmä na oblasť ekonomiky, politiky a diplomacie. Významné obohatenie knižničného fondu centra predstavuje aj viac ako 1 000 kníh, ktoré knižnici sprostredkovane daroval Cervantesov inštitút (*Instituto Cervantes*) vo Viedni. Ťažiskovú časť fondu tvoria učebnice španielskeho jazyka, učebnice pre samoukov, materiály určené na prípravu na jazykové skúšky zo španielskeho jazyka DELE, obchodná španielčina a prekladové, výkladové, ekonomické a špeciálne slovníky. Významne využívanou časťou fondu je aj literatúra s rôznymi úrovňami španielskeho jazyka, ktorú vyhľadávajú najmä používatelia začínajúci štúdium jazyka, prípadne mladší návštevníci.

So zreteľom na úzku spoluprácu s vysokoškolskými pedagógmi knižnica na základe akvizičných návrhov pravidelne nakupuje materiály, ktoré sa zaoberajú teóriou literatúry, prekladu a tlmočenia. Študenti tak získavajú prístup k zdrojom, ktoré potrebujú pri písaní seminárnych či záverečných prác.

Návšteva veľvyslancu Španielska na Slovensku a odovzdanie knižného daru riaditeľke knižnice, 30. 5. 2019
(foto Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici)

Podujatie *Noche de flamenco*, 12. 6. 2019 (foto Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici)

Významnú časť fondu tvoria publikácie o dejinách a literatúre Španielska a krajín Latinskej Ameriky. Používatelia nájdu vo fonde aj širokú zbierku španielskej a latinskoamerickej beletrie, poézie a divadelných hier. Zaujímavé sú knihy o kultúre Španielska (napr. o tradičnom španielskom tanci flamenco), tradičné španielske kuchárske knihy, materiály o histórii a podstate býčích zápasov a pod. Pre záujemcov o cestovanie sú k dispozícii cestopisy a turistický sprievodcovia španielsky hovoriacich krajín. Knižnica pravidelne odoberá dve periodiká v španielskom jazyku.

ČINNOSŤ CENTRA

Centrum hispánskej kultúry Vladimíra Olerínyho sa v rámci šírenia španielskeho jazyka a informácií o kultúre hispanofónnych krajín venuje aj rôznym aktivitám pre žiakov a študentov a organizovaniu širokého spektra podujatí pre verejnosť.

Centrum navštevujú skupiny žiakov zo základných a stredných škôl, ktorí sa prostredníctvom zaujímavých prezentácií dozvedajú množstvo informácií o týchto krajinách. Cieľom hodín je motivovať mladých ľudí k štúdiu cudzieho jazyka a rozšíriť ich vedomosti o daných krajinách. Žiaci majú možnosť oboznámiť sa so základnými faktami o jednotlivých krajinách, so spôsobom života ich obyvateľov, s ich významnými sviat-

kami a festivalmi, s tradičnými jedlami a so spôsobmi stolovania, s rôznymi zvykmi aj zvláštnosťami. Takto spoznajú rozdiely medzi kultúrou Slovenska a cudzojazyčných krajín, ich pamiatky, architektúru i atrakcie jednotlivých miest. Cudzie kultúry môžu spoznať aj prostredníctvom ukážok tradičných tancov a hudby. Na hodinách si osvoja podstatné informácie o španielskom jazyku, naučia sa pozdravy, základné slovíčka a pod. Motiváciou k štúdiu španielčiny môže byť informácia, že španielsky jazyk je druhým najpoužívanejším jazykom na svete a že sa ním dohovoria nielen v Španielsku, ale aj vo veľkej časti Latinskej Ameriky. Súčasťou hodín sú praktické aktivity a hry zamerané na overenie a prehĺbenie získaných vedomostí.

Pre študentov bilingválneho gymnázia pripravilo centrum úspešnú aktivitu *Prekladateľský workshop*. Študenti sa tu môžu oboznámiť s náročnou prácou prekladateľa, vyskúšať si preklad úryvku diela španielskeho autora a v skupine diskutovať o využití rôznych prekladateľských postupov a riešení.

Jazykové centrá Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici sa pravidelne a aktívne zúčastňujú na *Európskom dni jazykov*. Pre školy, ale i verejnosť každoročne pripravujú veľký kvíz jazykových centier o reáliách jednotlivých krajín či jazykovú kaviareň, ktorá slúži na neformálne konverzácie účastníkov.

Pre širokú verejnosť centrum organizuje rôzne typy aktivít. Uvedieme niekoľko najvýznamnejších

podujatí, ktoré centrum pripravilo počas svojho ročného pôsobenia.

CESTOVATELSKÉ PREZENTÁCIE

Ide o sériu podujatí, na ktorých cestovatelia predstavujú účastníkom prostredníctvom fotografií svoje zážitky z cestovania po Španielsku a krajinách Latinskej Ameriky. Centrum sprostredkovalo prezentácie o Mexiku, Peru, Bolívii, Kolumbii, Čile a pripravuje prezentáciu o španielskom meste Granada.

KURZ O KULTÚRE ŠPANIELSKA A KRAJÍN LATINSKEJ AMERIKY + ZÁKLADY ŠPANIELČINY

Kurz je určený pre registrovaných používateľov knižnice a pozostáva zo šiestich hodín, v rámci ktorých sa účastníci dozvedia základné informácie o španielskom jazyku a kultúre španielsky hovoriacich krajín, osvoja si výslovnosť a naučia sa základné slovíčka a frázy v španielskom jazyku. Cieľom kurzu je vzbudiť záujem o španielsky jazyk a kultúru a motivovať účastníkov kurzu k ďalšiemu štúdiu jazyka.

NOCHE DE FLAMENCO

Centrum zorganizovalo v letných mesiacoch minulého roka úspešné podujatie *Noche de flamenco*, ktoré sa konalo v priestoroch letnej čítárne knižnice. Tanečnica a vyučujúca flamenca predstavila tradičný španielsky tanec, predviedla niekoľko ukážok tanca a napokon sa návštevníci podujatia mohli naučiť základné tanečné kroky.

ARCHITEKTÚRA ŠPANIELSKA

Začiatkom roka centrum zorganizovalo v spolupráci s architektom prednášku o architektúre Španielska. Účastníci sa oboznámili s najzaujímavejšími a najkontroverznejšími stavbami v Španielsku a spoznali mená významných architektov. Na základe pozitívneho ohlasu centrum zorganizovalo aj ďalšiu prednášku o architektúre Latinskej Ameriky.

ŠPANIELSKY FILMOVÝ VEČER

Centrum v spolupráci s Veľvyslanectvom Španielska na Slovensku zorganizovalo sériu premietaní filmov v španielskom jazyku so slovenskými titulkami.

LITERATÚRA

CHALUPEKOVÁ, Dana, BÔBOVÁ, Mária, ŤAŽKÁ, Veronika eds. *Vladimír Oleríny. Preklady zo španielčiny a z portugalčiny. 2.*, doplnené vydanie. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2019, s. 66.

Encyklopédie osobností České a Slovenské republiky. London: BPH – British Publishing House, 2018, s. 885 – 886.

Konferencia *Studia Romanistica Beliana V*, španielska sekcia, 11. 10. 2019
(foto Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici)

SOIRÉE FRANCO-ESPAGNOLE

V roku 2019 zorganizovalo centrum v spolupráci s Alliance Française Banská Bystrica francúzsko-španielsky večer, ktorý sa niesol v duchu oslavy priateľstva a blízkosti dvoch významných európskych kultúr – francúzskej a španielskej. Na soirée vystúpilo niekoľko žiakov bilingválneho gymnázia so španielskymi piesňami, nechýbalo vystúpenie tanečníkov flamenca a tradičné španielske občerstvenie.

KONFERENCIA STUDIA ROMANISTICA BELIANA V

Výsledkom dobrých vzťahov a spolupráce s Filozofickou fakultou UMB bola medzinárodná romanistická vedecká konferencia *Studia Romanistica Beliana V*, ktorá sa konala na pôde Štátnej vedeckej knižnice. Témou 5. ročníka konferencie bol *Jazyk a literatúra v historicko-spoločenskom kontexte*. Na konferencii odzneli príspevky v rámci troch jazykových sekcií (španielskej, talianskej a francúzskej) a vystúpili s nimi prednášajúci nielen zo Slovenska, ale aj z Čiech, zo Španielska, z Francúzska, Talianska, Poľska, zo Slovinska, z Maďarska a Rumunska.

Centrum hispánskej kultúry Vladimíra Olerínyho navštívilo počas jeho ročného pôsobenia viac ako 1 800 návštevníkov.

VÝZNAM KOMUNITNÝCH AKTIVÍT KNIŽNÍC

PRÍKLADY Z PRAXE VEREJNEJ KNIŽNICE
MIKULÁŠA KOVÁČA V BANSKEJ BYSTRICI

MGR. SOŇA ŠÓKY, PHD.

The goal of this article is to present Mikuláš Kováč public library in Banská Bystrica as an active community library, which realizes community activities for several different groups of visitors, links city communities, is open for everyone, is creative and always tries to bring new ideas and serviced aimed on the visitor's satisfaction. It also presents specific real-world experiences and succesful community activities and projects for the past four years, with a special focus on challenged visitors of the library.

Keywords: library, community, arttherapy, bibliotherapy, target groups, presentation, projects, seniors, challenged

- manazer@vkmk.sk
- Verejná knižnica Mikuláša Kováča, Banská Bystrica
- <https://www.vkmk.sk/>

ÚVOD

„Verejná knižnica musí byť centrom komunity, ak má zohrávať plnohodnotnú úlohu v jej fungovaní. Preto by mala spolupracovať s ostatnými skupinami a organizáciami v komunite, či už ide o orgány štátnej správy, miestnej samosprávy, podnikateľskú sféru alebo dobrovoľnícke organizácie“ (Smernica IFLA pre služby verejných knižníc, 2011).

Výňatok z uvedenej smernice komplexne definuje postavenie verejných knižníc ako centier komunity. Z toho vyplýva, že úloha verejných knižníc sa v súčasnom svete výrazne mení. Už nie sú iba miestom požičiavania kníh, ale plnia aj širšiu kultúrnu, informačnú, vzdelávaciu, sociálnu a komunitnú funkciu. Práve komunitné aktivity sa v posledných pätnástich rokoch stali neodmysliteľnou súčasťou ich činnosti a veríme, že to tak bude aj naďalej.

Niektoré knižnice sú celkom prirodzene súčasťou komunity, v ktorej pôsobia. Komunitné aktivity sú nadstavbou základných služieb, ktoré knižnica poskytuje svojim používateľom a návštevníkom, a posúva ju bližšie k miestu svojho pôsobenia. Záleží však na samotných knihovníkoch, či budú venovať komunitným aktivitám dostatočnú pozornosť a budú mať záujem vymieňať si svoje skúsenosti a navzájom sa inšpirovať.

Dôležitými aspektmi pri organizovaní komunitných aktivít sú znalosť reality a potrieb miestnej komunity, iniciatíva a záujem z okolia knižnice, spolupráca pri výbere tém, osobností, príprave a realizácii, ako aj dokumentovanie a prezentácia lokálneho komunitného obsahu.

Knižnica ako **komunitné centrum** umožňuje pracovníkom knižnice spoznávať ľudí z iných komunít, realizovať sa v rôznych tvorivých činnostiach a otvárať pomyselné brány knižnice širokej verejnosti.

V tomto príspevku si priblížime rozvoj komunitných aktivít na Slovensku v rámci projektu *Komunitná knižnica* a podrobnejšie predstavíme Verejnú knižnicu Mikuláša Kováča ako aktívnu a kreatívnu komunitnú knižnicu, ktorá realizuje komunitné aktivity pre rôzne skupiny návštevníkov, spája komunity v meste, je otvorená pre všetkých a neustále sa snaží prinášať nové nápady a poskytovať služby smerujúce k spokojnosti návštevníkov.

Zároveň upozorníme na úspešné projekty knižnice, realizované v posledných štyroch rokoch s osobitným zreteľom na komunitu zrakovo znevýhodnených návštevníkov.

PROJEKT KOMUNITNÁ KNIŽNICA NA SLOVENSKU

Pojmom **komunita** (z lat. *communitas* – spoločenstvo, spoločnosť, ale aj vládnosť, láskavosť, blahosklonnosť) rozumieme určité spoločenstvo alebo skupinu ľudí žijúcich v určitom prostredí, ktorí sú schopní bez ohľadu na svoje odlišnosti účinne a otvorene komunikovať a spolupracovať na dosiahnutí spoločných cieľov.

Významným medzníkom v budovaní komunitných knižníc na Slovensku bol vznik **Odbornej pracovnej skupiny pre komunitné aktivity knižníc** pri vtedajšom Odbore pre knižničný systém Slovenskej republiky Slovenskej národnej knižnice (OKS SR SNK) v januári 2008. Cieľom tejto pracovnej skupiny bolo prezentovať komunitné aktivity realizované knižnicami v zahraničí i na Slovensku a budovať knižnice ako komunitné centrá. Vedúcou pracovnej skupiny sa stala Mgr. Emília Antolíková, jej členmi boli PhDr. Milan Gonda, Marta Szilágyová a Mgr. Iveta Hurná a v roku 2009 Mgr. Zuzana Mjartanová.

Odborná skupina vypracovala plán svojej činnosti a v súlade s ním organizovala pracovné stretnutia, rozvíjala aktivity zamerané na podporu komunitnej činnosti knižníc, zabezpečovala konzultácie a pravidelne hodnotila svoje pôsobenie. Hoci činnosť pracovnej skupiny trvala iba pol roka, výrazným spôsobom ovplyvnila komunitné dianie na Slovensku (Antolíková 2010, 16).

V roku 2008 vznikol z iniciatívy Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou a občianskeho združenia Korálky projekt *Komunitná knižnica*, ktorý bol priamym výsledkom činnosti odbornej pracovnej skupiny pre komunitné aktivity knižníc. Projekt finančne podporilo Ministerstvo kultúry SR.

Pod vedením vtedajšej riaditeľky Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou Mgr. Emílie Antolíkovej sa v rámci projektu *Komunitná knižnica* úspešne realizovali rôzne aktivity. V súčasnosti pokračuje v týchto aktivitách nové vedenie Hornozemplínskej knižnice. Vďaka tomu sa konalo mnoho úspešných celoslovenských komunitných workshopov a odborných seminárov.

Celoslovenské semináre pod názvom *Komunitná knižnica* sa uskutočnili v Podtatranskej knižnici v Poprade (2008), Oravskej knižnici Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne (2008), Knižnici Antona Bernoláka v Nových Zámkoch (2009),

Knižnici Juraja Fándlyho v Trnave (2010), Knižnici P. O. Hviezdoslava v Prešove (2011), Verejnej knižnici Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici (2012), Staromestskej knižnici v Bratislave (2013), vo Verejnej knižnici Jána Bocatia v Košiciach, v Knižnici pre mládež mesta Košice (2014), Krajскеj knižnici v Žiline (2015) a niekoľkokrát v Hornozemplínskej knižnici vo Vranove nad Topľou (Antolíková 2015).

Spoluorganizátormi týchto podujatí boli mestá a samosprávne kraje, Slovenská asociácia knižníc, Spolok slovenských knihovníkov a knižníc, Goetheho inštitút v Bratislave a i.

Hlavným a trvalým cieľom projektu je prezentovať komunitné aktivity knižníc, vytvárať priestor na tvorivú diskusiu a výmenu skúseností a riešiť potreby knihovníckej komunity na odbornej úrovni. Miestom stretnutia knihovníkov bývajú knižnice, mestské úrady a miesta, kde sa uskutočňujú podujatia a akcie pre verejnosť, a to s aktívnym prepojením na miestnu komunitu. Potešujúci je záujem slovenských knihovníkov o prezentácie komunitných aktivít, ktorými sa navzájom inšpirujú a skvalitňujú svoju prácu. Inšpirovať sa môžu aj prácou knihovníkov zo zahraničia (Česko, Maďarsko, Poľsko), kde sú komunitné aktivity neodmysliteľnou súčasťou knižničného diania.

Funkcie komunitnej knižnice:

- poskytuje priestor pre aktivity jednotlivých skupín ľudí,
- prepája jednotlivé aktivity skupín s ďalšími skupinami a jednotlivcami v súlade s rozvojom komunity,
- podieľa sa na spoločnom živote mesta alebo obce,
- spolupracuje s miestnymi organizáciami a inštitúciami,
- prepája verejný a súkromný sektor,
- rozvíja partnerstvo medzi organizáciami, podnikateľmi a pod. (Antolíková 2010, 16).

Ciele komunitnej knižnice:

- zapojiť obyvateľov do aktívnej účasti na živote mesta alebo obce,
- pomáhať pri riešení problémov komunity informačnou podporou všetkých zainteresovaných,
- posilňovať vzťah ľudí k miestu, v ktorom žijú,
- v spolupráci s ďalšími organizáciami koordinovane rozvíjať kultúrne, vzdelávacie a voľnočasové aktivity (Antolíková 2010, 16).

VEREJNÁ KNIŽNICA MIKULÁŠA KOVÁČA

Banská Bystrica, mesto, v ktorom sídli Verejná knižnica Mikuláša Kováča (VKMK), má približne 80 000 obyvateľov a je dôležitým kultúrnym a administratívnym centrom stredného Slovenska. Je tiež významným centrom vzdelávania. Sídli tu Univerzita Mateja Bela, niekoľko stredných škôl s rôznym zameraním, ako aj vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií.

Verejná knižnica Mikuláša Kováča pôsobí ako regionálna knižnica (pre okresy Banská Bystrica a Brezno) a mestská knižnica (pre mesto Banská Bystrica). Bola založená v roku 1973, od roku 2002 je jej zriaďovateľom Banskobystrický samosprávny kraj. Od roku 1997 nesie vo svojom názve meno Mikuláša Kováča (1934 – 1992), významného slovenského básnika, publicistu a dramaturga, ktorý miloval Banskú Bystricu, knižnicu pravidelne navštevoval a bol veľkým priateľom kníh.

Knižnica naplňa svoje poslanie v súlade s knižničným zákonom a *Manifestom UNESCO/IFLA o verejných knižniciach*. To znamená, že poskytuje služby na základe rovnosti prístupu pre všetkých, ponúka tradičné i na moderných technológiách založené knižnično-informačné zdroje a služby vrátane prístupu na internet a vlastných regionálnych databáz, podporuje individuálne i skupinové vzdelávanie, výchovno-vzdelávacie procesy v školskom prostredí (najmä v materských, základných a stredných školách) s osobitným zameraním na podporu rozvoja čitateľských návykov a zručností a informačnej gramotnosti, ponúka špeciálne dokumenty a služby pre zrakovo znevýhodnených, realizuje podujatia pre hospitalizované deti a skupiny marginalizovaných osôb, spolupracuje s relevantnými partnermi na lokálnej regionálnej úrovni, vytvára regionálne bibliografické a personálne databázy a poskytuje koordinačné a metodické služby verejným knižniciam v regióne.

VKMK pôsobí na území mesta Banská Bystrica ako sieť oddelení a pobočiek – oddelenie pre dospelých, oddelenie pre deti a tri komunitné pobočky na sídliskách.

V roku 2019 mala VKMK vo svojom fonde 115 349 knižničných jednotiek a evidovala 6 521 používateľov, 58 170 návštevníkov, 182 826 výpožičiek a 399 podujatí pre 8 472 účastníkov.

KOMUNITNÉ AKTIVITY VEREJNEJ KNIŽNICE MIKULÁŠA KOVÁČA

VKMK, ktorá pracuje v meste Banská Bystrica prostredníctvom svojich piatich pobočiek, aktívne spolupracuje s miestnou komunitou. Celoročne organizuje náučné a tematické podujatia pre materské, základné a stredné školy i pre širokú verejnosť, organizuje celoslovenské podujatia a je partnerom mesta pri rôznych kultúrnych aktivitách.

Koncom roka 2015 knižnica otvorila novú komunitnú pobočku na sídlisku Fončorda. A práve tu má ambíciu rozširovať svoje aktivity pre rozličné skupiny znevýhodnených a marginalizovaných občanov s využitím progresívnych prístupov práce (arteterapia, dramaterapia, muzikoterapia, biblioterapia, činnosťná terapia a i.).

Komunitných knihovníkov privítala banskobystrická knižnica v októbri 2012, keď sa konala medzinárodná konferencia pod názvom *Aké podmienky aktívneho starnutia majú seniори v Európe*.

Ako sme už uviedli, VKMK v minulom roku zorganizovala 399 podujatí pre 8 472 návštevníkov, z toho 85 komunitných podujatí pre 1 729 návštevníkov. Išlo o medzigeneračné podujatia *Velkonočná knižnica*, *Prázdninová knižnica* a *Predvianočná knižnica* a tiež o nové aktivity pre znevýhodnené skupiny občanov, najmä slabozrakých a nevidiacich používateľov a návštevníkov (premietanie filmov s hlasovým komentárom, odborné podujatia, tvorivé a umelecké aktivity a i.).

Cieľové skupiny komunitných aktivít:

- bežní návštevníci knižnice,
- seniři,
- študenti so špeciálnych škôl (zo sociálne znevýhodneného prostredia a pod.),
- klienti z domovov dôchodcov a i.,
- znevýhodnení návštevníci (zrakovo, mentálne, telesne, rómska komunita, nezamestnaní, mamičky na materskej dovolenke a i.).

Typy komunitných podujatí:

- komunitné projekty (medzigeneračné podujatia pre deti, dospelých, seniorov, znevýhodnených),
- tvorivé podujatia (arteterapia, biblioterapia, muzikoterapia, dramaterapia),
- odborné podujatia s participáciou komunit a znevýhodnených skupín (semináre, prednášky, workshopy),
- výstavy,

- filmové predstavenia,
- zážitkové podujatia (besedy, prezentácie a i.).

VKMK spolupracuje pri realizácii komunitných aktivít a podujatí s viacerými organizáciami a partnermi. Sú nimi Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, Krajské stredisko Únie nevidiacich a slabozrakých v Banskej Bystrici, Únia nevidiacich a slabozrakých v Bratislave, Základná organizácia Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska – pobočka Banská Bystrica, TRNKA, n. o., Slovenský filmový ústav v Bratislave, ako aj špeciálne školy, občianske združenia, domovy a kluby dôchodcov, médiá, sponzori a nadácie.

ÚSPEŠNÉ KOMUNITNÉ PROJEKTY

VELKONOČNÁ KNIŽNICA

Cieľom komunitného projektu *Velkonočná knižnica*, ktorý je určený deťom, rodičom a seniorom, teda trom generáciám, je prezentovať veľkonočné tradície a zvyky na celodennom tvorivom stretnutí v knižnici. Tento projekt realizuje knižnica opakovane, lebo sa vždy stretáva s veľkým záujmom verejnosti. Knižnica v spolupráci s ľudovými remeselníkmi a dobrovoľníkmi predstavuje na stretnutí najmladšej generácii zvyky a tradície, ktoré sa viažu na sviatok Veľkej noci.

Komunitný projekt *Velkonočná knižnica*

PREDVIANOČNÁ KNIŽNICA

Knižnica doteraz realizovala trinásť ročníkov tohto úspešného komunitného podujatia. Projekt pre tri generácie (deti, rodičia, seniori) je zameraný na podporu zážitkového čítania, dramatizovaných príbehov a tvorivých aktivít v priestoroch knižnice s hlavným zreteľom na vianočné tradície a zvyky (umelecké pásma, spev, recitácia, koledy, vianočné tvorivé dielne, prehliadka ľudových remesiel). Projekt sa realizuje vo forme celodenných komunitných stretnutí na troch pracoviskách knižnice.

Komunitné podujatie *Predvianočná knižnica*

Súťaž v čítaní Braillovo písma v knižnici

KOMUNITA ZRAKOVO ZNEVÝHODNENÝCH NÁVŠTEVNÍKOV

Služby pre zrakovo znevýhodnených občanov poskytuje knižnica na Oddelení beletrie, odbornej, regionálnej literatúry a bibliografie (Švantnerova ul. 18, Banská Bystrica). Nevidiaci, slabozrakí a inak zdravotne znevýhodnení návštevníci tu majú k dispozícii počítač s pripojením na internet a so špeciálnym softvérom (JAWS & WinTalker), ktorý môžu využívať podľa svojich potrieb a bezplatne. Služby pre uvedenú skupinu poskytuje knižnica v spolupráci so Slovenskou knižnicou pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. Pre používateľov vo vyššom veku alebo so zhoršenou mobilitou zabezpečuje donášku kníh priamo do ich domovov.

ÚSPEŠNÉ PODUJATIA PRE ZRAKOVO ZNEVÝHODNENÝCH (2015 – 2019)

SÚŤAŽE V ČÍTANÍ BRAILLOVHO PÍSM A

Knižnica v spolupráci s Krajskou organizáciou Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska pripravila regionálne kolo súťaže v čítaní a písaní slepeckého bodového písma (2015, 2017). Na súťaži sa zúčastnili zrakovo postihnutí ľudia všetkých vekových kategórií z celého banskobystrického kraja, ktorí ovládajú Braillovo písmo. Sprievodnou aktivitou

podujatia bola tvorivá činnosť detí základných škôl so zameraním na Braillovo písmo.

POBYTOVÝ (PRÁZDNINOVÝ) TÁBOR PRE SLABOZRAKÉ DETI

Krajské stredisko Únie nevidiacich a slabozrakých v Banskej Bystrici zorganizovalo pre slabozraké a nevidiace deti pobytový týždenný tábor (2016). Jeho cieľom bolo podporiť rozvoj zručnosti a tvorivosti u detí so zrakovým postihnutím a zlepšiť ich priestorovú orientáciu, sebaobslužné činnosti a fungovanie v bežných životných situáciách. Tvorivé aktivity v rámci programu tábora sa realizovali aj v knižnici (podujatie pod názvom *Čo sa za mladi naučíš*).

**PREMIETANIE FILMOV PRE SLABOZRAKÝCH
A NEVIDIACICH S AUDIO KOMENTÁROM**
Knižnica v súlade s poslaním sprístupňovať kultúru aj znevýhodneným skupinám občanov začala vo svojej komunitnej pobočke na Fončorde (Jilemnického ul. 48) premietiť pre slabozrakých a nevidiacich filmy s hlasovým komentárom (raz za mesiac). Prvé premietanie sa uskutočnilo v júni 2016.

Túto aktivitu sa podarilo rozbehnúť vďaka spolupráci s neziskovou organizáciou Trnka, n. o., a so Slovenským filmovým ústavom v Bratislave. Okrem slabozrakých a nevidiacich návštevníkov sa na premietaní zúčastňujú aj seniori z klubov dôchodcov a denných centier a inak marginalizovaní spoluobčania.

Audio komentár pomáha nevidiacim a slabozrakým zmierniť dôsledky postihnutia v každodennom živote, kompenzuje ich znevýhodnenie a uľahčuje im prístup k audiovizuálnym médiám a ku kultúre.

Knižnica umožňuje voľný vstup na premietanie všetkým záujemcom a aj takýmto spôsobom plní sociálne funkcie a poslanie komunitnej knižnice (bod 1.2.2 *Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020*).

KLUBOVANIE NA CESTÁCH – TVORIVÉ A ZÁŽITKOVÉ PODUJATIE

Toto podujatie podporuje umeleckú tvorivosť zrakovoznevýhodnených píšucich autorov poézie a prózy a ich integráciu do umeleckého a tvorivého diania. Knižnica opakovane pripravuje podujatie v spolupráci so Slovenskou knižnicou pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči (výjazdový literárny klub, 2016, 2017).

Klubovanie na cestách

PODPORA VEREJNEJ ZBIERKY BIELA PASTELKA
V rámci dobrovoľníckych aktivít počas *Týždňa dobrovoľníctva* knižnica opakovane podporila verejnú zbierku na podporu ľudí so zrakovým postihnutím.

AMBIENTNÝ SYSTÉM RUDO – ODBORNÁ PREDNÁŠKA

Knižnica v spolupráci so Základnou organizáciou Únie nevidiacich a slabozrakých v Banskej Bystrici pripravila pre komunitu slabozrakých a nevidiacich používateľov, ale i bežných návštevníkov a odbornú verejnosť prednášku RNDr. Milana Hudeca, PhD., vedeckého pracovníka Katedry informatiky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, pod názvom *Ambientný systém RUDO – asistenčné technológie zamerané na pomoc nevidiacim ľuďom*. Prednáška spojená s prezentáciou priniesla informácie a poznatky z výskumu a praxe o prototypu systému asistovaného bývania pre nevidiacich. Pozoruhodné bolo, že prednášateľ i moderátor podujatia boli nevidiaci.

CESTA SVETLA – VÝSTAVA O ŽIVOTE A TVORBE ZRAKOVO ZNEVÝHODNENÝCH

S cieľom sprístupňovať kultúru aj znevýhodneným skupinám občanov knižnica pripravila výstavu, na ktorej prezentovala výber fotografií z celoslovenskej fotografickej súťaže, a tým umožnila návštevníkom nahliadnuť do sveta ľudí so zrakovým postihnutím (13. ročník, 2016).

Výstava bola inštalovaná v štyroch pobočkách knižnice a boli na nej vystavené aj fotografie slabozrakých a nevidiacich autorov z Banskej Bystrice a jej okolia.

DIGITÁLNA KNIŽNICA...

NIELEN PRE NEVIDIACICH

Odborný seminár pripravený v spolupráci so Slovenskou knižnicou pre nevidiacich Mateja Hrebenču v Levoči bol určený pre pracovníkov knižníc a užívateľov *Digitálnej knižnice pre slabozrakých a nevidiacich používateľov*, ktorú spravuje Slovenská knižnica pre nevidiacich v Levoči.

SVET SPOZA MIKROFÓNU – ZÁŽITKOVÉ PODUJATIE

V rámci komunitných podujatí pripravila knižnica stretnutie s úspešnými, zrakovovo znevýhodnenými mladými redaktormi – s Ondrejom Rosíkom z Rádia Lumen a so Zuzanou Rojíkovou z RTVS – Rádia Regina.

SENIORI V KNIŽNICI

Významnou komunitou, s ktorou VKMK dlhoročne a pravidelne spolupracuje, sú seniori. Knižnicu navštevujú spravidla organizovane ako členovia rôznych klubov dôchodcov, denných centier alebo domovov sociálnych služieb. Časté sú však aj individuálne návštevy seniorov, ktorí využívajú klasické knižnično-informačné služby a zúčastňujú sa na rôznych komunitných podujatiach.

U seniorov sú obľúbené a žiadané tréningy pamäti, ktoré realizuje vyškolená certifikovaná knihovníčka.

TRÉNINGY PAMATI

Tréning pamäti je preventívny program zameraný na posilňovanie pamäti a vitality seniorov. Prebieha vo forme skupinových sedení (zaradenie do skupín podľa závažnosti pamäťových problémov) a tvorí

ho cyklus desiatich cvičení (jedno cvičenie s certifikovaným lektorom trvá 90 minút). Tréning pamäti podporuje u seniorov nezávislosť a pomáha predchádzať depresívnym náladám a pocitom osamelosti.

Cieľom tréningov vo všeobecnosti je využiť príslušné metodiky na zlepšenie pamäti v každodennom živote, posilňovať jednotlivé druhy pamäti, stimulovať rôzne oblasti mozgu a zvýšiť sebavedomie účastníkov.

ARTETERAPIA V KNIŽNICI

Tvorivá výtvarná činnosť patrí k osvedčeným psychoterapeutickým metódam. Ako hlavný terapeutický prostriedok využíva výtvarný prejav. Nezáleží na tom, aby bolo konečné dielo dokonalé, dôležitý je samotný proces jeho tvorby. Arteterapia sa ako špeciálny odbor vyvíja zhruba sto rokov (Caseová a Dalleyová 1995, 9).

Arteterapia je vhodná najmä pre tých klientov, ktorí sa ťažko slovne vyjadrujú, čo sa môže vyskytovať u ľudí trpiacich psychózami, ale aj u dospievajúcich a detí, starších ľudí a mentálne hendikepovaných (Caseová a Dalleyová 1995, 10).

V širšom zmysle rozumieme arteterapiou liečbu umením vrátane hudby, poézie, prózy, divadla, tanca a výtvarného umenia. V užšom zmysle znamená liečbu výtvarným umením (Šicková 2002, 30) a zahŕňa súbor umeleckých techník a postupov, ktorých cieľom je okrem iného zmeniť sebahodnotenie človeka, zvýšiť jeho sebavedomie, integrovať jeho osobnosť a priniesť mu pocit zmysluplného naplnenia života.

Tréningy pamäti v knižnici

Arteterapia v knižnici – študenti odborného učilišťa internátneho Viliama Gaňu

Vo VKMK sa tvorivá arteterapia realizuje so študentmi Odborného učilišťa internátneho Viliama Gaňu a s Občianskym združením SANARE pre duševne chorých.

Arteterapia v knižnici – členovia Občianskeho združenia SANARE

BIBLIOTERAPIA

Biblioterapia (Křivohlavý 1987) ponúka istú škálu možností pôsobiť na čitateľov prostredníctvom vhodne vybranej či odporúčanej literatúry alebo zážitkovým čítaním preventívne pôsobiť proti negatívnym javom (napr. proti šikane, násiliu, drogám a pod.). V individuálnych prípadoch môže ponuka vhodnej literatúry čitateľovi pomôcť preklenúť ťažké životné situácie.

V rámci komunitných podujatí VKMK realizuje aktivity s využitím prvkov biblioterapie pre deti zo špeciálnych škôl a pre klientov z domovov dôchodcov a domovov sociálnych služieb, s ktorými knižnica spolupracuje.

Poetoterapia je podporná metóda pri liečbe psychických či osobnostných problémov, ktorá využíva ako terapeutický prostriedok poéziu, jej vnímanie a prežívanie, ale aj vlastnú tvorbu.

PROJEKT KOMUNITNÁ KNIŽNICA BEZ BARIÉR

Významným počínom VKMK bola debarierizácia priestorov komunitnej pobočky na sídlisku Fončorda, ktorá sa realizovala v rámci projektu *Komu-*

nitná knižnica bez bariér a umožnila, aby knižnicu navštevovali aj ľudia s obmedzenou mobilitou a vozičkári.

Hlavným cieľom tohto projektu bolo zabezpečiť bezproblémový prístup verejnosti do komunitnej pobočky knižnice bez ohľadu na vek a zdravotný stav (v zmysle *Manifestu UNESCO/IFLA o verejných knižniciach*), eliminovať sťažený prístup starších návštevníkov po schodisku, zabrániť sociálnemu vylúčeniu zdravotne znevýhodnených občanov a umožniť im osobnú návštevu knižnice.

PRÍNOS PRE VŠETKÝCH NÁVŠTEVNÍKOV

Inštaláciou schodiskovej sedačky Acorn 180 sa podarilo úplne debarierizovať priestor knižnice. Schodisková sedačka uľahčuje prístup na 1. poschodie, kde sa nachádza požičovňa kníh a kde sa konajú aj vzdelávacie, kultúrno-výchovné a komunitné podujatia. V týchto priestoroch evidujeme ročne okolo 18 000 návštevníkov. Nemalé percento z nich

Schodisková sedačka v knižnici pre imobilných

tvoria znevýhodnené skupiny občanov – slabozrakí a nevidiaci, seniori, klienti z domova dôchodcov a domova sociálnych služieb SENIUM (185 klientov), v ktorom knižnica sídli. Projekt v celom rozsahu finančne podporila Nadácia SPP v rámci svojho grantového programu Podpora partnerstiev (8 000 €).

Pri vchode do knižnice sú nainštalované nájazdové plošiny na bezpečný vstup vodičiarov do knižnice, ktorí následne môžu využiť schodiskovú sedačku. Po vyvezení na 1. poschodie môžu využiť na prepravu do požičovne kníh rehabilitačný vozík.

ZÁVER

Verejná knižnica Mikuláša Kováča má obrovský potenciál pri vzdelávaní a rozvoji komunity, v ktorej pôsobí. Obohacuje osobnosť každého návštevníka, pomáha odstraňovať stereotypy v myslení, zlepšuje sociálne zručnosti a je príjemným miestom na výmenu skúseností a názorov.

V súlade so *Stratégiou rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020* (bod 1.2) je úlohou knihovníkov budovať knižnice ako *multifunkčné*

a *multikultúrne centrá* a formovať ich ako miesta neformálneho celoživotného vzdelávania. Aj knižničný zákon č.126/2015, § 9, odsek c Z. z. charakterizuje funkciu verejných knižníc ako komunitných centier.

Komunitné aktivity sú u návštevníkov VKMK veľmi obľúbené a žiadané. Je potešujúce, že knižnica má priestorový aj personálny potenciál, aby takéto podujatia realizovala i v budúcnosti. Okrem toho má ambíciu pripravovať ciele aktivity pre ďalšie vybrané skupiny používateľov – rómsku komunitu, dlhodobo nezamestnaných, ženy na materskej a rodičovskej dovolenke, občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou, imigrantov, občanov v postproduktívnom veku a občanov s nízkym stupňom vzdelania alebo nízkym sociálnym statusom. Nezbúda ani na podporu dostupnosti knižnično-informačných služieb pre inak znevýhodnené skupiny občanov.

Cieľom nášho príspevku bolo poukázať na význam komunitných aktivít knižníc a ich nezastupiteľnú úlohu pri rozvíjaní komunitného života v vo svojom okolí. Názorné príklady komunitných podujatí zameraných na rôzne skupiny občanov môžu poslúžiť ako inšpirácia pre pracovníkov iných knižníc.

Foto archív VKMK

POUŽITÉ ZDROJE

- ANTOLÍKOVÁ, Emília. Komunitná knižnica II. In: *Ikaros* [online]. Praha: Ikaros, z. s., 2008, roč. 12, č. 12 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1212-5075. Dostupné na: <https://ikaros.cz/komunitna-kniznica-ii>
- ANTOLÍKOVÁ, Emília. Komunitná knižnica IV. In: *Knižnica* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica, 2010, roč. 11, č. 11 – 12, s. 29 – 30 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2010/november_december/29.pdf
- ANTOLÍKOVÁ, Emília, 2010. Správa o činnosti pracovnej skupiny pre komunitné aktivity knižníc. In: *Knižnica* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica, 2010, roč. 11, č. 7, s. 16 – 20 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2010/jul/16.pdf
- ANTOLÍKOVÁ, Emília, 2015. Komunitné knihovníctvo na Slovensku. In: *Duha* [online]. Brno: Moravská zemská knihovna, 2015, roč. 29, č. 3 [cit. 2017-04-17]. ISSN 1804-4255. Dostupné na: <http://duha.mzk.cz/clanky/komunitne-knihovnictvo-na-slovensku>
- BLAŽEK, Miroslav, 2008. In: *Inflow, Information Journal* [online]. Brno: Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, 2008, roč. 1, č. 6 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1802-9736. Dostupné na: http://www.inflow.cz/files/inflowpriloha/Priloha6_2008.pdf
- CASEOVÁ, Caroline a Tessa DALLEYOVÁ, 1995. *Arteterapie s dětmi. Speciální pedagogika*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-065-0.
- JANCZAK, Barbara. Biblioterapia: Teória a prax. In: *Knižnica* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica, 2006, roč. 7, č. 2, s. 7 – 10 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/februar/07.pdf Komunita: In: *Wikipédia – slobodná encyklopédia* [online], [cit. 2017-04-20].

Dostupné na: [https://sk.wikipedia.org/wiki/Komunita_\(sociol%C3%B3gia\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Komunita_(sociol%C3%B3gia))

ĀRIVOHLAVÝ, Jaro, 1987. Biblioterapie. In: *Āeskoslovensk psychologie*, 1987, roĀ. 31, Ā. 5, s. 472 – 477. ISSN 0009-062X.

Manifest IFLA/UNESCO o verejn knihniciach. [cit. 2017-04-20]. Dostupné na: http://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/manifest_ifla_unesco_o_verejnych_knizniciach.pdf

MATTHAEIDESOV, Marta. Znevhodnen pouivateľ a knihnica. In: *Knihnica* [online]. Martin: Slovensk nrodn knihnica, 2006, roĀ. 7, Ā. 11 – 12, s. 34 – 39 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/november-december/34.pdf

Smernica IFLA pre služby verejn knihnc [online]. 2., úplne prepracované vydanie. Bratislava: Spolok slovensk knihovníkov, edícia Publikácie IFLA, 2011, s. 66 [cit. 2017-04-20]. ISBN 978-80-89586-01-1. Dostupné na: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/147-sk.pdf>

ŠICKOVÁ, Jaroslava, 2002. *Základy arteterapie*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-616-0.

ŠICKOVÁ, Jaroslava. Medzinrodn arteterapeutick konferencia, suĀasn arteterapia – presahy a výzvy. In: *Revue lieĀebnej pedagogiky* [online]. Bratislava: PRO LP Asociácia lieĀebnch pedagogov, 2007, roĀ. 1, Ā. 1, s. 40 – 43. ISSN 1337-5563. Dostupné na: prolp.files.wordpress.com/2008/02/revue_liecebnej_pedagogiky012007pdf.pdf

KORVANKOV, Gabriela. Klasifikácia porúch znevýhodnených nvstevnkov knihnc. In: *Knihnica* [online]. Martin: Slovensk nrodn knihnica, 2006, roĀ. 7, Ā. 11 – 12, s. 6 – 8 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/november-december/6.pdf

KY, Soňa. Knihnice v ústrety zrakovo a inak znevýhodnených pouivateľov. Odborn celoslovensk seminár s medzinárodnou uĀastou. In: *Bulletin Slovenskej asociácie knihnc*. 2016, roĀ. 24, Ā. 3, s. 47 – 51. ISSN 1335-7905.

KY, Soňa. Komunitn knihnica bez bariér na FonĀorde [online]. Bansk Bystrica: Regionálny spravodajsk portál Bystricoviny.sk, 2016 [cit. 2017-04-20]. Dostupné na: <http://www.bystricoviny.sk/titulka/komunitna-kniznica-bez-barier-foncorde/>

KY, Soňa. Knihnica v ústrety znevhodnenm nvstevnkom. In: *Bulletin Slovenskej asociácie knihnc*, 2017, roĀ. 25, Ā. 1, s. 46 – 49. ISSN 1335-7905.

KY, Soňa. Múzeum a realizácia projektov pre znevýhodnených nvstevnkov. In: BALUINSK, Jozef a Františka MARCINOVÁ. *Múzeum pre všetkých. Zborník z konferencie venovanej debarierizcii mze pre znevhodnen skupiny obyvateľstva*. Star Lubovňa: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2016, s. 61 – 73. ISBN 978-80-89860-02-9.

KY, Soňa. Knihnica a komunitn aktivity pre zdravotne a inak znevýhodnených nvstevnkov. In: BALUINSK, Jozef. *Múzeum a galéria pre všetkých*. Star Lubovňa: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2017, s. 72 – 96. ISBN 978-80-89860-07-4.

KY, Soňa. Knihnica a komunitn aktivity pre zdravotne a inak znevýhodnených nvstevnkov. In: BALUINSK, Jozef. *Múzeum a galéria pre všetkých*. Star Lubovňa: Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2017, s. 72 – 96. ISBN 978-80-89860-07-4.

KY, Soňa. Kultúrna inštitúcia – možnosti a príklady ako sa „pribliit“ k znevhodnenm. In: BALUINSK, Jozef. *Mze a galérie bez bariér*. Dubnica nad Váhom: Dubnick múzeum, m.r.o. 2019, s. 68 – 104. ISBN 978-80-82000-055-2.

Zákon Ā. 126/2015 Z. z. o knihniciach [cit. 2017-04-20].

Dostupné na: http://www.infolib.sk/files/sskk/kniznicny-zakon_1_7_2015.pdf

ABKOV, Soňa. Knihnice v ústrety znevhodnenm pouivateľom. In: *Knihnica* [online]. Martin: Slovensk nrodn knihnica, 2006, roĀ. 7, Ā. 11 – 12, s. 3 – 5 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/november-december/3.pdf

ABKOV, Soňa. Priestor pre všetkých. Projekt pre hendikepovaných nvstevnkov vttnej vedeĀkej knihnici – Literárnom a hudobnom múzeum v Banskej Bystrici. In: *Knihnica* [online]. Martin: Slovensk nrodn knihnica, 2006, roĀ. 7, Ā. 11 – 12, s. 22 – 28 [cit. 2017-04-20]. ISSN 1336-0965. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/november-december/22.pdf

KNIŽNICE PREŠOVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA VČERA A DNES

MGR. ET MGR. IVETA HURNÁ

The Prešov Region is the second-largest region by area in Slovakia. There are 232 public libraries, they have a total of 76,721 readers and the library fund consists of 2,153,549 library units. The libraries of the Prešov self-governing region are cultural public-community institutions that try to increase their position by introducing modern technological conveniences, modernizing the premises, and the level of library information services provided. They put great emphasis on improving electronic services for users, communication, and promotion of activities. The priority of libraries is the support of children's reading literacy and habits, satisfying the reading interests and needs of the population, the development of leisure activities for active education and recreation. Almost every library has big plans for the future associated with new interesting projects.

Keywords: public libraries, library information services, library fund, absence and in-house book loans, readers, events, projects

 iveta.hurna@kniznica-poh.sk
 Krajská knižnica
P. O. Hviezdoslava, Prešov
 <https://www.kniznica-poh.sk/>

Prešovský kraj je podľa rozlohy druhým najväčším krajom na Slovensku. Tvoria ho historické regióny severného, stredného a čiastočne južného Spiša, horného a dolného Šariša a horného Zemplína. V kraji je 232 verejných knižníc, spolu evidujú 76 721 používateľov a ich knižničný fond tvorí 2 153 549 knižničných jednotiek.

Knižnice plnia vo svojich mestách a regiónoch dôležitú úlohu. Okrem toho, že ponúkajú svojim návštevníkom širokú škálu literatúry, tlačovín a ďalších médií, snažia sa byť zjednocujúcou silou v komunitách, kde pôsobia, miestom, kde majú prístup všetci občania. Vytvárajú im tu podmienky na stretávanie, sebavzdelávanie, ale i na pokojné čítanie a oddych. V mnohých komunitách po celom svete sú knižnice stále jediným miestom, kde môže každý, bez ohľadu na svoje vzdelanie či zručnosti, získať prístup k informáciám. Knižnice zaujímajú nezastupiteľné miesto v rozvoji miest, obcí a znalostnej ekonomiky a verejnosť ich vníma ako tretie bezpečné miesto po škole a domove.

Počet verejných regionálnych knižníc Prešovského samosprávneho kraja sa od 1. januára 2019 zvýšil o jednu knižnicu, a to zriadením Knižnice Jána Henkela v Levoči, ktorá bola do konca roku 2018 Mestskou knižnicou mesta Levoča.

Knižnice Prešovského samosprávneho kraja sú kultúrne verejno-komunitné inštitúcie, ktoré poskytujú prístup k tradičným aj novým knižnično-informačným zdrojom a službám jednotlivcom i rôznym sociálnym skupinám. Svoje postavenie sa snažia upevňovať uplatňovaním nových technológií, modernizáciou priestorov a skvalitňovaním knižnično-informačných služieb. Veľký dôraz kladú na zlepšovanie elektronických služieb pre používateľov, komunikáciu a propagáciu svojej činnosti. Prioritou súčasných knižníc je podpora čitateľskej gramotnosti a čitateľských návykov u detí, uspokojovanie čitateľských potrieb a záujmov občanov a rozvoj aktivít zameraných na vzdelávanie, prospešné trávenie voľného času a na oddych.

V roku 2019 tvorilo knižničné fondy verejných regionálnych knižníc Prešovského samosprávneho kraja 789 422 knižničných jednotiek. Regionálne knižnice disponujú živým aktuálnym fondom a novými knižnými titulmi. Akvizícia knižného fondu formou nákupu nových knižných titulov (prírastky knižničných jednotiek) je hlavnou podmienkou zabezpečenia kvalitných knižnično-informačných služieb pre registrovaných používateľov knižníc

a potenciálnych nových čitateľov. Druhoradým faktorom prírastkov knižničných jednotiek je realizácia výpožičiek a podujatí zameraných na podporu čitateľských aktivít, zážitkového čítania, tvorivých dielní, celoživotného vzdelávania používateľov a návštevníkov knižníc a aktívneho trávenia voľného času.

Regionálne knižnice kraja vyčlenili v roku 2019 na nákup knižničného fondu finančné prostriedky vo výške 296 365 €. Úrad Prešovského samosprávneho kraja poskytol na nákup nových kníh pre všetky regionálne knižnice účelovú finančnú dotáciu vo výške 95 500 €. Pracovníci oddelení akvizície a spracovania knižného fondu regionálnych knižníc okrem toho pravidelne využívajú rôzne zľavy internetových kníhkupectiev (akciové, množstvové, výstavné a pod.), aby zabezpečili efektívny nákup knižničných jednotiek za čo najvýhodnejšiu a najnižšiu cenu. V roku 2019 predstavoval celkový prírastok knižničných jednotiek v regionálnych knižniciach Prešovského samosprávneho kraja 32 342 knižničných jednotiek.

V roku 2019 sa vo verejných regionálnych knižniciach Prešovského kraja absenčne aj prezenčne vypožičalo celkovo 1 523 871 knižničných jednotiek. Najvyšší priemerný počet výpožičiek na 1 obyvateľa dosahuje regionálna knižnica v Starej Ľubovni (8,26) a po nej regionálna knižnica vo Vranove nad Topľou (8,10). Najvyšší priemerný počet výpožičiek na 1 používateľa zaznamenávajú v regionálnej knižnici s krajskou pôsobnosťou v Prešove (48,06) a v regionálnej knižnici vo Vranove nad Topľou (39,58).

V roku 2019 bolo vo verejných regionálnych knižniciach Prešovského kraja 41 185 registrovaných používateľov. Knižnice ponúkajú rôzne formy zvýhodneného členstva – rodinné zápisné, bezplatné ročné zápisné počas rôznych akcií alebo pri rôznych príležitostiach (napr. *Deň Prešovského samosprávneho kraja*, *Deň sv. Valentína*, *Deň detí*, *Týždeň slovenských knižníc* a pod.).

Členstvo v knižniciach súvisí s celkovým vývojom demografickej krivky. Knižovníci sa často stretávajú s tým, že jeden preukaz používajú viacerí čitatelia, najmä rodinní príslušníci a študenti.

Popularita knižníc sa udržiava najmä prostredníctvom médií a moderných informačných technológií, internetu a sociálnych sietí. Veľmi dôležitým faktorom pri získavaní používateľov je individuálny prístup knihovníkov ku každému používateľovi, pravidelné a dostatočné dopĺňanie knižničného fondu, marketing knižnice a propagácia jej služieb.

Počet používateľov v roku 2019 medziročne vzrástol vo všetkých regionálnych knižniciach a zvýšil sa najmä podiel detí do 15 rokov na celkovom počte používateľov. Z regionálnych knižníc registruje najvyššie percento detí z celkového počtu používateľov Podduklianska knižnica vo Svidníku, ktorá poskytuje knižničné služby aj formou Bibliobusu so zastávkami pri obecných úradoch regiónu.

Návštevnosť v knižniciach je pozitívnym javom aj napriek tomu, že čoraz viac používateľov využíva elektronickú komunikáciu s knižnicou (informácie na webovej stránke a na sociálnych sieťach, referenčné a e-mailové dopyty, online chat). Svoje knižničné kontá si individuálne sledujú cez internet, výpožičky si predlžujú prostredníctvom online katalógu a samostatne si vytvárajú rešerše. V minulosti museli prísť kvôli takýmto službám do knižnice. Dnes ich môžu využívať online, čo zvyšuje flexibilitu poskytovaných služieb a komfort používateľov a návštevníkov knižníc.

V roku 2019 registrovali verejné regionálne knižnice v Prešovskom kraji celkovo 526 032 návštevníkov, ktorým boli poskytnuté knižnično-informačné služby alebo sa zúčastnili na podujatiach organizovaných knižnicami. Kultúrno-vzdelávacie podujatia sú už neodmysliteľnou súčasťou knižničnej práce. Knižnice organizujú aktivity a netradičné podujatia na podporu a propagáciu čítania a literatúry. Väčšina podujatí je určených pre deti a mládež a zameriava sa na rozvoj čitateľskej gramotnosti. Patria k nim tvorivé dielne, zážitkové čítanie, dramatizácie rozprávok a povestí, kvízy, literárne súťaže, *fablab* – priestor nových nápadov, realizácia tvorivých techník, práca na 3D-tlačiarňi a pod.

Okrem besied a hodín informačnej výchovy sa v knižniciach čoraz viac rozvíjajú komunitné aktivity zamerané na rôzne záujmové skupiny. Ide napríklad o informačné vzdelávania – kurzy pre seniorov, nezamestnaných, znevýhodnených, klubové stretnutia a pod. Treba zdôrazniť jedinečnosť knihovníckych podujatí, ktoré dávajú príjemcom, či už deťom alebo dospelým, určitú pridanú hodnotu, aby ich zaujali, oslovili a podnikli ich čitateľské, vzdelávacie a záujmové potreby. Knižnice stále evidujú na podujatiach vysokú návštevnosť. Podstatné je, že rozhoduje nielen počet uskutočnených podujatí, ale predovšetkým ich kvalita, zážitok, atmosféra a zážitok. Práve to láka do knižníc stále viac používateľov. V roku 2019 sa v regionálnych knižniciach Pre-

šovského samosprávneho kraja uskutočnilo 3 972 podujatí. So zvýšeným počtom podujatí sa zvýšila aj návštevnosť knižníc, ktoré zaznamenali celkovo 101 399 návštevníkov.

Krajská knižnica

P. O. Hviezdoslava v Prešove

patrí medzi krajské knižnice s najväčším počtom regionálnych knižníc v kraji. Knižnično-informačné služby poskytuje širokému okruhu čitateľov z celého kraja v štyroch sídliskových pobočkách mesta a piatich odborných oddeleniach, ktoré sa nachádzajú na Hlavnej ul. mesta. Knižnica získala v roku 2015 za dlhoročnú prácu v oblasti kultúry a angažovanosť v komunitných aktivitách *Cenu predsedu Prešovského samosprávneho kraja*.

Knižnica je už dlhodobo hlavným organizátorom viacerých významných podujatí – medzinárodného literárneho festivalu *Prešov číta rád*, festivalu na podporu rodinného čítania detí *Zvedavé čítanie*, odborného podujatia pre knihovníkov v rámci Slovenska *Prehliadka knižničných podujatí* a i.

Okresná knižnica Dávida

Gutgesela v Bardejove

plní úlohu regionálnej i mestskej knižnice zároveň. V spolupráci s mestom Bardejov a Centrom sociálnych služieb realizuje pravidelné výmeny kníh v Centre sociálnych služieb v Bardejove, čo umožňuje seniorom aktívne využívať svoj voľný čas, získavať nové vedomosti a upevňovať si pozitívny vzťah ku knižnici.

Knižnica má svoju pobočku aj v Bardejovských kúpeľoch, kde si kúpeľní hostia môžu vypožičať knihy a časopisy, a tak si spríjemniť liečebný pobyt.

Dôležitá je tiež aktívna účasť knižnice na regionálnom rozvoji v oblasti celoživotného vzdelávania a cestovného ruchu v rámci miest UNESCO.

Vihorlatská knižnica v Humennom

sídlí v peknom a pokojnom prostredí na okraji pešej zóny v mestskej časti Centrum pri rieke Laborec. Ide o jedinečnú účelovú budovu knižnice v rámci Prešovského samosprávneho kraja s rozlohou takmer 2 000 m². V rámci komunitných aktivít ponúka priestor na voľnočasové a vzdelávacie aktivity, spoločenské podujatia, kultúru i kreatívne

činnosti a umožňuje ľuďom nadväzovať neformálne kontakty s ostatnými členmi komunity.

Knižnica Jána Henkela

v Levoči sa stala ďalšou regionálnou knižnicou v Prešovskom kraji, čo ovplyvnilo aj jej činnosť. Knižnica sa zameriava nie

len na budovanie živého knižničného fondu s kvalitným obsahom, ale aj na organizovanie zaujímavých podujatí. Jej víziou je stať sa modernou bezbariérovou knižnicou 21. storočia so zrekonštruovanými účelnými a priateľskými priestormi.

Podtatranská knižnica

v Poprade je výnimočná vďaka blízkosti Vysokých Tatier a cezhraničnej spolupráci s knižnicami v Poľsku – s Centrálnou

horskou knižnicou Poľského turisticko-vlastivedného spolku (poľ. *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze*, PTTK) v Krakove a s Knižnicou Tatranského národného parku (poľ. *Tatrzański Park Narodowy*, TPN) v Zakopanem. V tejto súvislosti sa knižnica zameriava na tvorbu regionálnych bibliografických a faktografických databáz, súbežnej regionálnej bibliografie a na propagáciu medzinárodnej knižnej tvorby. Má vybudované priateľské a moderné oddelenia a pobočky s priestormi vyhovujúcimi používateľom všetkých vekových kategórií, ktoré sú umiestnené v najväčších lokalitách mesta so stálym čitateľským zázemím.

Keď Podtatranská knižnica v Poprade zakúpila v minulom roku 3D tlačiareň, nikto nemohol vedieť, aké dôležité bude jej využitie počas tohtoročnej pandémie na Slovensku. Pridala sa k tým, ktorí bezplatne pomáhali tlačiť ochranné štíty aj pre zamestnancov knižníc Prešovského kraja.

Lubovnianska knižnica v Starej

Lubovni je jedinou verejnou knižnicou v meste a regióne, ktorá poskytuje základné a špeciálne knihovnícke služby šesť dní v týždni, čím plní svoju povinnosť poskytovať slobodný prístup

k informáciám. Profilovaním a aktualizáciou svojho knižničného fondu a organizovaním podujatí prispieva pomáha rozvíjať kritické myslenie u svojich používateľov. Medzi vyhľadávané aktivity zamerané na podporu čítania detí patrí napríklad podujatie *Stonožkové čítanie* alebo súťaž *Kráľ čitateľov*.

Podduklianskej knižnici vo Svidníku

patrí nielen v Prešovskom kraji, ale na celom Slovensku primát v poskytovaní knižnično-informačných služieb prostredníctvom bibliobusu

v obciach okresov Svidník a Stropkov. Knižnica úspešne rozvíja aj komunitné aktivity, pričom spolupracuje s Okresnou organizáciou Rusínskej obrody, s Regionálnou organizáciou Zväzu Rusínov a Ukrajincov vo Svidníku, s mestom Svidník, Regionálnym úradom verejného zdravotníctva so sídlom vo Svidníku, s denným stacionárom Atrium, so sociálnym zariadením Senior dom Svida, s Úniou nevidiacich a slabozrakých, s občianskymi združeniami a i.

Hornozemplínska knižnica vo

Vranove nad Topľou získala historicky prvé ocenenie titul *Knižnica roka 2018* v kategórii regionálna knižnica.

Tento titul udeľuje Ministerstvo kultúry SR za výsledky dosiahnuté pri plnení stanovených knižničných parametrov v príslušnom roku. Knižnica získala tento titul najmä vďaka projektu *Tradície a remeslá v dreve – Poľsko-slovenská etnografická cesta*, ktorý pripravila v spolupráci s obcou Malá Domaša, za realizáciu komunitného podujatia *Komunitná knižnica* a za významné počiny v oblasti skvalitňovania knižnično-informačných služieb – projekt FABLABIK. Je to ocenenie práce celého kolektívu, filozofie knižnice a jej marketingu.

V súčasnosti je vranovská knižnica jediným kultúrnym zariadením vo svojom regióne, ktoré podporuje rozvoj čitateľských návykov a ponúka príjemné miesto na stretávanie v komunite. Je miestom, kde môžu deti užitočne tráviť voľný čas. Pomáha pri príprave do školy, organizuje aktivity pre skupiny detí a detský letný tábor, umožňuje stretávanie seniorov a detí na IT kurzoch, realizuje tvorivé dielne (jedni učia druhých) a i.

Knižnice Prešovského samosprávneho kraja slúžia čitateľom, používateľom a návštevníkom celého regiónu. Takmer každá knižnica má svoje veľké plány do budúcnosti spojené s novými, zaujímavými projektmi. Ľudský aj odborný potenciál, ktorým disponujú knižnice, sa úspešne využíva na ich rozvoj, aby sa stali nielen dôstojným stánkom kultúry a vzdelávania, ale aj obyčajného ľudského stretávania a zblížovania sa.

ČAS V KNIŽNICI

SA NEZASTAVIL ANI POČAS PANDÉMIE

NADEŽDA MIČÁKOVÁ

EMÍLIA KUDLOVÁ

The summary of the Podduklianska Library's activities provided during the first wave of COVID-19 pandemic caused by the new coronavirus. While the library was closed (from March to May 2020), the library staff's main focus was on putting activities online (via the website or social media). Activities aimed at children as well as adults included an exhibition of photographs, a trivia quiz, a calendar of historical events and personalities related to the Svidník District, publishing the new issue of the Poddukliansky knihovník magazine, developing cooperation with a regional periodical, preparing events for the upcoming year, revision of the library's collection, and transformation of the library premises into a tailor's workshop.

Keywords: Podduklianska Library in Svidník, COVID-19, Lockdown, COVID-19 Measures, World Wide Web, Facebook, Online Activities, Events

 doplnovanie@podduklianskakniznica.sk
bibliografia@podduklianskakniznica.sk

 Podduklianska knižnica
vo Svidníku

 <http://podduklianska.kniznica.sk/new/>

Knižnice sú významnou súčasťou spoločnosti. Napriek mnohým problémom, s ktorými v minulosti zápasili a zápasia aj dnes, majú svoje stále miesto v živote jednotlivcov i širšej verejnosti. Sú miestami, kde ľudia môžu získavať informácie, vzdelávať sa, ale i relaxovať, oddychovať, nachádzať upokojenie a stretávať sa s ľuďmi z komunity. Nie sú teda iba miestom, kde sa dajú požičať knihy, ale aj miestom, kde môžu nájsť príjemnú spoločnosť a ochotné knihovníčky, ktoré im poradia pri výbere literatúry, prípadne si vypočujú ich radosti či starosti...

Tohtoročná situácia súvisiaca s pandémiou ochorenia COVID-19 spôsobeného koronavírusom síce priame sociálne kontakty v knižniciach obmedzila, no tie kontakt so svojimi používateľmi nestratili a komunikovali s nimi v online prostredí.

Podduklianska knižnica vo Svidníku, ktorá bola rovnako ako iné knižnice na Slovensku zatvorená od 13. marca 2020, za nimi prichádzala priamo do ich domovov a na svojej webovej a facebookovej stránke ich informovala o významných výročiach aj udalostiach doma i vo svete (napr. *Medzinárodný deň detskej knihy*, *Svetový deň zdravia*, *Svetový deň darcov krvi*, *Svetový deň dizajnu*, *Medzinárodný deň hasičov*, *Medzinárodný deň tanca*) alebo prinášala profily významných osobností zo sveta literatúry, hudby či politiky (napr. Andreja Sládkoviča, Hansa Christiana Andersena, speváčky ľudových piesní Márie Mačoškovej či Milana Rastislava Štefánika a i.). Pre deti pripravila vedomostný kvíz, v ktorom si mohli overiť svoje vedomosti z oblasti literatúry, histórie, geografie, vesmíru, biológie a pod. Kvíz sa stretol s veľmi priaznivým ohlasom. Návštevníkov

stránky zaujali aj témy týkajúce sa zdravia (napr. *Ako spojiť prechádzku s užitočným počas slnečných jarných dní a nazbierať si bylinky*, *Ako si zvýšiť imunitu správnou a zdravou životosprávou*, *Čo robiť, aby sme boli vo fyzickej a psychickej pohode*).

Na facebookovej stránke vzniklo diskusné fórum pod názvom *Ako sa kedysi žilo v kraji pod Duklou* a od 1. apríla 2020 tu začala knižnica uverejňovať kalendárium osobností, udalostí a faktov okresu Svidník. Informácie vychádzali z publikácie *Dvesto rokov svidníckeho regiónu v dátumoch*, ktorú vydala Podduklianska knižnica v roku 2011. Záujemcovia o regionálne dejiny miest a obcí podduklianskeho regiónu (okres Svidník a okres Stropkov) si mohli „zalistovať“ vo výberovej bibliografii pod názvom *Prechádzky dejinami miest a obcí*, v ktorej bolo predstavených 82 publikácií, letákov a informačných materiálov o 50 obciach a mestách regiónu, uložených vo fondoch Podduklianskej knižnice. Súčasťou bibliografie sú aj stručné informácie o histórii a súčasnosti predstavených obcí a miest. Knižnica okrem toho posielala každý týždeň príspevky o nových knihách a osobnostiach zo sveta literatúry a hudby do regionálneho periodika *Podduklianske novinky*. Informácie o nových knihách boli zverejňované vo forme letákov i na webovej a facebookovej stránke knižnice. Tu bolo vystavené aj prvé tohtoročné číslo štvrťročníka *Podduklianský knihovník*, ktorý pripravuje a vydáva Podduklianska knižnica. Podľa požiadaviek čitateľov knižnica poskytovala online digitálne referenčné služby.

V novembri 2019 bola v rámci aktivít bibliobusu vyhlásená výtvarná súťaž pre deti a mládež pod názvom *Kde bolo, tam bolo... Rozprávkové kráľovstvo*

Výtvarná súťaž pod názvom *Kde bolo, tam bolo... Rozprávkové kráľovstvo očami (rukami) detí*

očami (rukami) detí, počas ktorej mali deti ľubovoľnou technikou stvárňovať svoje obľúbené rozprávkové postavičky. Pre pandémie sa síce vyhodnotenie neuskutočnilo, no knižnica pripravila z detských prác výstavu, ktorú si môžu záujemcovia pozrieť na webovej stránke knižnice a na Facebooku.

Knižnica pokračovala v objednávaní a dennom spracovávaní nových kníh pre čitateľov. Na ich nákup použila finančné prostriedky z grantu, ktorý jej poskytol Fond na podporu umenia na rok 2019, ako aj vlastné finančné zdroje.

Pracovníci knižnice naďalej spracovávali nové periodiká dochádzajúce do knižnice v roku 2020, pokračovali v spracovávaní bibliografie pod názvom *Laureáti Nobelovej ceny za literatúru* a excerpovali

Knižnica ako „šijacia dielňa“ na výrobu rúšok

Spracovávanie nových kníh počas pandémie

Regál s knihami *Zober si knihu, nemusíš ju vrátiť*

regionálne periodiká (10 periodík), ktoré dokumentujú život okresov Svidník a Stropkov a na základe ktorých sa buduje regionálna článková databáza regiónu Svidník. Tematicky triedili drobné regionáliká.

Okrem toho pripravovali scenáre k plánovaným podujatiam, ktoré by sa mali uskutočniť do konca tohto roka, triedili a upravovali knižničný fond a vyradili poškodené a zastarané knihy.

Na istý čas sa knižnica zmenila aj na „šijaciu dielňu“, keď šikovné knihovníčky šili rúška pre zamestnancov knižnice a ich rodinných príslušníkov. Takisto pripravili knihy pre repatriantov, ktorí boli umiestnení v karanténnom zariadení vo Svidníku. Pozornosť verejnosti vzbudil regál s knihami z burzy pod heslom *Zober si knihu, nemusíš ju vrátiť*, ktorý sa nachádzal pred vstupom do knižnice.

Regál s knihami *Zober si knihu, nemusíš ju vrátiť*

Knihy v karanténe

Brány Podduklianskej knižnice sa pre nedeľových používateľov otvorili opäť 11. mája 2020. Vysoká návštevnosť knižnice po znovuoživení všetkých presved-

čila, že používatelia i verejnosť ju naozaj potrebujú. Knižnica zatiaľ pracuje v obmedzenom výpožičnom režime a jej návštevníci musia dodržiavať stanovené pravidlá. To znamená, že každý návštevník musí mať v priestoroch budovy rúško, resp. nos a ústa prekryté šalom či šatkou. Pri vstupoch na jednotlivé oddelenia sa na viditeľných miestach nachádzajú dezinfekčné prípravky na ruky a jednorazové rukavice, ktoré musia návštevníci použiť. Vrátené knihy sa umiestňujú do karanténnej miestnosti a po uplynutí stanoveného počtu dní sa vracajú späť do fondu, aby boli znovu dostupné pre používateľov.

Ukázalo sa, že Podduklianska knižnica vo Svidníku dokáže zaujať svojich používateľov i širšiu verejnosť aj vo výnimočných a mimoriadnych situáciách, čo jej umožňujú nielen moderné technológie, ale aj iniciatívne prístupy zamestnancov knižnice. Napriek tomu je však pre nich osobný kontakt s používateľmi nenahraditeľný.

Foto Nadežda Mičáková

Prvé podujatie po znovuoživení knižnice

POLSKÁ LITERATURA V ČESKU ONLINE V DOBĚ KORONAKRIZE

MGR. LUCIE ZAKOPALOVÁ

The article focuses on the online presentation of Polish literature in the Czech Republic after cancellation of the 26th Book Fair and International Literary Festival Book World Prague 2020 (with Poland as a guest of honour) due to Coronavirus Crisis.

Keywords: Poland, literature, literary festival, book fair

Čestným hostem mezinárodního knižního veletrhu a literárního festivalu *Svět knihy* se od 14. do 17. května 2020 mělo stát Polsko. Polská literatura by se tak na jedné z nejvýznamnějších literárních akcí v České republice představila přesně po deseti letech. Navíc ve stejné roli měla o týden později na veletrhu ve Varšavě vystoupit literatura česká. Programy vznikaly ve spolupráci obou ministerstev kultury, resp. subjektů, které jsou realizací těchto akcí ministerstvy pověřeny – Institutu Książki a Českého literárního centra, a dalších kulturních institucí, takže došlo k jejich propojení – mimo jiné by se na obou veletrzích představily polsko-české autorské dvojice.

Polský institut v Praze spolu s Institutem Książki připravoval prezentaci polské literatury v Praze. V průběhu února už byly vybráni a pozváni autoři, sepsány anotace, připraven časový harmonogram setkání, oslovení moderátoři a tlumočníci, ale dojednán byl také bohatý doprovodný program: skupina

 lucie.zakopalova@instytutpolski.org

 Polský institut v Praze,
Česká republika

 <https://instytutpolski.pl/praha/>

Tęgie Chłopi, polsko-česká slam poetry, v prostoru Lapidária se na instalaci připravovala výstava nejlepších polských ilustrátorů posledního půlstoletí z dílny Institutu Adama Mickiewicze a mnohé další.

To všechno zastavila pandemie onemocnění Covid-19. Dne 1. dubna 2020 představenstvo Svazu českých knihkupců a nakladatelů rozhodlo na svém zasedání o zrušení letošního ročníku veletrhu *Svět knihy Praha*.

Naštěstí se podařilo některé programy převést do virtuální podoby, tematická čísla časopisů mohla – byť některá se zpožděním – vyjít a objevily se také zcela nové online aktivity. Vše vyvrcholilo facebookovou akcí *Polská literatura zblízka na dálku*, která probíhala celý týden od 10. do 17. května, v původním termínu veletrhu, kdy se každodenně představovala polská literatura tak, aby publikum mohlo zůstat doma a sledovat vše z bezpečí domova.

První takovou pozvánkou do polského literárního světa byly dva polské díly v rámci akce *Podpořte českou literaturu aneb Svět knihy představuje české autory #kulturažije* na MallTV.¹ O polské poezii nebo o překladech českých básníků a básnířek do polštiny hovořila Zofia Bałdyga, četla také polsky a česky ze své tvorby. O nových knihách a dvou autorech, kteří měli přijet na *Svět knihy*, diskutovali překladatelé Lenka Kuhar Daňhelová a Michael Alexa. Díky nim můžeme v češtině číst romány polského žijícího klasika Wiesława Myśliwského, nově vyšel *Obzor* v Nakladatelství Havran, a také o několik generací mladší hvězdu varšavského literárního nebe Jakuba Żulczyka a jeho *Oslnění světlem*. Vydání této knihy v ostravském nakladatelství Protimluc bylo i spolu s audiobookem odloženo na podzim.

V květnu také vyšlo plánované tematické číslo časopisu A2 (10/2020),² které se věnovalo jednak současným prozaikům v rozsáhlých ukázkách, rozhovorech a profilech (mj. Martyna Bunda, Jakub Żulczyk, Zyta Rudzka, Aleksandra Zielińska), ale také nejmladší polské poezii ve výběru a v překladech Zofie Bałdygy. Tato již zmíněná polská básnířka, bohemistka a překladatelka žije v současné době v Praze a propojuje oba literární světy. V jejím překladu vychází mimo jiné v Polsku antologie současné české ženské poezie.

Na polskou literaturu se zaměřil i Český rozhlas Vltava. V nových i archivních pořadech představil kromě nositelky Nobelovy ceny za literaturu Olgy Tokarczuk rovněž klasiky polského písemnictví, ať už dalšího nobelistu Władysława S. Reymonta nebo modernisty Karola Irzykowského a Stanisława I. Witkiewicze.

Polská publicistka a spisovatelka Martyna Bunda
(foto Leszek Zych)

Spisovatel Jakub Żulczyk
(foto Zuzana Krajewska)

Tematické číslo brněnského měsíčníku *Host* (6/2020)³ se posunulo až na červnový termín a přineslo mj. rozhovor s básnířkou Marzannou B. Kielar, která byla hostem veletrhu a měla také v Praze i ve Varšavě vystoupit s básníkem Petrem Hruškou, ale také fejeton Aleksandra Kaczorowského o polsko-českých literárních vztazích, esej o polských nobelistech nebo reportáž Olgy Gitkiewicz.

Marzanně B. Kielar vychází v nakladatelství Fra výbor z básnické tvorby v překladu Michaela Alexy a Renaty Putzlacher Buchtové. Publikace této knihy se rovněž zpozdila – i proto její redaktor, básník Petr Borkovec, dramaturg autorských večerů v kavárně Fra, připravil čtení z těchto nových překladů. Dne 12. května v tradičních 19:30 měl premiéru jeden z 19 online večerů věnovaný poezii této spisovatel-

ky.⁴ Protože opatření pro organizaci kulturních akcí neumožňovala v malém prostoru kavárny pořádat jakákoli čtení a dodržet zároveň předepsané vzdálenosti, online proběhl i křest polského čísla a2.⁵

Básnířka Marzanna B. Kielar
(foto Aleksandra Muzińska)

V rámci propagace polského čestného hostování na veletrhu se připravovala kampaň s českými osobnostmi věnovaná polské literatuře – osobním tipům na oblíbené autory či knihy. První natáčení proběhla v únoru a zpozdila je pandemie, ale podařilo se je dokončit a později se změnila v samostatné „online události“. Jáchym Topol tak vzpomíná na to, že vyrůstal na Henryku Sienkiewiczovi, že rád čte polskou reportáž a že nosil samizdatovou literaturu přes hraniční hory v rámci Polsko-československé solidarity.⁶ Petr Zelenka, který je v Polsku velmi známým divadelním i filmovým režisérem, se netají svým obdivem k Mariuszi Szczygiełowi, nejen pro něj zásadní postavy česko-polských kulturních vztahů.⁷ Petra Hůlová zmiňuje ambicióznost polské literatury jako celku a vyzdvihuje i řadu autorek – Dorotu Masłowskou, Justynu Bargielskou nebo Margo Rejmer.⁸ Literární kritik a historik Jiří Trávníček se vyjadřuje k polskému písemnictví obecně – zatímco Poláci nám závidí Švejka, Češi by Polákům měli či mohli závidět silnou romantickou tradici, rozvíjenou od 19. století, vůči níž se dodnes autoři vymezují.⁹

Na výstavě *Kapitáni polské ilustrace*, plánované na *Svět knihy*, jsou zastoupeny i kresby Piotra Sochy, jednoho z autorů polských knih pro děti, v současné době velmi oblíbených nejen u českých čtenářů, ale i celosvětově. Ilustrátoři jako Aleksandra a Daniel Mizielińští, Jan Bajtlik nebo Emilia Dziubak navazují

na silnou tradici polské školy ilustrace. Tu zmiňuje i Piotr Socha, velký milovník české kultury, v rozhovoru pro portál Iliteratura.cz,¹⁰ kde mimo jiné říká: „Někteří mladí polští ilustrátoři dnes tvůrčím způsobem přeprocovávají styl starých mistrů, polských ilustrátorů, kteří dosáhli největších úspěchů v šedesátých letech minulého století. Mám moc rád knihy profesora Stanného z té doby. To, že je dnes následují mladí, nejlépe svědčí o tom, jak mimořádné věci před mnoha lety dělali, jak jsou stále moderní a avantgardní. A přitom měli k dispozici jen jednoduché nástroje: tužky, pera, pastelky, štětce a barvy, nůžky. Tvořili ještě v době „předpočítačové“. Protože neměli k dispozici tak technicky vyspělé a dokonalé nástroje jako my dnes, paradoxně používali kreativněji svou představivost.“

Všechna online čtení, speciální čísla i internetové články nepochybně představili alespoň část novinek a různé pohledy na polskou literaturu. Dokonce i z hlediska „návštěvnosti“ se často autorského čtení online zúčastnilo více posluchačů, než se vejde do literární kavárny nebo sálu na veletrhu. Přesto doufáme, že se literární život opět rozběhne – nic nenahradí skutečné setkání autora s jeho čtenářem. I proto se v říjnu uskuteční alespoň část akcí naživo, jako malá náhrada zrušeného programu. Ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla nebo galerií DOX, ale také s českými nakladateli, kteří na veletrh vydali nové překlady z polštiny, připravuje Polský institut v Praze například rezidenci Marty Dzido a její večer s Janem Němcem, diskusi Jakuba Żulczyka a Pavla Mandyse nebo setkání s Mariuszem Szczygiełem – tedy s hosty, kteří měli do Prahy přijet v květnu. Na podzim proběhne i *Noc literatury* a vyjdou další plánované a odložené tituly.

POZNÁMKY

- ¹ <https://www.mall.tv/svet-knihy>
- ² <https://www.advojka.cz/archiv/2020/10>
- ³ <https://casopishost.cz/archiv-bibliografie/10738-cislo-06-20>
- ⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=coHPJqPvt70>
- ⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ma7YimL0loo&t=41s>
- ⁶ <https://www.facebook.com/291361443474/videos/292024361817641/>
- ⁷ <https://www.facebook.com/291361443474/videos/680740182500535/>
- ⁸ <https://www.facebook.com/291361443474/videos/944001952711957/>
- ⁹ <https://www.facebook.com/291361443474/videos/530059070995528/>
- ¹⁰ <http://www.iliteratura.cz/Clanek/42965/socha-piotr-pilny-jako-vcela-a-polsky-ilustrator>

INFORMAČNÁ VEDA. VÝKLADOVÝ SLOVNÍK

DOC. PHDR. RICHARD PAPÍK, PH.D.

The review of the information science explanatory dictionary.

Keywords: information science, library science, library and information science

STEINEROVÁ, Jela – ONDRIŠOVÁ, Miriam. *Informačná veda. Výkladový slovník*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Vydavateľstvo UK, 2020. 278 s. ISBN 978-80-223-4866-9.

Výkladový slovník obecně pro jakýkoli obor je velmi podstatným a žádoucím informačním pramenem, významným až nepostradatelným druhem dokumentu pro nejrozmanitější kategorie uživatelů a čtenářů. Dle mého soudu tento slovník jistým způsobem odráží jakousi současnou pomyslnou mapu oblastí informační vědy, která je využitelná mj. i pro způsob přemýšlení nad tímto oborem a jeho vývojem v historickém i budoucím kontextu. Proto může být určen těm, kteří se seznamují s oborem a terminologií, ale i zkušeným odborníkům, kteří určují směry a trendy daného oboru. Jde především o slovník, který si neklade za cíl, aby byl úplný, ale je výběrový a podchycuje současné základní dění v oboru.

 papikr@cuni.cz

 Ústav bohemistiky
a knihovnictví
Filozoficko-přírodovědecké
fakulty,
Slezská univerzita, Opava

 <http://fpf.slu.cz>

Slovník navazuje na výborný terminologický a výkladový slovník informační vědy, který vyšel s hlavním názvem *Informačná výchova* (hlavními autory a editory Dušan Katuščák, Marta Matthaoidesová, Marta Nováková) ve Slovenském pedagogickém nakladatelství v roce 1998 a byl vydán v rámci slovníků určených pro pedagogické vědy. S odstupem více než dvaceti let vychází tedy další podstatný stavební kámen odborné terminologie v našem oboru. Je zajímavé obě díla mírně porovnávat a zároveň odlišovat a uvědomovat si jistou stabilitu i právě zmíněný posun informační vědy.

Slovník není sice rozsáhlý kvantitou hesel, obsahuje zajímavě kulatě až magicky zaokrouhlených 100 hesel z různých oblastí informační vědy, ale i souvisejících disciplín, které informační vědu ovlivňují nebo doplňují, je však ve svém výkladu hesel velmi edukativní a zároveň čtivý. Reprezentuje několik hlavních témat informační vědy, a to teorii informační vědy, organizaci poznání, informační průzkum, informační chování, informační architekturu, informační zdroje, informační gramotnost, informační služby a bibliometrii s infrometrií. Jednotlivá autorizovaná hesla jsou uspořádána podle slovenské abecedy. Každé heslo má následující strukturu: termín, jazykový ekvivalent termínu v anglickém jazyce, vlastní výklad, odkazy na zdroje a jméno autora – zpracovatele výkladu termínu.

S potěšením odborným i osobním musím konstatovat vysokou úroveň díla po stránce metodologické vzhledem k samotné informační vědě i k encyklopedickým cílům díla. Výkladový slovník byl zpracovaný v rámci řešení projektu *APVV 15-0508 HIBER Informačné správanie človeka v digitálnom prostredí*. Oceňuji tento fakt z hlediska komplementárního propojení projektové a publikační činnosti.

Terminologie informační vědy se dynamicky vyvíjí a není snadné udělat výběr hesel, která mají být čtenáři představena a vyložena. Na jednu stranu zůstává historicky nadčasová a stále důležitá terminologie a na druhé se posouvá do nových a i mezioborových souvislostí, a to zejména s nástupem nových technologií a způsobů komunikace informací (např. v díle jsou to termíny pojící se k tématům, jako jsou procesy digitalizace nebo sociální sítě či obecně síťové sdílené informace, přitom některé termíny před řadou let neexistovaly).

INFORMAČNÁ VEDA

VÝKLADOVÝ SLOVNÍK

EDITORI
JELA STEINEROVÁ
MIRIAM ONDŘIŠOVÁ

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Dílo, které mi je ctí posuzovat, je psáno nejen odborně a dle encyklopedických zásad, ale současně i čtivě a didakticky. Dílo má v sobě silnou edukační dimenzi, je zároveň přehledové a má ukázat zejména na jádro témat pomocí vybrané terminologie pojící se k informační vědě.

Dílo je možno popřát čtenářský, studijní i badatelský úspěch a účel, a to mezi profesionálními zájemci o informační vědu, zejména pak mezi studenty a pedagogy, vědeckými pracovníky, informačními profesionály a knihovníky, ale také mezi případnými zájemci z jiných oborů se zájmem o informační tematiku. Po řadě let vzniklo významné terminologické dílo, které slouží nejen slovenským čtenářům, ale bude inspirativní a plně využitelné i mezi českými zájemci.

Autoři a potažmo editoři odvedli velký kus práce kreativní a systémové a velmi přispívají dalším podstatným střípkem k rozvoji a zachycení aktuální terminologie oboru *informační věda*.

UNIKÁTNA ŽILINSKÁ TLAČ

PROM. KNIH. VLASTA OKOLIČÁNYOVÁ

The article introduces the authors of lyrics of three spiritual songs, Václav Elam, Jiří Štyrsa and Ján Amos Komenský (J. A. Comenius), who were active members of the Unity of Brethren in Bohemia during the course of the 16th and 17th centuries. The author highlights particular texts and melodies included in various sources and presents samples of three lyrics of spiritual songs together with a sample of a text of the so-called fair – or pilgrim/carnival – song from the print entitled Pjsně jarnj. Its single copy, which was printed by Alžběta Dádanová in Žilina in 1683, is currently preserved in the National Library of Hungary in Budapest.

Keywords: Historical Prints, Territorial Slovakist Documents, 16th Century, 17th Century, Spiritual and Secular Poetry, Spiritual Songs, Hymnals, Fair Songs, Unity of Brethren, Bohemia

Na Slovensku je všeobecne známa tradícia vydávania ľudových a duchovných piesní vytlačených v češtine pôvodne na území Čiech a Moravy a neskôr aj tlačiarňami pôsobiacimi na Slovensku. Mnohé z týchto tlačí patria v súčasnosti k unikátom, jediným zachovaným exemplárom, ktoré sú však dostupné skôr v zahraničí ako v našich kultúrnych inštitúciách. Na našom území sa mnohé z nich nezachovali, v lepšom prípade sú registrované v domácich bibliografiách, kde je zaznamenané, kedy a v ktorom fonde niektorej zo slovenských inštitúcií sa nachádzali. Žiaľ, naše hľadanie sa často končí nulovým výsledkom, čo znamená, že v súčasnosti nie je k dispozícii žiadny zachovaný exemplár tlače a kniha je označená ako nezvestná.

Podobný osud má drobná tlač so štyrmi českými veršovanými textami, ktorú vydala pod názvom *Pjsně jarnj* tlačiarňa Alžbeta Dádanová v Žiline v roku 1683 v 12° formáte s rozmermi 100 × 60 mm. Knihu evidujú bibliografie Ľudovíta V. Riznera a Jána Čaploviča, ako aj český *Knihopis*.

Na jediný doteraz známy exemplár tlače zachovaný v Maďarskej národnej knižnici (*Országos Széchényi Könyvtár*, OszK) v Budapešti (sign. RMK II. 1533) ma upozornila doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD., ktorá zabezpečila jej digitalizovanie a získaný digitalizát mi poskytla na preskúmanie. Podľa autografu na titulnom liste tlač pochádza zo vzácnej knižnej zbierky Juraja Ribaya, ktorá sa v celku nezachovala (asi 2 000 zv. z nej získalo Maďarské národné múzeum v Pešti). Posesor Juraj Ribay (1754 Bánovce nad Bebravou – 1812 Sonino Selo) bol slovenský evanjelický kňaz, jazykovedec, publicista a bibliofil.¹

Tejto vzácnej tlači sa doteraz venovali iba dvaja naši známi literáti. Takmer pred 60 rokmi uverejnil Ján Mišianik v *Slovenských pohľadoch* niekoľko informácií o reedíciách dvoch diel staršej českej literatúry v 17. storočí na Slovensku a tu stručne opísal aj tlač, ktorú si v našej štúdii predstavíme.² Druhým autorom bol Jozef Minárik, ktorý sa bližšie rozboru tlače nevenoval, uviedol len názvy jednotlivých „oslavných básní na prírodu“ (s. 156) a vyzdvihol odlišnosť jej zamerania v porovnaní s ostatnou piesňovou produkciou 17. storočia (s. 172). Autora 1. piesne, ktorého uvádzajú obidvaja literáti podľa skratky jeho mena v tlači W. Elam Že, presnejšie ani jeden z autorov neidentifikoval a nebola naznačená ani možnosť, že by pri textoch mohlo ísť o viacerých autorov. Minárik ďalej zdôraznil, že „prvé tri piesne tvoria spoločnú skupinu. Podobnými, ale i odlišnými

motívmi zobrazujú radosť z odchodu zimy a príchodu jari. Oslavujú prebudenú prírodu, tvorstvo a prácu.“ Oslava Stvoriteľa vyjadrená vo všetkých piesňach však bola zamlčaná a autori nespomenuli ani možnosť, že by v prípade prvých troch piesní mohlo ísť o duchovné piesne, i keď sa pri dvoch textoch nachádza informácia, že sa dajú spievať na nápevy konkrétnych žalmov. Vidíme v tom zjavný prejav neslobody v období, v ktorom uvedení autori svoje texty publikovali. Išlo o 70. – 90. roky 20. storočia, keď nebolo vhodné uvádzať, že sú to texty s duchovnou tematikou.

Pri piesňach uverejnených v skúmanej tlači predstavíme ich textovú stránku a pozornosť budeme venovať aj nápevom, na ktoré sa mohli spievať. Výsledky nášho skúmania potvrdzujú prvotný predpoklad, že v tejto tlači sa stretávame s českými textami piesní, vydanými pôvodne v iných českých tlačiach. Pri prvých troch textoch ide o texty z protestantského prostredia. Zbierka štyroch piesní vydaná v 17. storočí na Slovensku je výnimočná v tom, že ich texty a nápevy neboli prevzaté z jedného spevníka – kancionála, ale každá pieseň pochádza z iného prameňa, od iného autora textu a z iného časového obdobia. Spoločným atribútom, ktorý sme zaznamenali u troch identifikovaných autorov, bola ich príslušnosť k Jednote bratskej v Čechách v 16. a 17. storočí. Dvaja z nich pôsobili aj ako tlačiarne – Václav Elam, ktorý bol aj drevorezbárom a kresličom, v Kraliciach a Náměšti nad Oslavou a Jiří Štyrsa, známy tiež ako autor duchovných piesní, v Mladej Boleslavi. Dvaja z troch autorov boli zároveň poprednými predstaviteľmi Jednoty bratskej (duchovný správca Václav Elam a biskup Ján Amos Komenský). Autora textu a skladateľa nápevu 4. piesne sme zatiaľ neidentifikovali, no súdiac podľa jej tematiky (žalospev sedliakov na prísny pôst, oslava prírody a práce na poli, svätenie cirkevných sviatkov a i.) mohol autor (ale nemusel) pochádzať z ľudového (sedliackeho) prostredia. V tomto prípade totiž nejde ani o duchovnú pieseň, ktorá by sa mohla vyskytovať v niektorom cirkevnom spevníku, zodpovedá skôr tzv. jarmočnej, kramárskej piesni, aký má aj samotná tlač miniatúrnych rozmerov, v ktorej sú piesne publikované (tentorodruh tlače je známy ako tzv. špalíček, slovensky polienko).

V tlači je pri každej piesni uvedený nápev, na ktorý sa mohol text spievať. Skúmaním sme zistili, že niektoré piesne bolo možné spievať aj na viacero nápevov, v jednom prípade i na nápev pôvodnej ľudovej piesne pochádzajúci z 15. storočia, čo zname-

ná, že melódia bola známa sto rokov predtým, ako autor napísal text.

V samotnej tlači *Pjsně jarnj* je uvedený len autor textu 1. piesne, ktorého osobnosť bola doteraz neznáma, nám sa však podarilo bližšie ho identifikovať. Pri ďalšom skúmaní sme zistili aj autorov textov 2. a 3. piesne.

V našom príspevku citujeme aj pramene, v ktorých je vytláčená notácia nápevov tzv. ženevských žalmov, na ktoré možno dva z našich textov spievať, a nápevy, ktoré sú publikované k piesňam v iných kancionáloch.

Piesne nerozoberáme z hudobného hľadiska (to

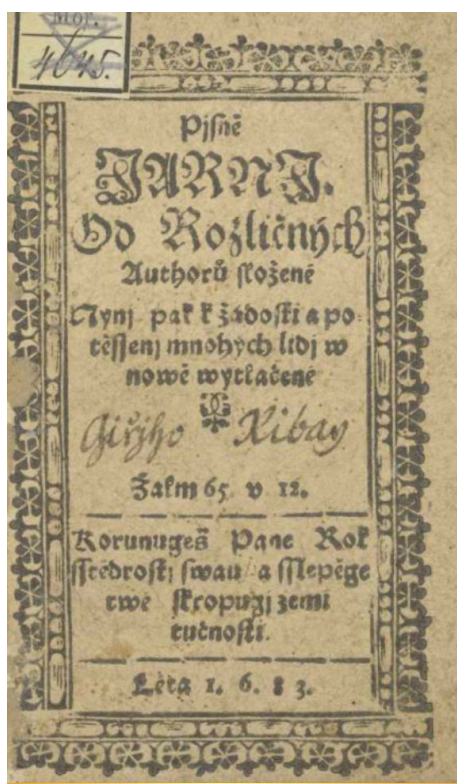
ponecháme muzikológom), tejto historickej tlači vydananej na Slovensku sa venujeme len z knihovedného hľadiska.

Identifikovali sme troch zo štyroch autorov textov a výskyt nápevov, na ktoré sa mohli prvé tri texty spievať. Uvádžame tiež výber nenotovaných i notovaných tlači z niekoľkých storočí, v ktorých boli melódie publikované, a vo vybraných ukázkach niekoľkých slôh stručne charakterizujeme obsahovú stránku piesní. Získané informácie o pôvodcoch textov a príslušných melódiách sú o to významnejšie, že ide o unikátnu tlač, jediný zachovaný exemplár na svete, na Slovensku nezvestný.³

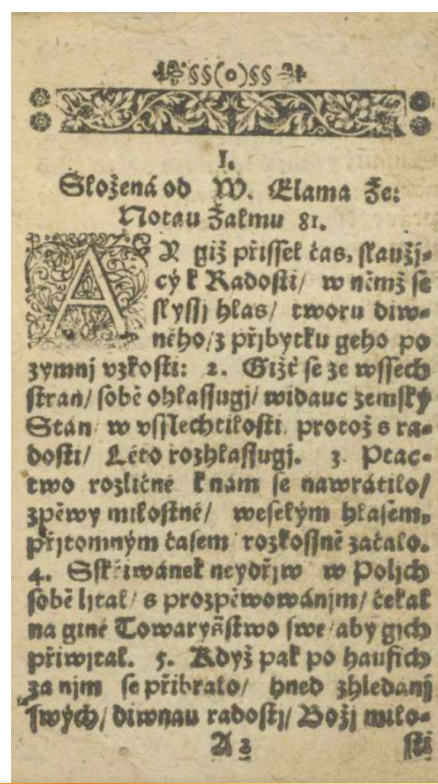
PJSNĚ JARNJ Od Rozličných Autorů složené Nyni pak k žádosti a potěšenj mnohých lidj w nowě wytláčené. Žalm 65. W. 12 Korunugess Pane Rok sstedrostj swau a sšlepěge Twé skropugj země tučnosti. Wytisštěné w Žilině, v Alžběty Dádanky. Léta 1. 6. 8. 3. 12° Složená od W. Elama Že: Notau Žalmu 81.

Na titulnom liste tlače sa nachádza v prepise zo švabachu tento text:

PÍSNĚ JARNÍ od rozličných autorů složené. Nyní pak k žádosti a potěšení mnohých lidí v nově vytláčené. Žalm 65, v(erš) 12. Korunuješ Pane rok štědrostí svau a šlepěje Tvé skropují země tučnosti. Vytisštěné v Žiline u Alžbety Dádanky (Dádanovej) v roku 1683. 12°. 100 × 60 mm.⁴

Pjsně jarnj. Od Rozličných Authorů složené... 1683. OszK Budapest, RMK II. 1533

Text od Václava Elama Aj již přišel čas, nápev na 81. žalm. OszK Budapest, RMK II. 1533

INFORMÁCIE O PRVEJ PIESNI

1. pieseň: *Ay giž přissel čas, slaužjcy k Radosti, w němž se slyssj hlas, tworú diwného, z přjbytku geho po zymnj vzkosti.* Autor textu: Václav Elam.

Prvú pieseň z vytlačenej zbierky štyroch piesní v miniatúrnom 12° formáte zložil Václav Elam Že. (Že?), spieva sa na melódiu 81. žalmu, má 37 slôh.⁵

Aj již přišel čas, sloužící k radosti, v němž se slyší hlas, tvorú divného, z přibytku jeho po zimní úzkosti.

Ptactvo rozličné k nám se navrátilo, zpěvy milostné, veselým hlasem, přítomným časem, rozkošne začalo.

Slunce nebeské tomu přisluhuje, bylinky zemské, stromy i kvítí k zrústu způsobuje.

Protož vesele jemu prozpěvujme, vším srdcem, cele, jak se nám sluší, tělem i duší, jeho oslavujme.

VÁCLAV ELAM A OSLAVA JARI

Text 1. piesne sme doteraz nenašli v žiadnej známej tlači, poznáme len autora Václava Elama. Autor oslavuje v piesni krásu jari ako ročného obdobia, ktoré vzbudzuje u ľudí radosť, na rozdiel od zimy, ktorá vyvoláva úzkosť a strach. Opisuje krásny spev vtáctva, ktoré sa vracia z rôznych kútov sveta a nachádza krajinu krajšiu ako v čase svojho odletu na jeseň, keď zvädli všetky kvety a zo stromov opadalo suché lístie. Vo veršoch sa spomínajú viaceré druhy vtáčikov („kos, čermáček, strnad, slavíček, žežule“), ktoré ďakujú spevom svojmu Stvoriteľovi za milosť. Elam ospevuje krásu a pestrosť jarnej prírody, ktorá podľa neho prevyšuje tie najkrajšie obrazy veľkých maliarov. Spomína stromy kvitnúce v máji, ktoré prinášajú potešenie ľuďom vracajúcim sa podvečer z polí, a chváli spev slávika, ktorý ich sprevádza, aj keď sa s návratom oneskorí. Autor nezabúda ani na deti tešiace sa z krásnych kvetov a myslí tiež na starcov, ktorí pre svoju starobu a slabosť musia zostať doma, ale krásu jarnej prírody môžu pozorovať aspoň zo svojich príbytkov. Na záver vyzýva ľudí k spevu a oslave Božej milosti za darovanú hojnosť. Posledný 37. verš piesne je vlastne modlitbou, pros-

bou za dobrú úrodu a radostnú žatvu: „*Ráč vyliat Božské požehnanie a rozmnožit úrody zeme, nech ich zožneme s radostným jasaním! Amen.*“

ŽALMOVÉ PARAFRÁZY

Vďaka viacerým českým prameňom⁶ sa nám podarilo bližšie spoznať autora prvého textu z knižočky *Pjsně jarnj* (ďalej ako *Jarné piesne*), ktorej vydanie pochádza zo žilinskej tlačiarne Alžbety Dádanovej z roku 1683.⁷

Zistili sme, že samotné texty štyroch piesní v knižočke veľkosti 12°formátu sú oveľa staršie a pochádzajú zo 16. a začiatku 17. storočia. Autor textu 1. piesne Václav Elam, ktorého meno sa v tlači uvádza v skratke W. Elam Že., sa narodil asi v roku 1560 a zomrel v roku 1622.⁸ Václav Elam pracoval najprv ako pomocník v kralickej tlačiarne (od roku 1592) pôsobiacej na žerotínskom panstve, ktorá patrila Jednote bratskej a on bol jej členom. Po smrti vedúcich tlačiarov Zachariáša Solína (1596) a jeho nástupcu Samuela Sylvestra (1605) sa stal vedúcim tlačiarom a zároveň duchovným správcom bratského zboru. Už ako pomocník spolupracoval aj na vydávaní významného prekladu Biblie z pôvodných jazykov do češtiny, tzv. *Kralickej šesťdílky*. Vo vydaní jej 6. dielu, ktorý sa tlačil na prelome rokov 1593 a 1594 a vyšiel v náklade 1 000 výtlačkov, už nachádzame podľa Marty Keřkovskej Elamov monogram WE, ktorým označoval vlastné drevorezové ilustrácie. Používal aj svoj vlastný signet znázorňujúci Merkúrovu palicu s dvoma kvetmi alebo iba prekrížené písmená svojho mena WE. Elam bol veľmi nadaný rezbár, čo sa naplno prejavilo vo vydaní samostatnej kralickej jednozväzkovej českej Biblie, tzv. *Jednodílky* z rokov 1596 a 1613.

V súvislosti so skúmaným vydaním *Jarných piesní* je zaujímavé aj to, že Václav Elam sa podieľal na viacerých vydaniach českého prekladu parafráz na žalmy, ktoré vyhotovil Jiří Strejc Zábřežský (1587) podľa pôvodného vydania tzv. *ženevských žalmov* od hudobného skladateľa Clementa Marota a parafráz kalvínskeho teológa Theodora de Béze (1565).⁹ Strejc sa podieľal aj na prekladaní Biblie z pôvodných jazykov do češtiny. Práve na melódie dvoch z týchto žalmov je odkaz v *Jarných piesňach*, konkrétne pri 1. piesni zloženej Elamom odkaz na melódiu k 81. žalmu a pri 3. piesni od iného autora odkaz na melódiu k 50. žalmu, podľa ktorých sa dali tieto dva texty spievať. Žalmy Jiřího Strejca boli veľmi obľúbené.¹⁰ Obidva uvedené žalmy sme našli vo vydaní

kralického bratského kancionála, ktorý vyšiel pod názvom *Písne duchovní evangelistské*¹¹ (v priebehu 16. storočia boli vydané najmenej desaťkrát). Pod označením žalmu LXXXI (= 81) je uvedený nápev najprv v latinčine – *Exultate Deo adiutori* a potom v češtine – *Hlasem veselým zvučně prospěvujte* (s. 311 – 312). Počet slôh v tomto spevníku je oproti nášmu vydaniu o viac ako polovicu menší (16). Samostatné vydanie Strejcových žalmov¹² bolo vytlačené aj s notami, čo dnes umožňuje k textom 1. a 3. piesne *Jarních piesní* pridať konkrétnu melódiu.

Strejcov preklad žalmových parafráz bol veľmi obľúbený aj u príslušníkov iných cirkví, utrakvistov a luteránov. Okrem toho ich nájdeme v luteránskom kancionáli Karolidesa z Karlsberka z roku 1620 a ich vplyv siaha aj na Slovensko, keď ich v roku 1636 Juraj Tranovský zaradil do svojho spevníka *Cithara sanctorum*. Až 18 Strejcových žalmov sa pre svoju obľúbenosť dostalo aj do prvého českého katolíckeho kancionála (*Kancional český*. Praha: Jiří Černocho, 1683), kde ich bez uvedenia autora zaradil, upravil a skrátil jezuita Matěj Václav Štajer (Šteyer), jeho zostavovateľ.¹³

VÁCLAV ELAM – TLAČIAR, UMELEC A KŇAZ

Vrátíme sa stručne ešte k autorovi textu 1. piesne. Ako sme už spomenuli, Václav Elam pôsobil počas svojho života v Kraliciach na viacerých postoch – ako tlačiar (od roku 1592, samostatne od roku 1605 do roku 1615, potom až do svojej smrti v roku 1622 v Náměšti nad Oslavou) a zároveň ako drevorytec a kresliar. Od roku 1605 bol vedúcim tlačiarom a duchovným správcom Jednoty bratskej.

Keď v roku 1615 tzv. *kralickú tvrz* zničilo v rámci protireformačných bojov kráľovské vojsko, pôsobil Václav Elam ďalej tajne pod ochranou moravského šľachtica, politika, zemského sudcu, patriota a literáta Karla st. zo Žerotína, aktívneho člena a politického ochrancu Jednoty bratskej, na inom z jeho panstiev, a to v Náměšti nad Oslavou,¹⁴ kde sa v tajnosti presťahovala aj kralická tlačiareň. Na krátky čas bola premiestnená do Přerova a napokon do poľského Lešna (1627 – 1629?).¹⁵

Karel st. zo Žerotína poskytoval po bitke na Bielej hore (1620) bezpečný úkryt a zaopatrenie viacerým prenasledovaným členom Jednoty bratskej. Známý je najmä ako dlhoročný mecenáš Jána Amosa Komenského, biskupa Jednoty bratskej a autora textu

jednej z *Pjsní jarních*, ktorý sa stal v Lešne neskôr správcom tlačiarne, kde sa tlačili aj jeho diela. Samotný Žerotín sa vysťahoval spolu s mnohými obyvateľmi svojich panstiev do Vroclavu (poľ. Wrocław, nem. Breslau), kde mohli českí protestantskí exulanti verejne praktizovať svoju vieru.

INFORMÁCIE O DRUHEJ PIESNI

2. pieseň: *Hospodářům a sedlákům k potěšení složená*. Autor textu: Jiří Štyrsa.

Jako: *Probud' se v mysli věrný* (nápev)

Probudte se nedbalj, Hospodáři ospalj, společně wssicknj kteřj sme spali.

Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí, společně všichni, kteří sme spali.

Pochvalmež pana Boha za dobrodiní mnohá, nehřešme, lépe činiti moha.

Daufejmež silně v něho, chválice jméno jeho, že sme až dosud dožili skrze něho.

Jedni řežou chmelnice, jiní klesní štěpnice, a někteří spravují vinice.

Štěpení nastává, ten hnojí, okopává, však Pan Bůh všem věcem svůj vzrůst dáva.

Mák sejte, česnek sadte, o meze se nevaďte, co vyroste, jedni druhým nekradte.

Bože, všem pracujícím, dej vzrůst rozsívajícím, požehnej nám v tebe doufajícím.

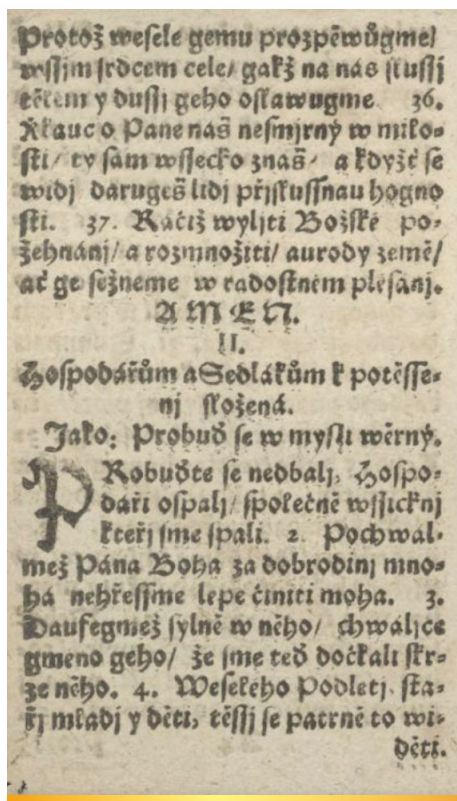
TEXT JIŘÍHO ŠTYRSU A JEHO NÁPEVY

Ján Mišianik o 2. piesni tejto zbierky napísal, že „*pieseň poznal aj Ján Liborčan, ktorý si z nej do svojej rukopisnej tzv. Turolúckeho spevníka z r. 1684 pod názvom Píseň o milostném jaru zapísal prvých dvadsať strof*“. „*Za samostatnú a neznámu báseň*“ pokladali podľa Mišianika tento text aj „*J. Ďurovič a V. Houdek*“. Text 2. piesne ospevuje nielen jar, ale zasahuje až do tzv. *podletí*, teda začiatku leta. Začína sa výzvou na prebudenie, adresovanou ospalým a nedbanlivým hospodárom, ktorej dôvodom je prebúdajúca sa príroda: „*Všelijaké kvítíčko otvírá se nyníčko, když jasně svítí teplé sluníčko*.“ Autor opisuje vetrík, dažďik a osobitne vyzdvihuje mesiac máj, keď „*oseničko vzhádzí, dobytek i zvěř pastvu nachází*“. Ďalej obdivuje zelené hory, lesy, kvitnúce byliny a štebotavé vtáčiky tešiace sa z leta. Niekoľ-

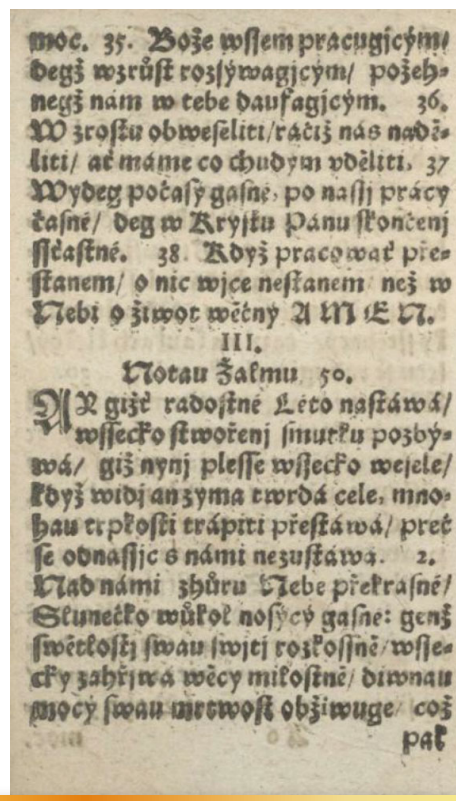
ko veršov je venovaných mešťanom, vidiečanom i ľuďom rôznych povolání – povozníkom, remeselníkom, poslom a mäsiarom. Štyrsa spomína aj rôzne druhy prác v sadoch, záhradách, chmelniciach a vo viniciach – hnojenie, štepenie, orezávanie stromov, okopávanie. Pri sadení maku a cesnaku sedliakov napomína, aby si navzájom nekradli úrodu, nehádali sa o medze a nespôsobovali si nepríjemnosti. Niektoré slohy sú vyjadrením prosieb k Bohu za dobrú úrodu obilia a všetkého, čo sa zaseje: „... ráciž nás naděliti, ať máme co chudým uděliti“, v ktorých zaznieva zároveň sociálny motív, súcit s chudobnými a snaha obdarovať biednych. Pieseň sa končí prosbou za dobré počasie a konštatovaním, že po skončení všetkých prác ľudia túžia už len po jednom – po večnom živote v nebi.

Najstarší vytlačený výskyt nápevu *Probud' se v mysli věrný* (patř, a nebud' lenivý, na skutky, kteréž činil Bůh věčný...),¹⁶ podľa ktorého sa dá spievať 2. pieseň tejto zbierky s názvom *Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí, společně všickni, kteří sme spali...*, bol publikovaný v roku 1541 v kancionáli Jána Roha s 31 slohami. V *Kancionáli českom* z rokov 1559 a 1596 sa uvádza ešte starší ľudový nápev *Stůj*

formánku nehýbaj (aj *nehejbej*) z 15. storočia. Podľa Otakara Hostinského naň odkazuje v tzv. *Šamotulskom kancionáli* Jan Blahoslav v roku 1561 (aj Ivančice 1564 a Kralice 1583). Pre autora textu piesne Jiřího Štyrsa (jeho autorstvo uvádza už citovaný Rohov kancionál z roku 1541 pod č. 370 a Štajerov *Kancionál český* pod č. 669 *Probud' se...*, aj s notáciou) bola hudobným podkladom ľudová melódia *Stůj formánku, nehýbaj* a aj kancionálová melódia *Probud' se...* Podľa informácie Antonína Podlahu sa obidva tieto texty nachádzajú pod č. 207 aj v rukopisnom zborníku *Quodlibetica*, ktorý zostavoval od roku 1680 Evermod Jiří Košetický v Strahovskom kláštore. V neskorších vydaniach kancionálov (napr. v *Ewang. Kancyonáli* Václava Kleycha z rokov 1717, 1722 a 1727) je uvedený pri tejto piesni aj ďalší nápev, na ktorý ju možno spievať – *Pochvalmež Pána Boha*.¹⁷ Informácia o nápeve piesne, niekde len s jej textom, inde aj s notami (Štajerov *Kancionál český*), sa nachádza vo viacerých spevníkoch, najmä protestantských cirkví (*Kancionál*, 1685, s. 574, s 31 slohami, s malou obmenou na konci verša 1. slohy: „... všickni, jenž jsme jara dočkali“).

Text od Jiřího Štyrsa *Probudte se nedbalí*, nápev *Probud' se v mysli věrný*

Text od Jána Amosa Komenského *Aj již radostné léto nastává*, nápev 50. žalmu

Text 2. piesne *Probudte se nedbalí, hospodáři ospalí...* v rozsahu 37 slôh bol publikovaný len v diele *Capella regia musicalis* z roku 1694, ktoré zostavil Václav Karel Holan Rovenský (1644 – 1718), s. 294 – 295, aj s notáciou pri texte *Probud' se v mysli...*

V Opave bola v roku 1719 vytlačená tzv. *kramářská píseň* (jarmočná pieseň) pod identickým názvom ako nami citovaná 2. pieseň, a to s rovnakým rozsahom 38 slôh a s odkazom na rovnakú melódiu *Probud' se v mysli věrný*, o ktorej informuje Bohuslav Beneš v práci *Světská kramářská píseň*; tam je uvedená pod názvom *Písnička nová všem sedláčkům v čas podletní k pobožnému potěšení a ku práci ponoukající složená (k nížto jsou jiné dvě za dešť též za ourody zemské přidané)* a má 38 strof.

Túto informáciu môžeme doplniť našimi presnejšími zisteniami. Celý text piesne sme našli publikovaný v knihe *Kapka rosy tekoucí. Malý výbor z barokní poezie. Jako příležitostný tisk k oslavám 500 let českého knihtisku* (Brno: nakladatelství Blok, 1968, 1969, s. 34 – 41) pod citovaným názvom *Písnička nová, všem sedláčkům...* s poznámkou na s. 68, že sa nachádza v konvolúte tzv. *kramářských tisků* v Univerzitej knižnici v Brne pod sign. S 128.631, prív. 4; skladba bola vytlačená spolu s inými dvoma piesňami v Opave v roku 1719 pravdepodobne v tlačiarňi Jana Šindlera.¹⁸ Malé zmeny v texte sa vyskytujú už od 1. slohy (je to už tretí nájdený variant textu, v poslednom treťom riadku je obmena ... *společne všickni, kteříž jsme vstali!* (v našom texte ... *kteříž jsme spali*). Text z tohto konvolútu je vytlačený už novšou českou gramatikou, nie švabachom, ale antikvou a niektoré slová majú len nepatrné odlišnosti od nášho textu. Tieto nami citované staršie pramene z roku 1719, *Knihopis* č. 13 472 z roku 1961, ako aj novšie pramene z rokov 1968 a 1969 uvádzajú, že text piesne pochádza od anonymného autora, z čoho vyplýva, že autorstvo Jiřího Štyrsa im nebolo známe.

JIŘÍ ŠTYRSA – TLAČIAR A SKLADATEĽ

Autor 2. piesne Jiří Štyrsa (používal viacero variantov svojho mena – G. S., G. W., Georg Wylneschwerer, Wildenschwert, Wilhelmswerde podľa názvu rodiska v nemčine Wilhelmswerd) pochádzal z Ústí nad Orlicí, kde sa narodil okolo roku 1490. Zomrel v roku 1536.

Štyrsa sa tlačiarenskému remeslu vyučil zrejme za hranicami Čiech. V roku 1521 založil s podporou biskupa Lukáša Pražského tlačiareň v Mladej Bo-

leslavi, kde tlačil najprv na vlastné náklady a neskôr s podporou Jednoty bratskej vydával literatúru pre jej vnútorné potreby. Svoje tlače označoval adresami *Na Podolci* alebo *Na hoře Karmel*.

Štyrsa nebol iba tlačiarom, ale aj autorom duchovných piesní. Podľa Kateřiny Fajtlovej samotný biskup Jan Blahoslav zhodnotil jeho básnické nadanie týmito slovami: „*Muž výtečného nadání a přebohaté básnické žíly, jak dosvědčují jeho písně mistrovsky složené.*“ V spevníku Juraja Tranovského *Cithara sanctorum* sa nachádza Štyrsova pieseň *Probud' se v mysli věrný* v rozsahu 31 veršov s uvedením nápevu *Pochvalmež Pána Boha*.¹⁹ Do tohto vydania zaradil Tranovský pod č. 124 aj Štyrsovu pieseň *Všemohúci Stvořiteli, nebe, země slavný králi...*, ktorá tu má 22 slôh.

Doteraz bolo známych deväť piesní od Jiřího Štyrsa, najnovšie však Kateřina Fajtlová²⁰ cituje až desať Štyrsových piesní (*Blahoslavův Rejstřík...*), ktorých incipity uvádza. Niektoré sa nachádzajú aj v tzv. *Šamotulskom kancionáli* pod názvom *Písně chwal Božských*, ktorý vytlačil Alexander Oujezdský v roku 1561.

Poslednou tlačou Jiřího Štyrsa bol českobratský kancionál Michaela Weißehe *Ein new Gesengbuchlen* (Mladá Boleslav 1531) v nemčine, ktorý je najstarším vydaním tohto druhu a zároveň prvou nototlačou domácej českej kníhtlače. Ukážka z tohto spevníka sa nachádza v knihe Petra Voita *Český knihtisk I. V súvislosti so skúmaným vydaním Pjnsní jarných* je zaujímavé, že Weißehe spevník vytlačil v roku 1531 Jiří Štyrsa v takom miniatúrnom formáte s rozmermi 100 × 60 mm, v akom je tlač od Alžbety Dádanovej. Zo spevníka vytlačeného Štyrsom prevzal Juraj Tranovský do kancionála *Cithara sanctorum* (1636) 15 Weißehe melódií, ktoré sa vyše 300 rokov spievali v evanjelickej cirkvi na Slovensku.

Ako signet používal Jiří Štyrsa pár morských mužíčkov. Je zaujímavé, že Štyrsov drevorezový signet použil v roku 1637 (o 101 rokov neskôr) vo svojej tlači český exulantský tlačiar Václav Vokál v Trenčíne a nachádza sa aj v tlači jeho vdovy Doroty Vokálovej z roku 1642.²¹

INFORMÁCIE O TRETEJ PIESNI

3. pieseň: *Ay gižť radostné léto nastává. Autor textu: Ján Amos Komenský. V čas jarní (1. – 4., 15. verš).*²² *Ostatné doplnené verše – 5. – 14., 16. – 17. Autor: neznámy*

Notau žalmu 50 (uvádzame text a prepis veršov len od J. A. Komenského):

Ay gižť radostné Léto nastává, wssecko stwořenj smutku pozbýwá, giž nynj plesse wssecko wesele, když widj an zyma wwedá cele, mnohou trpkostí trápití přestává, prič se odnášjc s námi nezústává.

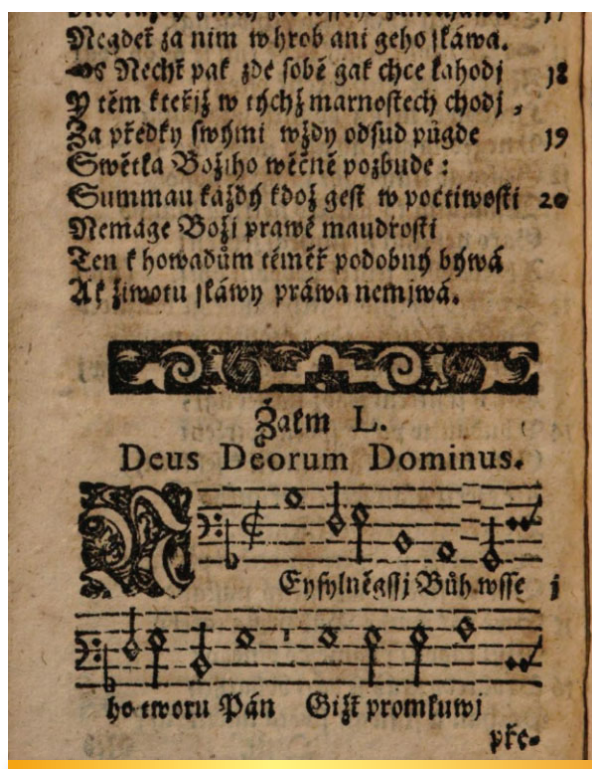
Aj jižť radostné léto nastává, všecko stvoření smutku pozbývá, již nyní plésá všecko wesele, když widí, jak zima uwedá cele, mnohou trpkostí trápití přestává, prič se odnášíc, s námi nezústává.

Nad námi zhúru nebe překrásné, slunečko wúkol nosící jasné, jenž světlostí svou svítí rozkošně, všecky zahřívá věci milostně, divnou mocí svou mrtvost obživuje, což pak starého, zase obnovuje.

Takž i země, jenž matkou jest všeho, kvítí vydáva z sebe krásného nezčislne množství, všudy ze všech stran pěkně odívá svého těla stan: ku podivení trávy zelenosti, barev přepěkných v divné rozličnosti.

An milo již z příbytku vyjítí, žádostivo člověku po-byti někde na laukách, v poli, zahrádce, ptáčkové když tam zpívají sladce, jedni po druhých rozličnými hlasy, zvláště potom dále letními časy.

Kdež ty, rozumný člověče, tvorů, zdaž nepozdvihneš též očí zhúru? Odkud ti všickní plynau darové, saudě, aby si se roznilil v nové k Bohu wděčnosti, jméno jeho právě horlivě chválil, živ jsa k jeho slávě.

Nototlač nápevu 50. žalmu; *Deus Deorum Dominus* s textom *Nejsilnější Bůh všeho tvorů Pán. Žalmowé* 1596 (Strejc), K 17531. MZK Brno, STS-0035-086

JÁN AMOS KOMENSKÝ A AMSTERDAMSKÝ KANCIONÁL (1659)

Autorstvo piatich slôh 3. piesne sa pripisuje Jánovi Amosovi Komenskému (1592 Nivnica – 1670 Amsterdam), významnému náboženskému spisovateľovi, filozofovi, medzinárodne uznávanému pedagó-

govi a poslednému biskupovi Jednoty bratskej, ktorý pôsobil v mnohých európskych krajinách, okrem Moravy a Čiech v Poľsku, Uhorsku, Nemecku, Anglicku, vo Švédsku a v Holandsku.

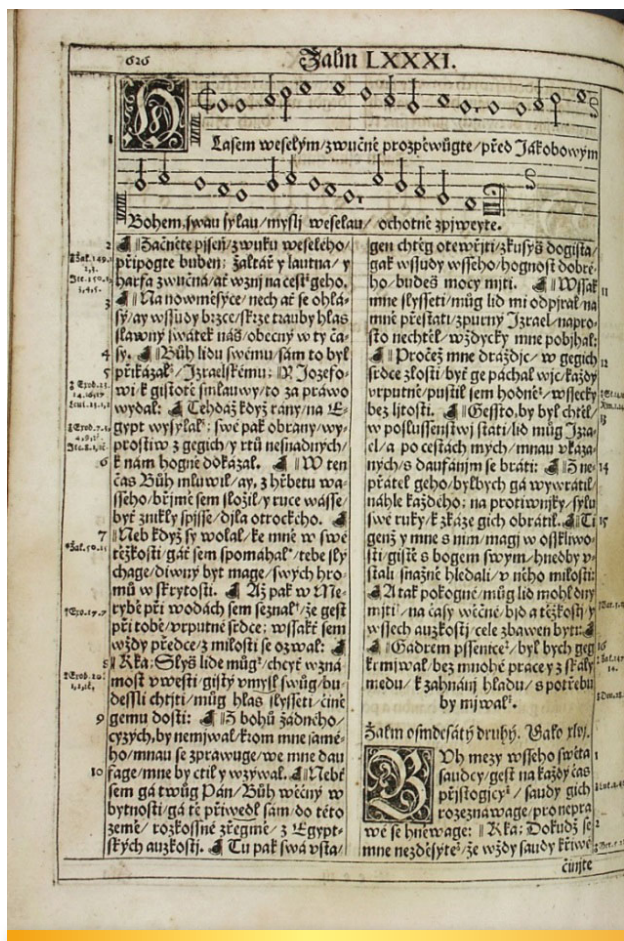
Komenský bol aj skladateľom duchovných piesní. Už v roku 1631 vydal zbierku *Nové písně některé*, ale pieseň *Aj již radostné léto nastáva* sa v nej nenachádza. S názvom *V čas jarní* na s. 671 pod č. W VIII je pieseň *Aj již radostné léto nastáva* publikovaná až

v kancionáli, ktorý vydal Komenský v Amsterdame v roku 1659 pod názvom *Kancyonál. To gest kniha žalmů a Pjsnj duchownjch k chwále Božj v náklade cca 2 000 exemplárov. Hoci sa meno Komenského v tlači nenachádza, úvod je datovaný v Amsterdame v deň jeho 67. narodenín a o jeho autorstve svedčí aj niekoľko listov z jeho korešpondencie. Pieseň tu má len 5 slôh s označením nápevu 50. žalmu *Nejsilnější Bůh všeho tvorů Pán*, ktorý je známy už z kancionála z roku 1587 i z ďalších vydání (s. 671).*

Do tzv. *Amsterdamského kancionála* zaradil Komenský aj 150 žalmov z citovaného žaltára Jiřího Strejca. Celkovo je do neho zaradených 605 žalmov a piesní, z toho je 411 vytlačených aj s notami, pri 194 piesňach je uvedený len nápev, na ktorý možno texty spievať.

O autorovi ďalších veršov (5. – 14. a 16. – 17.), ktoré neznámy autor pridol k piatim veršom J. A.

Komenského, sa nám nepodarilo nič bližšie zistiť. Hypotetickou ostáva možnosť, že pieseň dotvoril niekto z českých exulantov pôsobiacich po bitke na Bielej hore (1620) na Slovensku (v Uhorsku). Patril k nim napríklad Jan Marx z Horažďovic, ktorého piesne vydala Dorota Vokálová v roku 1645, ale žiadny exemplár sa nezachoval. Rovnako to však mohol byť niekto z priameho prostredia českých bratov, prípadne niektorý evanjelický kňaz alebo kantor pôsobiaci v Žiline. Do úvahy prichádzajú Adam Plintovič a Gašpar Motešický, ktorí istý čas pôsobili v Žiline. Obidvaja sú známi ako úspešní hudobní skladatelia, autori a prekladatelia niekoľkých tlačí, ktoré obsahovali aj duchovné piesne. Viaceré z týchto vydání patria, podobne ako predchádzajúce dielo Jana Marxa z Horažďovic, medzi nezvestné alebo nezachované vydania, preto nemožno potvrdiť ani vyvrátiť podobné hypotézy...

Nototlač nápevu 81. žalmu na text *Hlasem veselým zvučně prospěvujte*

Nototlač nápevu s textom *Probud se v mysli věrný*

INFORMÁCIE O ŠTVRTEJ PIESNI

4. pieseň: *Oznamujcý gakých koli pokrmů w roce vžjwagj Gako: Půgem do města slawně* (Pieseň oznamujúca, aké pokrmy v roku jedia od jedného pôstu k druhému.) Nápev ako: *Půjdem do města slawně*. Autor textu a nápevu: neznámy. (30 slôh)

Pominuly nám Slepice, obrátily se w Bělice. Kyselo zelj gjsti nám welj, smutné nasse weselj.

Pominuly nám slepice, obrátili se w bělice (ryby). Kyselé zelí nám jísti velí (prikazujú), smutné naše veselí.

Již máme klobás nechati, se suchými rybami se spokojiti: Bud' kapry, štiky, koštiky (?), nebo suché preclíky.

Bohatí hojnost ryb mají, rozličné pokrmy jídají: huspenina, dobrý nápoj, víno, a z lahůdek svačina.

Velí nám, abychom táhli, dajíc nám pohánku neb jáhly, nám řípou suchou, co Káni hluchou (vták) velmi nás w břiše tlukou.

Jen co sme tři dny hodovali, dobré jídlo nám pobrali: Co se dívíme, když kroupy jíme, že w noci málo spíme.

Posledná, 4. pieseň zo zbierky *Jarných piesní* sa tematicky odlišuje od prvých troch piesní, ktoré sú oslavou krásy prírody. Ján Mišianik ju charakterizuje ako báseň „*plnú rozpustilej požívateľnosti, takmer obžerstva, súc takmer jedálnym lístkom hodujúceho sedliaka*“. Takéto vyjadrenie je však príliš stručné a nie celkom presné, pieseň má totiž charakter tzv. masopustnej piesne, ktorá sa svojou tematikou radí medzi kramárske, jarmočné piesne.

KRAMÁRSKE, JARMOČNÉ A PÚŤOVÉ PIESNE A TLAČE

Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa vydávali jednotlivo v samostatnej tlači (v rozsahu štyroch, neskôr dvoch listov) s tým zámerom, aby ju predávali jarmoční speváci (*písňoví kramári*) na panstvách alebo obchodníci po dedinách. Piesne boli tlačené jednotným typom písma (až do 19. storočia sa používal švabach, keďže jednoduchí ľudia neovládali

čítanie latinky). Tlače sa vydávali v malom 12° – 16° formáte (vydanie *Jarných piesní* z roku 1683 má formát 12°), väčší formát 8° používali niektorí tlačiari až od roku 1850.

Kramárske tlače mávali aj rovnakú úpravu, na titulnom liste bol názov piesne, väčšinou s dodatkom, na aký známy nápev ju možno spievať (išlo spravidla o nápevy ľudových piesní a melódií z kancionálov). Titulný list niekedy zdobila drevorezová ilustrácia. Impresorské údaje (miesto, tlačiar, rok vydania) často chýbali, napriek tomu sú známe informácie už zo 16. storočia, že tento typ tlači vydával v roku 1586 v Prahe napríklad Jiří Melantrich ml. z Aventína.

Vydávanie jarmočných tlači dosiahlo plný rozkvet v 18. storočí, potom však záujem o tento druh tlači v druhej polovici 19. storočia postupne klesal a začiatok 20. storočia znamenal ich úpadok.

V Čechách sa tlačeniu jarmočných piesní venovalo okolo 200 tlačiarov v 50 mestách, dodnes je známych asi 40 000 vydaní. Ak boli piesne krátke, vytlačilo sa ich v jednej tlači naraz viacero.

Piesne mávali náboženské aj svetské námety. Z náboženských to boli najčastejšie biblické príbehy, udalosti zo života svätých a zázraky, svetské témy sa týkali nových politických alebo mimoriadnych udalostí, vojen, tragédií, vrážd a pod. Piesne sa končievali zvyčajne tzv. moralitou (ponaučením).

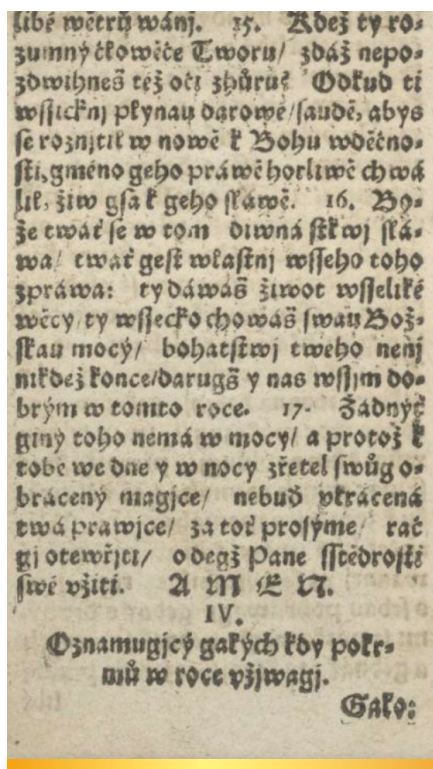
Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa nielen spievali, ale často boli sprevádzané aj hudobnými nástrojmi a širokému obecenstvu na jarmokoch a púťach sa prezentovali aj pomocou obrázkov. Ľudia si tieto piesne zvykli zaväzovať do obalu z látky alebo kože, do tzv. špalíčkov (polienok). Prakticky išlo o jediný tlačený druh literatúry, ktorú čítavali vidiecki ľudia a odovzdávali ju ďalšej generácii.

Kramárske, jarmočné a púťové piesne sa vydávali nielen v Čechách a na Slovensku, ale aj v Nemecku, Rakúsku, Poľsku a Rusku (podľa Bohuslava Beneša a Jiřího Sehnala). Jarmočné piesne bývali pre svoju obľúbenosť často súčasťou tlačených ľudových kalendárov.

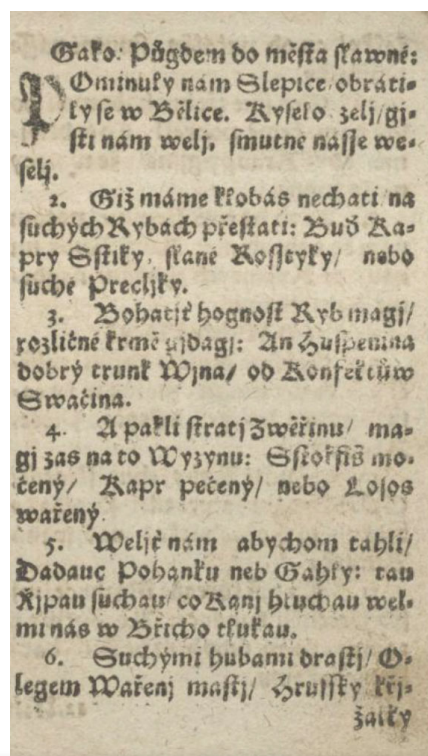
PRVÝ TEMATICKÝ OKRUH 4. PIESNE – PÔST

Začiatok textu je žalospevom sedliakov sťažujúcich sa na pánov, ktorí majú hojnosť a pestrosť všetkých pokrmov, ale im prikazujú, aby po troch dňoch hodoovania zanechali dobré pokrmy a namiesto sliepok, klobás a zveriny jedli iba nemastné pôstne odvary

a kaše z obilia, suché ryby, huby či repu. Inšpiráciou tohto typu piesní sa stal tzv. pôst, obdobie trvajúce šesť týždňov, v ktorom sa mali ľudia postiť, čo sa osobitne zdôrazňovalo a prikazovalo veriacim v katolíckej cirkvi. „Velí nám, abychom táhli, dajíc nám pohánku neb jáhly:²³ nám řípou suchou, co Káni hluchou velmi nás v bříše tlukou.“ „Jen co sme tři dny hodovali, dobré jídlo nám pobrali: Co se divíme, když kroupy jíme, že v noci málo spíme.“

Obdobie tzv. *masopustu* našlo mimoriadnu odzvu v ľudovej tvorivosti, preto je pravdepodobné, že aj 4. pieseň mohla vzniknúť v 15. – 16. storočí v ľudovom prostredí. Nemôžeme však vylúčiť ani možnosť, že pieseň mala svojho konkrétneho autora, kňaza, jarmočného alebo púťového predriekavača, ktorého verše boli také obľúbené, že zľudoveli a meno autora zostalo v anonymite, verejnosti neznáme.

Text 4. piesne Oznamujúci jakých kdy pokrmů v roce užívají na nápev Půjdem do města slavně s textom Pominuly nám slepice. Oszk Budapest, RMK II. 1533

DRUHÝ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – O WELIKÉ NOCY

Již jsme kyselo²⁴ dopili, všecky se ryby stopili (mínuli), máme v tyto časy veselé hlasy, vejce, plece (mäso), klobásy.

Suché ryby chuť stratili, jeřábky nám navrátili: Prostá čeládka jí holaubátka, nadívaná kuřátka.

Místo štokfiše, vyzyny, dost telat a hovězyny, kdo má být smutný, beránek tučný, s polní pastvy (?) jest chutný.

Všickni na půst zapoměli, y ti, kteří nauzy měli: slavíček zpívá, zem se zhřívá, tu každý vesel bývá.

Druhá časť s podnázvom *Na Velkú noc* vyjadruje radostným spevom a veselým hlasom potešenie sedliakov týmito slovami: „... už sme kyselo dopili...“, a ďalej „... máme v tyto časy veselé hlasy, vejce, maso, klobásy“ alebo „Prostá čeládka jí holaubátka, nadívaná kuřátka“ a končí sa slovami: „Všickni na půst zapoměli, y ti, kteří nouzy měli: slavíček zpívá, zem se zhřívá, tu každý vesel bývá.“

Tému veľkonočného obdobia súvisiaceho s doznievajúcim pôstom sme zaznamenali v danom období vo viacerých vydaniach piesní, ale ani jedna z piesní nebola identická s textom našej piesne.

V ďalšom konkrétnom prípade nebolo možné texty ani porovnať, pretože z vytipovanej tlače sa neza-choval ani jeden výtlačok (napr. pieseň *O žufníčku masopustním, potom o kyselu postním*²⁵ vytlačena v Litomyšli u Matouša Václava Březinu v roku 1631).²⁶

TRETÍ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – PŘI SWATÉM JANU

Již minuly slavné hody, rostau třešne i jahody, seno se sklídí, žežulka vidí, kuku se spívat stydí.

Potoční ryby i raky, lapají se vůbec taky (chytají se taky), parmy, joždíky, střevle, mřeny, měří se na žejdlíky.²⁷

Tu čerstvé potoky tečou, ptáčkové na sovu [křídly] třepou. Sýkorky, čermáčky, čížičky, jiričky v pletkách váznou brzyčky.

A když se žeň přibližuje, ovotce se ukazuje, višně y lusky, jablka a hrušky, špendlíky neb morušky.

To všecko v léte dozrává, vůbec se po stole dává (stále se na stůl dává), mnohé ovotce, každý jí co chce, nemáš to tak v celém roce.

Tretia časť s podnázvom *Při sv. Janu* (zrejme ide o 24. jún, cirkevný sviatok sv. Jána Krstiteľa) sa začína slovami: „*Již minuly slavné hody, rostou třešne i jahody, seno se sklídí, žežulka vidí, kuku se spívat stydí.*“ Ďalšie verše vyjadrujú radosť sedliakov z hojného lovu rýb, vtáctva a zveriny, keď máva na stole každý hojnosť pokrmov i ovocia. „*A když se žeň přibližuje, ovotce se ukazuje, višně, lusky, jablka a hrušky, špendlíky, neb morušky.*“

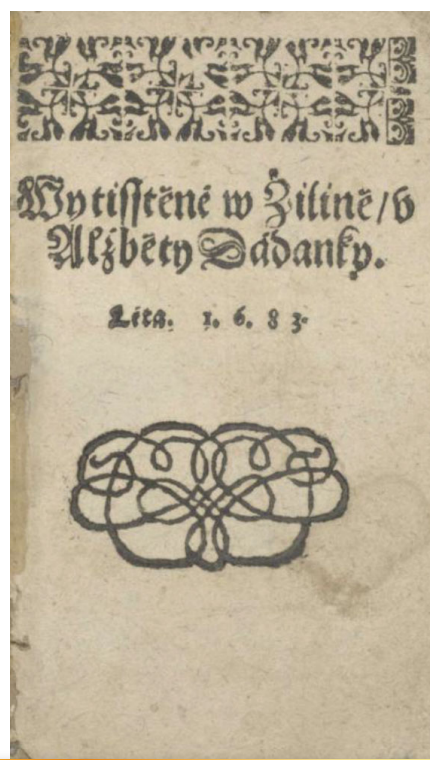
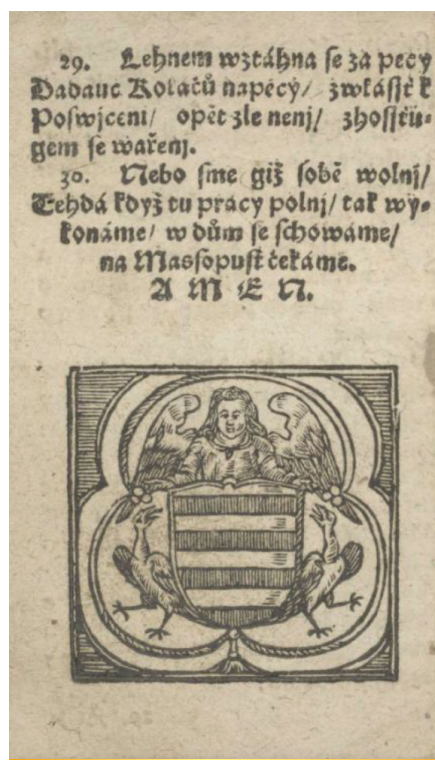
ŠTVRTÝ TEMATICKÝ OKRUH

4. PIESNE – NA PODZYM

A když se podzimek blíží, tu se čápi k zemi níží (při zemi létají): drozdi, stehlíci, ptáci všelící, letí, kam se jim lící (líbí).

Ale my, dobrá družina, a jako nuzná chudina, radcé (raději) hus máme, nebo to známe, že po ní lep (líp) zpíváme.

Až svatý Martin přispeje (přide), tuť naše dobrá naděje (to máme dobrou naději) Nebť jest hus jistá, pečená, čistá, každý se s nožem (na ni) chystá.

Erb mesta Žiliny a impresum: Vytištěné v Žiline u Alžběty Dádanky Léta 1683. OszK Budapest, RMK II. 1533

Lehnem, vztáhna (vytáhnouc) se za pecí, dadauc (dajíc) koláčů napéci, zvlášť k posvícení, opět zle není, zhošťujem se vaření.

Nebo sme již sobě volní (svobodní), tehdá když tu práci polní tak vykonáme, v dům se schováme, na masopust čekáme. A M E N.

Posledná časť textu *Na podzim* opisuje obdobie jesene, ktoré sa vyznačuje odletom drobného spevavého vtáctva a divých husí. Jeseň sa približuje aj sviatkom sv. Martina (11. november), keď sa koná tzv. *posvícení* (hody). Tento deň bol známy už od 7. storočia veľkým hodovaním a v Nemecku i Čechách bol spojený s mnohými zvyklosťami, ku ktorým patrilo jedenie pečenej husi, pitie dobrého vína a pečenie martinských rožkov. Na niektorých panstvách v Čechách a na Morave museli sedliaci odovzdávať v polovici 16. storočia panstvu vykrmené pečenu alebo tzv. bielu hus (napr. na telčianskom a krumlovskom panstve). Od 15. storočia sú známe aj martinské koly. Koniec jesenného obdobia je charakterizovaný spokojnosťou sedliakov z dobre vykonanej a dokončenej práce.

ZÁVER

Na záver môžeme zhrnúť, že pri skúmaní unikátnej žilinskej tlače sme ako autorov textov identifikovali okrem Václava Elama, tlačiara, drevorezbára a správcu Jednoty bratskej, aj ďalších dvoch autorov textov piesní, ktorí rovnako pochádzali z prostredia Jednoty bratskej. Išlo o tlačiara a autora duchovných piesní Jiřího Štyrsa a o pedagóga, filozofa a biskupa Jednoty bratskej Jána Amosa Komenského. K publikovaným textom piesní sme v kancionálovej literatúre našli aj melódie s nototlačou (nápevy žalmov 50 a 81) z francúzskeho protestantského prostredia, ktoré sa tešili veľkej obľube nielen v protestantskej, ale i v katolíckej cirkvi viacerých európskych krajín. Identifikovali sme aj melódiu českej ľudovej piesne s notáciou, ktorej nápev pochádza z 15. storočia, a je asi o sto rokov starší ako príslušný text zo 16. storočia v tlači vydanéj na Slovensku až o dvesto rokov neskôr (v 17. storočí).

Nezodpovedanou otázkou zostáva meno autora textu a nápevu 4. piesne zo žilinského vydania knižky *Pjsně jarnj z roku 1683 od Alžbety Dádanovej*,

ktoré sa nám nepodarilo zistiť v žiadnom zo skúmaných prameňov (pozri v Zozname literatúry vydania českých aj slovenských kramárskych, jarmočných a púťových piesní s označením nulového výskytu textu 4. piesne z *Jarných piesní*). Je možné, že pieseň bola vytlačená v zbierke ľudových alebo tzv. kramárskych, jarmočných a púťových piesní, keďže nemá charakter duchovnej piesne, ale mohla byť aj súčasťou niektorého zo starších rukopisných alebo tlačených zborníkov tohto charakteru. Napríklad v poézii Adama Michnu z Otradovic nachádzame tematiku oslavy jarnej a letnej prírody v dvoch básňach pod názvom *Píseň času májového* (s. 100 a 294) a v básni *Na nové léto* (s. 256), no tieto texty nie sú totožné s nami citovaným textom. Nenašli sme ich ani v barokovej skladbe *Zdoroslavíček* od nemeckého autora Friedricha von Spee v preklade Felixa Kadlinského. Hypoteticky by pieseň s podobným textom mohla byť publikovaná aj v niektorom z mnohých kalendárov určených na každodennú potrebu širokých ľudových vrstiev v Čechách, na Morave alebo na Slovensku, čo si vyžaduje ďalší výskum.

Prikláňame sa k názoru, že zbierka *Jarných piesní* bola, usudzujúc podľa jej miniatúrneho formátu a relatívne malého počtu vytlačených piesní, určená na tzv. obchodné účely, na rýchly predaj na jarmokoch a púťach pre čo najširšie publikum. Do úvahy prichádza i možnosť, že samotná tlačiarka bola zostavovateľkou tlače a že výber textov na hranici svetskej poézie urobila premyslene, aby boli ľuďom zrozumiteľné.

Ako tlačiarka v podnázve tlače uviedla, „*piesne vydala na žiadosť a pre potešenie mnohých*“. Túto informáciu nevieme bližšie objasniť. Kto boli tí „*mnohí*“, ktorí ju o vydanie piesní takéhoto charakteru žiadali? Vynára sa tiež otázka, či tlačiarka nezamýšľala mená autorov textu 2. a 3. piesne s úmyslom, aby si piesne protestantských autorov bez zábran kúpili aj katolícki veriaci. Bola totiž vytlačená v období silnej rekatolizácie, keď bolo tlačenie evanjelickej literatúry zakázané. Zároveň je možné, že mená všetkých autorov piesní tlačiarka nemusela poznať. Rovnako nepoznáme odpoveď na otázku, prečo zaradila na záver (ona alebo niekto iný v tlači vydanéj predtým?) k trom protestantským piesňam jednu pieseň z ľudového katolíckeho prostredia.

Podľa svetského zamerania piesní oslavujúcich krásu jarnej prírody a jej ďalších ročných období spojených s prácou na poliach, v sadoch a vo viniciach, so žatvou a zberom úrody, nevynímajúc ani radostné svätenie cirkevných sviatkov či smut-

né obdobie pôstu a odriekania, možno usudzovať, že témy týchto piesní boli blízke širokému okruhu ľudových vrstiev. Obyčajný chudobný človek alebo sedliak si ich mohol za pár drobných kúpiť, nosiť

ich po celý rok so sebou vo vrecku a ich spievaním si uľahčovať a spríjemňovať namáhavú prácu či prekonávať ťažkosti života, bez ohľadu na svoju konfesijnú príslušnosť.

POZNÁMKY

- ¹ SBS, 5. zv., 1992, s. 83 – 84.
- ² Na stať Jána Mišianika ma upozornila doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD., s ktorou sme rozoberali aj otázku, či by mohlo ísť o reedíciu českej tlače na Slovensku, ku ktorej sa autor prikláňa. Po spoločnom hľadaní a nulovom výskyte tlače v českých bibliografiách sa prikláňame k názoru, že pravdepodobne nejde o reedíciu, ale skôr o tlač samostatne vydanú na Slovensku.
- ³ Pracovali sme s kópiou originálu zachovaného vo fonde OSzK v Budapešti, ktorú poskytla táto inštitúcia prostredníctvom svojho pracovníka Dr. Farkasa Gábora Farkasa pani doc. Gabriele Žibritovej, sign. RMK II. 1533. Vedeniu inštitúcie a obidvom odborníkom vyslovujeme veľkú vďaku za poskytnutý digitalizát tlače aj za súhlas na publikovanie ukážok z neho.
- ⁴ Tlač evidujú aj bibliografie Čaploviča, č. 2537 a Riznera IV. 97, podľa ktorého sa tento titul nachádzal okrem exemplára zachovaného v Maďarskom národnom múzeu (MNM) aj v Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSSp), exemplár z MSSp je nezvestný; *Knihopis* 12 950a.
- ⁵ Pri každej piesni uvádzame len výber niekoľkých slôh – najprv pôvodný text 1. slohy vytlačený švabachom a prepísaný latinou a za ním niekoľko slôh s doplnkami podľa súčasnej češtiny.
- ⁶ Napríklad české databázy *Knihopis digital* a *Encyklopedie knihy*, pozri Literatúra.
- ⁷ RMK II. 1533.
- ⁸ Za priezviskom Václava Elama je vytlačená skratka *Že.*, čo by mohlo znamenať prvé písmená názvu jeho geografického pôvodu. Žiaľ, žiadny prameň sa tejto otázke nevenuje, preto zostáva skratka neidentifikovaná.
- ⁹ S týmto významným kalvínskym teológom sa od čias svojich štúdií osobne poznal Karel st. zo Žerotína a až do svojej smrti s ním viedol korešpondenciu.
- ¹⁰ Nateraz nie je známe, či Strejc prekladal texty parafráz žalmov podľa pôvodného francúzskeho vydania, alebo podľa jeho neskoršieho prekladu do nemčiny od Abraháma Lobwassera (Lipsko 1573); druhá možnosť sa pre Strejcovu výbornú znalosť nemčiny zdá pravdepodobnejšia.
- ¹¹ *Knihopis* eviduje viacero vydaní od č. 12 868.
- ¹² *Knihopis* 17 528.
- ¹³ Pozri *Knihopis* 15 935. Niektorí ďalší jezuitskí autori odsúdili Strejcové žalmy ako heretické. Jezuita Koniáš však o nich v 1. vydaní tzv. *Klíča – zoznamu heretických kníh* píše, že by sa mohli polepšiť po malých úpravách, odsúdil iba pridávané modlitby a katechizmy, samotné texty žalmov nezavrhol, zrejme aj preto, že boli vernými citáciami biblických textov. Až 2. vydanie Koniášovho *Klíča* ich už na základe záverov *Tridentského koncilu* označilo za heretické (ten striktne zakázal používať všetky pôvodné práce aj preklady náboženských spisov od heretikov).
- ¹⁴ Okres Třebíč, kraj Vysočina.
- ¹⁵ Lešno sa stalo centrom českých protestantov a tam fungovala aj tlačiareň s ďalšími tlačiarňami. Počas vypálenia mesta v roku 1656 však zhorela aj táto tlačiareň.
- ¹⁶ V tzv. *Amsterdamskom kancionáli* J. A. Komenského z roku 1659 je na s. 277 – 279 pieseň s podobným textom a s podobnou, čiastočne odlišnou melódiou s 37. slohami. Pieseň aj s notáciou je vytlačená pod č. B VIII. s nadpisom *Historia pádu z přelstění Satanova*. *Gen(esis)* 3; 1. verš má text: *Probud' se každý živý, patř, a nebud' lenivý, velikých k poznání věci chtivý*.
- ¹⁷ Nápev piesne *Probud' se v mysli věrný* s textom 1. verša *Pochvalmež Pana Boha za dobrodiní mnohá, jenž činí a v zlosti shovívá*, mohol Kleych (Klejch) prevziať zo spevníka Johanna Gottfrieda Eichhorna, ktorý bol preložený z nemčiny do češtiny pod názvom *Duchownj Zbranj Pokladůw věčných Pokogjk* slovenským evanjelickým farárom Michalom Lánim, vtedy exulantom v sliezskom Giebultówe (Gebhardsdorffe) a vydaný v Žitave u O. F. Hybnera v roku 1683 v 12° formáte, s. 347. *Knihopis* 2218, ďalšie vydania v rokoch 1718, 1744, 1780.

- ¹⁸ *Knihopis* č. 13 472 spresňuje v zátvorke s otáznikom meno tlačiara ako Jana Václava Šindlera a pridáva informáciu, že na ff. IVb sa nachádza text o tom, že pieseň sa spieva na všeobecnú sedliacku nôtu. „*Pohůnkové neb zapenboři*“, ktorí orali alebo siali, ju spievali: *Hau, hau, hau, chvaltež Pána Boha, wěrní robotníci*.
- ¹⁹ Výskyt som overila v zdedenom rodinnom kancionáli po babičke vo vydaní z roku 1912, Senica: J. Bežo, ako pieseň č. 846.
- ²⁰ Pozri Zoznam literatúry.
- ²¹ Do poznámky: Duraeus, Ján. *Deo Duce Decades Dvae*. V: Martin, SNK, sign. SD 2695/3.
- ²² KOMENSKÝ, J. A. *Duchovní písně*. Vyd. Antonín Škarka. Praha 1952, č. 108, s. 284, V. – XIII., 671.
- ²³ Jáhly sú olúpané zrno z prosa.
- ²⁴ Kyselo je pôstny odvar.
- ²⁵ Žufníček podobne ako kyselo bol názov pre pôstne odvary, polievky a kaše.
- ²⁶ *Knihopis* 17 631.
- ²⁷ Drobné potočné ryby – bohatý rybolov.

PRAMENE

Písně duchovní evangelistské. *Knihopis* č. 12 868 a iné vydania.

Písně jarní. Wytisštěné w Žilíně, v Alžběty Dádanky. Léta 1. 6. 8. 3. 16°. 100 × 60 mm. Digitálna kópia. RMK II. 1 533, originálny exemplár pochádza z knižnice Juraja Ribayho, Čaplovič č. 2 537, *Knihopis* 12 950a, Rizner IV. 97.

Žalmové neb Zpěwové swatého Dawida, prel. Od G. S. Z. (= Jiříka Strejce Zábřežského). V Kralicích, v tiskárně Českých bratří, 1587. *Knihopis* 17 528.

LITERATÚRA

BÁLENT, Boris C. *Banskobystrické púťové tlače*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1947. s. 38. Uvádza zoznam 490 púťových tlačí. Nulový výskyt textov z *Jarných piesní* (ďalej len nulový výskyt).

BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte Písničku Hezkou. Kramářské Písně Minulých Dob*. Praha: Mladá fronta, 1983.

BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1970.

Capella Regia Musicalis – Kaple královská. Zost. V. K. Holan Rovenský. Praha 1693, s. 294 – 295. [online]. [cit: 2019-05-10]. Dostupné na: <https://books.google.cz/>

ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografija tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. Diel 2*. Martin: Matica slovenská, 1984.

FAJTLOVÁ, Kateřina. *Problematika autorství duchovních písní v kancionálech 16. a 17. století. Blahoslavův Rejstřík a jeho pokračovatelé*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016, č. 370 *Probuď se*, pôvodný autor Jiří Štýrsa. 1. vydanie Br 1541, MHB 615 [online]. [cit.2019-05-10]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/b0quor/disertace_76gr.pdf

FÚROVÁ, Mirka. Bible kralická a její tiskaři. In: *Český bratr*, 2013, č. 4. [online]. [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: www.ceskybratr.cz/archives/3507

HOSTINSKÝ, Otakar. *36 nářevů světských písní českého lidu z XVI. století*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 30, č. 31, nototlač k piesni *Stuoj, formánku, nehýbaj*.

Hymnorum Thesaurus Bohemicus [online]. Dostupné na: www.clavmon.cz/htb/

KEŘKOVSKÁ, Marta [rpk.]. *Titulní listy a ilustrace Bible kralické šestidílné*. Bakalářská práce. Vedúci práce Jan Royt, Univerzita Karlova v Praze, Katolícká teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Praha 2011, 119 s.

- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce VIII. století.* Red. František Horák. Díl II. tisky z let 1501 – 1800. Část IX. Praha: Academia, 1967. Dostupné na: www.knihopis.cz
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Duchovní písně.* Zost. A. Škarka. Praha: Vyšehrad, 1952.
- KOPECKÝ, Milan. *Kapka rosy tekoucí. Malý výběr z barokní poezie.* 2. vyd. Brno: Blok, 1969.
- KOUBA, Jan. *Slovník staročeských hymnografiů.* Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Kabinet hudební historie, 2017. Nulový výskyt. ISBN 978-8088081-13-5.
- MALURA, Jan. *Písně pobělohorských exulantů 1670 – 1750.* Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1836-6.
- MAŇKO-MATYSIAK, Anna. *Sliezske kancionále raného novoveku. Schlesische Gesangbücher 1525 – 1741.* Wrocław 2006. In: *Jahrbuch für Liturgik*, 2006. [online]. Dostupné na: <http://www.gesangbuch.org>
- MINÁRIK, Jozef. *Baroková literatúra svetová, česká, slovenská.* Bratislava: SPN, 1984.
- MIŠIANIK, Ján. Reedície českých diel na Slovensku v 17. storočí. In: *Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu*, 1961, roč. 8, č. 1, s. 130 – 131. Bratislava: Slovak Academic Press, 1961.
- NĚMEČEK, Jan. *Zpěvy XVII. a VXIII. století.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. Nulový výskyt.
- PODLAHA, Antonín. Rukopisní sborník Evermoda Jiřího Košetického In: *Sborník historického kroužku*, 1902, roč. 3, č. 2, s. 106 – 100.
- PUMPRLA, Václav. *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16. – 18. století.* Praha: Kabinet pro klasická studia, Fú AV ČR, 2010. ISBN 978-80-254-7790-8.
- RIZNER, Ludovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel 4: P – R.* Martin: Matica slovenská, 1932, s. 97. 8°. 12 n. l. MNM (Maďarské Národné múzeum). MSSp (Muzeálna slovenská spoločnosť).
- SEHNAL, Jiří. Nápěvy světských písní kramářských v 17. a 18. století. In: *Acta Universitatis Palackianae VI*, 1963, s. 275 – 286.
- SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu.* Hradec Králové: Kruh, 1991. ISBN 8070316241. Nulový výskyt.
- Slovenský biografický slovník. V. zv. R – Š.* Martin: Matica Slovenská, 1992, s. 83 – 84.
- SMETANA, Robert a Bedřich VÁCLAVEK. *České písně kramářské.* Praha: Svoboda, 1949.
- ŠKARPOVÁ, Marie. *Šteyerův Kancionál český – návrh českého hymnografického kánonu.* Vedúca práce Michaela Soleiman pour Hashemi. Dizertačná práca. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2006, č. 669 *Probud'se*, s. 804 aj s notáciou [online]. [cit. 2019-05-10]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/g8azu/>
- TICHÁ, Zdeňka. *Adam Václav Michna z Otradovic. Vydáno k 300. výročí úmrtí A. V. Michny z Otradovic (asi 1600 – 1676).* Praha: Melantrich, 1976. Nulový výskyt.
- Verše bolesti, posměchu i vzdoru. Z časové poesie lidové a pololidové 17. a 18. století.* Vyd. a úvod Zdeňka Tichá. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958. Nulový výskyt.
- VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. severinsko-kosořská dynastie 1488 – 1557.* Praha: KLP, 2013, s. 128, 129. ISBN 978-80-86791-98-2.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy I., II.* Praha: Libri, 2007 – 2008 [online]. Dostupné na: encyklopedieknihy.cz

TALVJ A SLOVANSTVO V ZRKADLE DEJÍN SLOVENSKEJ LITERATÚRY

1. ČASŤ

PHDR. ANNA JÓNÁSOVÁ

Introduction of the German writer, linguist and Slavist Therese Albertina Louise von Jacob-Robinson (1797 – 1870), pseudonym Talvj, whose life theme were languages, literature and folk poetry of Slavic Nations. In the first half of the 19th Century she translated Serbian national songs (Vuk Karadžič). In English and German language she has compiled and published historical overviews of languages, literature and folklore of the all Slavic Nations including the examples translated into English and German language. The Slovak Language and literature were also included. The author of this study is focused on the reflection of the work of Therese von Jacob in the works of our contemporary writers: Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Alexander Boleslav Vrchovsky and Jozef Miloslav Hurban. The author gives us Štúrs review of her translation of Serbian national songs available. She draws attention to the publication of excerpts from her work in the journal Hronka (1838) and in the Calendar of Žiwena (1852). Later, these were only rare mentions of Jaroslav Vlček in his history of Slovak Literature, a record in Rizners bibliography and a few marginal notes. The study is complemented by a rich note-taking apparatus, a bibliography of the work Talvj, a bibliography of literature about it, which is also a list of used and studied literature. The study is a contribution to the 150th anniversary of her death.

Keywords: Talvj, Jacob Therese Albertine Louise von Robinson, Slavs, Slavic languages, Slovenian literature, folk literature, Kollár Ján, Štúr Ľudovít, Šafárik Pavol Jozef, history of Slovak literature, compilation, ethics of professional work

V apríli 2020 uplynulo 150 rokov od smrti Therese Albertine Louise von Jacob-Robinson, nemecko-americkéj lingvistky, slavistky, prekladateľky a literátky. Určite je to vhodná príležitosť na to, aby sme si pripomenuli ženu, ktorá svoj nevšedný záujem o slovanské jazyky korunovala pozoruhodnými publikáciami, najmä prekladom srbských ľudových piesní a prehľadnou príručkou o dejinách slovanských jazykov a literatúre s príkladmi ľudovej poézie jednotlivých národov.

Autorku, ktorá zaujala najmä svojim netradičným pseudonymom,¹ si treba všimnúť tým skôr, že v bibliografiách prameňov k dejinám slovenského jazyka a literatúry jej meno chýba, hoci slovenskí súčasníci o nej vedeli a okrajovo ju vo svojich prácach spomenuli.² V kontexte historických prameňov o Slovensku takisto chýbajú zmienky o nemecky píšucich ženách³ a ich snahách predstaviť nemeckým vzdelancom prvej polovice 19. storočia marginalizované slovanské národy (medzi nimi aj Slovákov) prostredníctvom ich reči, literatúry a ľudovej slovesnosti.

Život a tvorbu Talvj stručne sprístupňuje *Wikipédia* (v nemeckom, anglickom a maďarskom jazyku) a informujú o nej aj nemecké a americké encyklopédie a prehľady vzdelaných a tvorivých žien. Zastúpené sú tiež recenzie a hodnotenia týkajúce sa jednotlivých diel. Bola aj témou niekoľkých dizertačných prác.⁴

Bibliografie prinášajú nielen záznamy jej kníh a značný počet dobových ohlasov na ne, ale i výsledky komparačných hodnotení jej všestranných edícií z pera srbských a slovinských literárnych vedcov.⁵

Novšie publikácie dokazujú, že život a tvorba Talvj poskytujú materiál na viacrozmerne, nie iba literárne aspekty hodnotenia.⁶ Málokto zaregistroval, že k storočnici jej narodenia drobnú brožúrku o živote a diele tejto pozoruhodnej ženy spracoval a v Bratislave pod názvom *TALVJ (1797 – 1870)* vydal Dr. Ludwig Wagner. Toto prehľadné dielko som s prekvapením našla v zozname použitej literatúry v dizertácii americkej autorky Irmy Elisabethy Voigt a v dizertácii Milana Čurčina.⁷

ŽIVOTOPIS

Therese Albertine Louise sa narodila 26. januára 1797 v Halle v rodine profesora Ludwiga Heinricha von Jacoba, filozofa, politológa a ekonóma. Mala dve staršie sestry a brata. V čase ohrozenia Nemecka napoleonským vojskom sa rodina v roku 1806

presťahovala do Charkova, kde jej otec pôsobil ako univerzitný profesor. Dobrovoľný azyl nebol pre malé dievča najľahším obdobím. V roku 1840 napísala vlastný životopisný medailón pre *Brockhauzische Conversations – Lexicon*, v ktorom priznala, že silné pocity vlastenectva a obáv o osud vlasti v nej vyvolávali ľútosť, hnev a slzy. Jej prvou múzou bol smútok.

Absencia rovnocennej detskej spoločnosti spôsobila, že z Theresy vyrastalo vážne, utiahnuté dievča. Začala intenzívne čítať knihy a pomocou nich sa vzdelávať. Siahala po vážnej literatúre určenej dospelým a jej hlad po poznaní a vzdelaní bol taký dominantný, že už ako dieťa využívala služby univerzitnej knižnice. Čítala romány, memoáre i cestopisy a obľubovala najmä historické knihy. Dvojdielnu *Teóriu krásneho umenia* od Johanna Georga Schultzera⁸ si v tom čase takmer celú opísala. Učila sa aj jazyky. Tieto činnosti významne ovplyvnili jej ďalší tvorivý život.

Keď sa jej otec stal štátnym radcom cára Alexandra, rodina sa v roku 1810 presťahovala do Petrohradu. Therese už v Charkove citlivo vnímala ľudovú slovesnosť, najmä elegické tóny slovanských piesní a dychtivo sa učila po rusky, aby porozumela ich textu. Bol to dobrý základ pre to, aby neskôr spoznala, pochopila a reprodukovala „najkrajšie a najzložitejšie zo všetkých slovanských básní, piesne Srbov“.⁹

Začala písať básne. Bez akýchkoľvek vedomostí o metrike a prozódii prenášala svoje pocity do veršov, pričom napodobňovala verš Schillerovej poézie. V tom čase napísala veľa listov imaginárnemu, o niekoľko rokov staršiemu dievčaťu, ktoré povýšila na svoju priateľku.

Aj v Petrohrade sa intenzívne venovala samovzdelávaniu a okrem ruštiny sa učila klasické jazyky. Zaujímal sa tiež o anglosaské a škandinávské jazyky a neskôr k nim pridala francúzštinu a španielčinu. Prirodzene inklinovala k ďalším slovanským jazykom, najmä k srbčine.

V roku 1816 sa rodina vrátila do Nemecka. Žili v Halle, kde otec prijal miesto univerzitného profesora. Therese písala básne, niektoré uverejnila v *Abendzeitung* pod pseudonymom Reseda. V roku 1822 preložila novely Waltera Scotta *Old Mortality* a *Black Dwarf*, no vzhľadom na vtedajšiu situáciu vyšli opäť pod mužským pseudonymom Ernst Berthold. Pre literárne časopisy napísala niekoľko recenzií, väčšinou koncipované ako „listy jednej fraucimerky“. Medzi tým sa usilovne učila po latinsky.

Vďaka kontaktom vplyvného otca sa bližšie spoznala s Alexandrom V. Humboldtom, Jernejom

Kopitarom, Vukom S. Karadžičom a s jeho dcérou Minou, s Jacobom Grimmom, no najmä s Johannom W. Goethem, ktorý ju povzbudil k preloženiu Karadžičových srbských ľudových piesní.¹⁰ V takomto intelektuálnom prostredí sa formovala na „*bytosť, ktorá má srdce ženy, ale mozog muža*“ (J. W. Goethe).¹¹ Rakúsky spisovateľ a dramatik Franz Grillparzer, ktorý v tom čase navštívil Goetheho, vo vlastnom životopise opisuje takýto obraz: „*Večer som išiel ku Goethemu. Bolo tam už 27 ľudí, ktorí sa zhromaždili v obývacej izbe a čakali na pána tajného radcu. Keď som zbadal medzi nimi istého H. Jacoba a jeho dcéru, ktorá bola mladá a krásna, a ako bola krásna, tak bola aj talentovaná, stratil som plachosť a pri rozhovore s touto najmiernejšou mladou ženou som takmer zabudol, že som v dome Goetheho...*“¹² Aj Amo Dusini spomína túto epizódu v knihe venovanej životu Grillparzera a dodáva: „*Táto krásna a vzdelaná žena neskôr získala literárnu povest pod menom Talvj. Bola to Therese Albertina Jacob, dcéra berlínskeho profesora filozofie. Neskôr povedala Emilovi Kuhovi, že v ten večer na ňu urobil Grillparzer taký silný dojem, že by sa bola určite zamilovala, keby vtedy tak skoro neodišla.*“¹³ Napriek svojim nesporným prednostiam zostala po celý život vážna, skromná, nesmierne pracovitá, „*dobre informovaná spisovateľka a pohotová svedkyňa doby*“.¹⁴

Therese bola už vtedy presvedčená, že jej talent neuspokojí len písanie umeleckej literatúry. Jej hlavné záujmy spočívali v širších oblastiach ľudskej kultúry: jazykovo aj teritoriálne. Dokázala to na ženu tých čias dosť nezvyčajným sústredením sa na rôzne jazyky, medzi nimi aj na jazyky, literatúru a slovesný folklór slovanských národov. Po stretnutiach s Vukom Karadžičom a spoznaní jeho zbierky srbských ľudových piesní ich výberovo preložila a vydala pod názvom *Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj. 2 Bände* (1823, 1826). Tu prvý raz použila ako pseudonym akronym Talvj.¹⁵ Svojmu priaznivcovi, veľkému básnikovi Goethemu venovala v úvode prvého zväzku báseň, v ktorej ho nazvala „*kráľom ríše krásy*“. Tomuto dielu sa budeme venovať neskôr.

V roku 1825 na podnet otca zozbierala svoje staršie práce a pripravila ich do tlače. Tri poviedky vyšli knižne pod názvom *Psyche*, ďalšie publikovala v časopise *Morgenblatt* a v *Almanach für Liebe und Freundschaft*.

Mladá Therese sa musela v mladom veku pomerne v krátkom čase vyrovnáť so stratou sestry (1823) aj obidvoch rodičov (otec zomrel v roku 1827 a mat-

ka v roku 1829). V tom čase sa zoznámila s 32-ročným americkým profesorom teológie, klasickým filológom a literátom Dr. Edwardom Robinsonom, ktorý od roku 1826 hosťoval postupne na univerzitách v Göttingene, Berlíne a v Halle. V roku 1827 sa Therese a Edward zasnúbili a v roku 1828 zosobášili. Bola jeho druhou manželkou. Vďaka svojmu vzdelaniu, intelektu a tvorivosti s ním prežila život naplnený láskou, vzájomnou podporou, pochopením a pomocou, a to nielen v rodine, ale aj v literárnej a vedeckej práci.

Po absolvovaní poznávacích pobytov vo Švajčiarsku, Francúzsku a v Taliansku sa manželia Robinsonci v roku 1833 presťahovali do Ameriky. V čase adaptácie na novú krajinu, keď si Therese myslela, že sa úplne vzdá písania, sa k nej dostalo viacero pozitívnych recenzií na jej srbské piesne. Ako píše Elizabeth Pribič, jej preklad sa dostal za oceán už v roku 1827 a vzápätí sa objavila jeho recenzia. Znova sa naplno oddala literárnej tvorbe v presvedčení, že ako humanitárny kompas z Európy prispeje ku Goetheho želaniu nastoliť univerzálnu toleranciu medzi rôznymi kultúrami sveta.

Therese prežila v Amerike s krátkym prerušením tridsať rokov. Do jej profesionálneho životopisu pribudli vedecké lingvistické, historické, etnografické, prekladové aj literárne práce, ktoré obyvateľom Nového Anglicka približovali literatúru jej vlasti a ďalších európskych národov.

Irma Elisabeth Voigt v precíznej a poctivo spracovanej biografickej dizertácii (1911) veľmi detailne spracovala „americké obdobie“ Theresy a zhodnotila každé jej dielo, aby mohla konštatovať: „... k zoznamu Nemeckoameričanov, ktorí Američanom poskytnú nielen interpretáciu kultúry svojej vlasti, ale aj službu svojho talentu a osobnosti, malo by sa pridať aj meno pani Robinsonovej. Je skutočne zvláštne, že sa to neuznáva, pretože jej pracovná oblasť bola široká, jej talent horlivý, jej postoj k životu skutočne sympatický. Od začiatku aktívnej kariéry v roku 1830 po rok 1864, keď sa natrvalo vrátila do Nemecka, spájala svoju energiu a záujmy so záujmami krajiny svojho manžela, pričom sa nebadane zúčastňovala na kultúrnom vývoji mladej republiky prostredníctvom množstva pozoruhodných diel... Pritom s politikou nemala nič spoločné,“ dodáva autorka. Hoci uprednostňovala sústredenú prácu v samote pred spoločenským životom, v Andoveri, Bostone a v New Yorku sa spoznala s významnými vzdelancami, literátmi a predstaviteľmi spoločenského života, ktorí si ju vážili a vysoko hodnotili jej diela.

Intelektuálna produkcia Talvj bola bohatá a rôznorodá žánrovo i tematicky. V Amerike pokračovala vo vedeckom výskume, dokončila rozpracované diela a vyberala si nové témy odborných prác a prekladov. „Vzhladom na jej vedomosti, oduševnenie a horlivosť vlastné skôr nemeckému profesorovi a vďaka ženskej intuícii a citlivosti bolo zjavné, že má na toto štúdium predpoklady.“¹⁶ Venovala sa napríklad jazyku Indiánov, osídľovaniu Ameriky, otázke kolonizácie Nového Anglicka, prisťahovalcom, ruským Slovanom, poézii južného Francúzska, jazykom a literatúre Slovanov, škótskej národnej balade *Ossian* aj koloniálnej politike na Kaukaze.

Od apríla do júla 1834 publikovala v štvrtročníku *The Biblical Repository* texty z pripravovaného diela o slovanských jazykoch a literatúre.¹⁷ V tomto periodiku publikovala aj niekoľko prekladov a hodnotení nemeckých diel, čím prispela k poznaniu nemeckej literatúry na americkej pôde. Historický pohľad na slovanské jazyky, ktorý bol podobne ako predchádzajúci text iba úryvkom z pripravovanej práce o ľudovej poézii, napísala aj pre *North American Review* (1836).¹⁸

Kým Edward Robinson absolvoval študijné pobyty v Palestíne, dva razy pobudla v Nemecku – najprv v rokoch 1837 – 1840 a potom v rokoch 1850 – 1852. Aj tu usilovne pracovala. Do nemčiny preložila významné dielo svojho manžela *Biblical Researches of Palestine* a v Lipsku vydala publikáciu o nemeckých ľudových piesňach pod názvom *Pokus o historickú charakteristiku ľudových piesní germánskeho národa s prehľadom piesní neeurópskych národov*.¹⁹

Je pravdepodobné, že do Ameriky sa vrátila s množstvom poznámok, výpisov a publikácií, ktoré jej poslúžili ako pramene pri písaní ďalších diel. (Chronologický súpis jej knižne vydaných prác uvádzame na konci 2. časti príspevku.²⁰)

Manželia Robinsonovci mali údajne tri deti.²¹ Syn Edward vstúpil po skončení vojenskej kariéry do diplomatických služieb. Po smrti otca (1863) sprevádzal matku, ktorá sa v roku 1864 natrvalo vrátila do Nemecka. Tu žila najprv v Baden-Badene a potom v Berlíne, Karlsruhe a Hamburgu, kde po krátkej chorobe 13. apríla 1870 zomrela. Nekrológ uverejnil časopis *Pražský denník*.²² Edward Robinson ako generálny konzul Spojených štátov amerických pôsobil v Štrasburgu a Hamburgu. Zomrel v roku 1894. Dcéra Mary bola klaviristka, skladateľka a editorka zborníka matkiných noviel. Zomrela v New Yorku v roku 1906. O údajnom treťom synovi nie sú v literatúre nijaké správy.

PREKLAD SRBSKÝCH NÁRODNÝCH PIESNÍ A ŠTÚROVA KRITIKA

Prvú polovicu 19. storočia v Európe charakterizovali významné politické, spoločenské a národnostné pohyby. K životu sa hlásili nové ekonomické a spoločenské sily, ktorým už nevyhovoval feudálny spôsob hospodárstva a snažili sa o radikálnu zmenu usporiadania spoločenského života. Národy, ktoré pocítovali existenčný útlak, biedu a nerovnoprávne postavenie, sa začali prebúdzat' a uvedomovať si, že nastáva historická príležitosť zmeniť svoju situáciu, pokiaľ išlo o národnú existenciu a identitu i zlepšenie životných podmienok, kultúry a vzdelanostnej úrovne ľudu. Situácia vyústila do revolúcie, ktorú Pavol Jozef Šafárik charakterizoval jednou vetou: „Zem sa chveje pod hnutím národa.“²³

Na čele týchto snáh stála mladá generácia vzdelancov, ktorí začali kultivovať národné jazyky, písať v reči ľudu a dvíhať povedomie o starobylosti svojich národov poukazovaním na hrdinské obdobia z národných dejín. Reflektovali osvietenské a obrodenecké úsilia svojich predchodcov, ktoré boli na jednej strane konfrontované s odporom vtedajších mocenských štruktúr, ale na druhej strane sa stávali zdrojom formovania nových ideových a estetických ideálov. Tie sa naplno transformovali do oblasti kultúry a literatúry a zásadne menili jej obsah a formálne i tvorivé postupy. „Rozvíjalo sa aj nové chápanie dejín. Pre definíciu národa na etnickej báze (odlišnej od starej predstavy zemského patriotizmu) sa dominantným znakom, ba až synonymom, stal jazyk.“²⁴

Vzorom pre spisovateľov už nebola antika, ale ľudová slovesnosť. Bohatým zdrojom ich tvorby boli najmä ľudové piesne, ktoré viedli vzdelancov k sústredenej zberateľskej činnosti a vydávaniu zbierok národných piesní. Klasicizmus vystriedalo obdobie literárneho romantizmu. Éra romantizmu charakterizovaná príklonom k reči, piesňam, poézii a epike ľudu, ktorá sa v národoch stáročia tvorila a tradovala, mala svojich prirodzených predchodcov a učiteľov v prechodnom období preromantizmu.

Nevyčerpatelné a nepoznané bohatstvo ľudovej tvorivosti ponúkli svetu najmä slovanské národy. U nás k tomu prispeli najmä Pavol Jozef Šafárik a Ján Kollár a neskôr samostatne Ján Kollár mohutným dielom *Národné spievanky*. Na nich nadviazali mladí národovci, predovšetkým Ľudovít Štúr,²⁵ ktorý mal okrem znalostí slovenských piesní hlboké

vedomosti aj o slovanskej piesňovej poézii, najmä ľudových piesňach Srbov. Jeho zásluhou ovplyvnila ľudová slovesnosť tvorbu celej štúrovskej generácie básnikov a prozaikov.

Ľudové piesne našich „pobratimov“ Srbov našli svojho zberateľa v osobe reformátora srbského jazyka Vuka S. Karadžiča. Po prvých edíciách srbských piesní (Viedeň 1814 – 1815) vydal v Halle (1823 – 1824) štyri zväzky *Srbských národných piesní*.²⁶ Jeho dielo, ako aj osobná prítomnosť v Nemecku spôsobili, že o srbskej ľudovej poézii, najmä o možnostiach jej prekladu do nemčiny, sa živo diskutovalo. Táto téma bola v nemeckom literárnom prostredí prítomná niekoľko rokov a zaplňala obsah korešpondencie aj medzi takými osobnosťami, ako boli Johann W. Goethe a Jacob Grimm.

Už sme spomenuli, že mladá Therese sa popri otcovi dostala do intelektuálnych kruhov a ako žena nenápadne presviedčala mužských literátov o svojom intelektu, šírke vedomostí a talente. Keď sa stretla s Vukom Karadžičom a s jeho zbierkami srbských národných piesní, bola pripravená na prácu, ktorá zásadne ovplyvnila jej život a etablovala ju do prvej línie literárnej spoločnosti nielen v Nemecku.

Stalo sa to aj vďaka podpore jazykovedca, knihovníka a zberateľa ľudových rozprávok Jacoba Grimma, ktorému sám Karadžič napísal: „*Ste najväčším šťastím pre naše piesne, pre náš jazyk a našu literatúru.*“²⁷ Talvj sa o srbských piesňach totiž dozvedela z Grimmových recenzií a rozhodla sa uviesť ich do nemeckej literatúry. A bol to práve Grimm, kto sprostredkoval Karadžičovi a neskôr Therese návštevu u veľkého básnika. Theresa však navštívila Goetheho vo Weimare už v roku 1824 a odvtedy sa jej meno častejšie objavovalo i v jeho denníkoch.²⁸ Druhý raz bola vo Weimare v spoločnosti svojho otca v roku 1826. Po rannom rozhovore s Goethem boli pozvaní na večerný „veľký čaj“. Tam sa stretla aj s rakúskym spisovateľom Franzom Grillparzerom.

Živý záujem a podpora Goetheho posilnili jej zámer a po jeho odporúčaní sa pustila do prekladania výberu srbských piesní, ktoré uzreli svetlo sveta v dvoch zväzkoch.²⁹

Goethe, ktorý Theresu od začiatku podporoval, sa v januári 1825 vyjadril, že pre srbské piesne bolo veľkým šťastím, keď ich dostala do rúk práve žena. „*Teším sa z tejto intelektuálky z Halle, ktorá nás uviedla do srbského sveta s mužsky silnou myslou. Básne sú vynikajúce! Sú medzi nimi také, ktoré sú hodné umiestnenia vedľa Piesne piesní, a to veľa znamená!*“³⁰

Napriek intenzívnemu tútorstvu obidvoch veľikánov vtedajšej nemeckej literatúry nebola práca na prekladoch Karadžičových srbských piesní jednoduchá. Therese s nimi preto často korešpondovala, posielala im ukážky a diskutovala o výbere piesní a ich zaradení do zbierky. Hoci bola mladá, tvrdohlavo si presadzovala napríklad baladu o Markovi Kraljevičovi, ktorú Goethe neodporúčal. Napokon ju zaradila až do druhého zväzku.

Vydanie prekladov srbských ľudových piesní bolo udalosťou nielen v Nemecku. Grimm, ktorý disponoval väčšou empatiou k jazyku originálu, mal rôzne námietky, no Goethe hodnotil preklady ako celok kladne. Jeho „... *srdečný a živý záujem bol skutočne hlavným faktorom pri zabezpečení okamžitej priazne, s akou sa kniha stretla.*“³¹ Preklad spomenul v eseji, ktorá vystihovala postoj veľkého básnika k ľudovej slovesnosti tohto slovanského národa. Po vyjdení prvého zväzku napísal: „*V tomto okamihu nemohlo byť nič príjemnejšie ako to, že žena so zvláštnymi vlastnosťami a talentom, ktorá pred pobytom v Rusku vôbec nebola oboznámená so slovanskými jazykmi, rozhodla sa venovať srbskému s najvyššou dôslednosťou a aktivitou. Preložila veľké množstvo básní ... a zhrnula ich v jednom oktávovom zväzku, ktorý je potrebný na oboznámenie sa s týmto vynikajúcim typom poézie.*“³² Ďalej uviedol, že Talvj „*produkty ľudu zhromaždila do masy, ktorá sa stala jej odrazovým mostom do budovy svetovej literatúry.*“

Preklady mali vďaka Goetheho priaznivému hodnoteniu veľký úspech. Vyvolali živé debaty vo vzdelaných kruhoch, bolo im venovaných mnoho recenzií a reklám a u viacerých autorov iniciovali túžbu spoznať reč, dejiny a mravy hrdinského, výnimočného a nedoceneného srbského národa a chuť prebásniť jeho piesne do svojho jazyka. Podľa predlohy Talvj ich do francúzštiny preložila Élise Voiart a do angličtiny John Bowring. Do nemčiny nanovo prebásnil najmä „ženské“ piesne Peter von Goetze (dedikoval ich ruskej cárskej Výsosti Helene Pavlovne) a český rodák Siegfried Otto Kapper, ktorý ocenil dva aspekty, a to Goetheho hlboké precítenie poetického živlu srbských piesní a u Talvj ich rozsiahlu a hlbokú vecnú znalosť. Títo autori sa na jej predlohu odvolávajú, resp. svoje preklady porovnávajú s jej prácami.³³ Vlna nadšenia pretrvávala, dostala sa až za oceán a po desiatich rokoch sa jej srbské piesne dočkali druhého vydania.³⁴

Etapu tvorby prekladu, diskusie a polemiky o presnosti pretlmočenia, o vystihnúť ducha jednotlivých piesní a o dodržaní formálnych prozodických

vlastností srbčiny v nemeckej verzii na základe vzájomnej korešpondencie, denníkov a publikovaných ohlasov všetkých zainteresovaných spracoval srbský básnik Milan Čurčin v dizertácii v roku 1904. There se von Jacob a jej prekladom venuje podkapitolu *b) Goethe a Talvj* (s. 130 – 187). Preklady hodnotí s prirodzeným časovým odstupom, s vycibrenou znalosťou zákonitostí oboch jazykov a s nevyhnutnou kritickou optikou. Je to precízna vedecká analýza, ktorá vychádza z hlbokého poznania Karadžičových originálov a spôsobu, akým sa prekladateľka zmocnila ich obsahu a formy. Napriek tomu, že preklady sa realizovali za „*potlesku Goetheho*“ a prekladateľka sa snažila vystihnúť čistotu, sviežosť, prirodzenosť a nádhernú čarovnosť Karadžičovej predlohy, autor dizertácie nachádza v preklade nepresnosti a významové odchýlky. Čurčin ich považuje za svojvoľné a podľa neho svedčia o nepochopení pôvodného textu. Preto sú niektoré preklady opisné a rozvláčne a zaostávajú za originálom. Dokonca spochybňuje básnický talent prekladateľky. „*Talvj bola pracovitá a zručná, no nemala poetický talent, ktorý by jej dovolil vyjadriť vznešené duchovné útvary v jej materinskom jazyku. Pomoc pri tejto úlohe jej možno poskytnúť, no talent jej nemôže dať nikto.*“³⁵

V tomto sa rozchádza s názorom Goetheho, ktorý aj v prípade srbských piesní považuje nemecký jazyk za veľmi vhodný na preklad ľudovej poézie z tohto slovanského jazyka. „*Na tento účel je obzvlášť vhodný nemecký jazyk; všetky idiómy ľahko sleduje, vzdáva sa tvrdohlavosti a nebojí sa, že nezvyčajné, neprípustné riešenia budú vyčítané; vyzná sa tak dobre v slovách, slovných formáciách, frázach a vo všetkom, čo môže patriť do gramatiky a rétoriky, že aj keď niekto chce obviňovať našich autorov z presadzovania vlastnej čudnosti, dá sa predpokladať, že preklad sa priblíži k originálu.*“³⁶

Preklad srbských piesní do nemčiny si všimol aj Pavol Jozef Šafárik, ktorý na malom priestore zhodnotil nielen obsahovú stránku, ale i prozodické zvláštnosti originálu, ktoré prekladateľka dodržala aj v nemčine: „*Všetky plody doterajšieho srbského básnictva sa delia, okrem niekoľkých rýmovaných i prózou napísaných hier, na národné piesne a ódy. Tu treba uviesť tie nádherné spevy všetkých druhov, ktoré pán Stefanović uverejnil v Lipsku r. 1823 v troch zväzkoch a Talvj preložila ich časť, ... ktoré však úplne zozbierané tvorili by viac ako tucet zväzkov. Všetky tieto spevy sú nerýmované, ale nie bez rytmu, ako to dokazuje pravidelne dodržiavaná cenzúra v 2. stope v desaťslabičnom, podľa počtu prstov na päť stôp roz-*

delenom najstaršom slovanskom epickom verši, ktorý nachodíme i v českých zlomkoch i v ruských ľudových spevoch.“³⁷

Ako uvidíme neskôr, Šafárik poznal aj ďalšie práce Talvj, najmä tie, v ktorých sa v čo najväčšej možnej miere opierala o jeho diela, dokonca s podozrením na značnú kompiláciu štruktúry i obsahu textu.

Bol tu aj ďalší Slovák, ktorý si všimol preklady srbských piesní. Dvadsaťtriročný Ľudovít Štúr, znalec srbskej národnej poézie, sa s nimi zoznámil počas štúdií v Halle (1838 – 1839) a v pražských *Květoch* uverejnil recenziu, v ktorej zhodnotil klady a mínusy práce vzdelanej Talvj.³⁸ Štúr hodnotil prvé vydanie z roku 1825, hoci v roku 1835 bolo známe už aj ich druhé vydanie. Prekvapuje, že zahraniční autori tento Štúrov pohľad na preklady Talvj nepoznali, resp. v dobových prácach sa jeho meno v tejto súvislosti neobjavuje.

U nás si ho všimol Jozef Miloslav Hurban, ktorý ho svojsky interpretoval v Štúrovom životopise. Jaroslav Vlček v roku 1923 spomenul recenziu v piatej časti *Dejín literatúry slovenskej: Spevci vrstovníci v duchu prostonárodnom*. „*Počas hallských štúdií Štúrov názor na prostonárodné básnictvo slovanské ešte sa prehĺbil. V posúdení dielca panej Talvj, Volkslieder der Serben, vydaného v Halle r. 1825 (Kvety 1839), Štúr nielen zavracia mylné mienky nemeckej spisovateľky dobroprajnej Slovanom, lež i proti západníckej precibrenosti citovej a prepiatosti fantázie dôraz kladie na zdravú prostotu a priamosť piesne slovanskej.*“³⁹

Štúrova recenzia bola neskôr publikovaná v súbornom vydaní jeho diela v časti *Posudky a recenzie*, naposledy v rámci projektu Zlatý fond. sme.sk. Tu bola doplnená podrobnými poznámkami a vysvetlivkami.⁴⁰

V úvode recenzie Štúr predstavuje preklad srbských piesní, ktorý bol adresovaný nemeckému obecenstvu. Vysvetľuje, že nemá poruke Karadžičov originál, preto sa pri posudzovaní presnosti prekladov spolieha na svoju pamäť. Mnohé srbské piesne totiž poznal naspamäť. Vzápätí vyjadruje nespokojnosť s opisom „*dejepravy srbskej*“ v úvode prvého zväzku. Považuje ho za „*zbúchaný*“, nepravdivý prehľad bludných domnienok o dejinách Srbov a vôbec Slovanov. Viaceré tvrdenia o krutosti Slovanov vyvracia porovnaním s dejinami Germánov a pripája príklady z ich dejín. V podobnom tóne posudzuje úvod k druhému zväzku, kde vysvetľuje mylnú interpretáciu mravov, hlavne srbských svadobných obradov. V tejto časti Štúr jasne

deklaruje svoj konzervatívny názor na postavenie slovenskej ženy ako podriadenej mužovi, čo podľa neho zaručuje šťastie a blaho v rodine. Neodpustil si ani kritiku módných trendov šíriacich sa z cudziny, ktoré narušujú prirodzený poriadok v slovenských rodinách. Spomína najmä názory emancipačných anglických a francúzskych ženských hnutí (simonistky), ktoré môžu našom prostredí môže plodiť iba nešťavý a neresti.

Štúr mal vážne námietky aj k chápaniu jazyka, k chybnému vysvetľovaniu niektorých výrazov a nepochopeniu ich preneseného významu. Je však zhovievavý, gramatické omyly „*pani prekladateľke odpúšťame, pripisujúc to ženskej slabosti*“. Napriek vysloveným kritickým výhradám vyjadruje prekladateľke vďačnosť za prelomenie všeobecnej nevšímavosti k ľudovým dielkam iných národov a jej dielo považuje za hlas spravodlivosti.

Rok nato v stati *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu* Štúr nazýva Theresu „*znamenitou pani*“: „*Čo však najutešenejšie rozkvitá dosiaľ u Slovanov, to je pole básnictva, prirodzený to dôsledok kvitnúcej fantázie a hojnosti citov, vlastných tomuto národu. Znameníť schopnosť Slovanov k básneniu neprejavuje sa istotne nikde lepšie ako v ich nevinných, lúbezných, dôvtipných, tu lásku, tu nešťastie, tu hrdinskosť a veľké skutky pradedov ospevujúcich piesňach, o ktorých veľkej hodnote najmä veľký Goethe a znamenitá pani Talvj vo svojom preklade srbských národných spevov a inde sa tak krásne boli vyslovili. Ak toto vieme a ak uvážime, že tieto piesne sú u všetkých slovanských národov zdomácnené, právom môžeme slovanský národ veľkým básnikom nazvať.*“⁴¹

Štúrov postoj k vlne obľúbenosti srbských ľudových piesní v nemeckom intelektuálnom prostredí nemohol chýbať v jeho životopise z pera Jozefa Miloslava Hurbana, jeho blízkeho súputníka.⁴² Komentuje obsah recenzie, Talvj zaraďuje k dobrosolským⁴³ učencom, ktorí prajú Slovanom. „*V konverzáciách týchto prišla na stôl i Tereza Amália*⁴⁴ *Louisa Jakob, spisovateľka nemecká, ktorá*

pod pseudonymom ‚Talvj‘ so zvláštnym zalúbením písala o Slovanoch a menovite vydala bola v Halle 1825 dva diely srbských národných piesní pod titulom ‚Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj‘. To bola v nemeckej literatúre udalosť, s ktorou pred Štúrom chlúbievali sa profesori dobrosolskí. Štúr nám zdelil výsledok týchto konverzácií v Prílohe ku ‚Kvetom‘, ročníku 1839, č. XIV. z 11. júla. Zásady a náhľady tam vyslovené majú u seriózných Slovanov i dnes, navzdor haraburdáctvu literárnych pobehajov, svoju veľkú cenu a platnosť. Už ten článok, keby sa kritikastrom tým chcelo čítať v starších knihách, mohol by im byť mocným dôkazom proti všetkým posudzovateľom povrchným, Štúrovi akýsi neplodný idealizmus a cudzotársky hegelizmus podstrkujúcim alebo pripisujúcim a nehladiacim na pôvodnú hĺbku jeho vlastných dobre oprávnených názorov.“⁴⁵

Hurban v tomto tóne pokračuje ďalej a rozvíja najmä Štúrove odmietavé názory na mravy a na snahy cudzokrajných propagátorov rovných občianskych práv mužov a žien, čo v našej spoločnosti bude spôsobovať „*len zmätky a rušenie blaha domáceho*“. S odstupom 42 rokov od publikovania recenzie Hurban rigorózne oznamuje, že Štúrove varovné slová sa naplňajú, lebo „*národy zachvátila bohapustá zženštilosť*“. „*Každá ušpinená devečka myslí na veľkomožnú a bedár chlebíka žiadostivý cifruje si žienku do hodvábu a talmi zlata, a slečinka z trochy majetku pafá cigarety a vydrichmáva...*“

Až takéto ďalekosiahle asociácie vyvolali u Hurbana názory prekladateľky Talvj uverejnené v úvode k jej druhému zväzku *Srbských piesní* a ich kritické Štúrovo posúdenie. Myslím si však, že napriek Štúrovej celoživotnej nedôvere k mentálnym schopnostiam žien, a tým aj k ich spôsobilosti k hodnotnej vedeckej práci (*ženská slabosť*), Theresu Albertine Louise von Jacob uznával už len preto, že slovenským národom, ich literatúre, jazykom a ľudovej slovesnosti kliesnila cestu v nemeckom, ba ako ukážeme ďalej, aj v americkom prostredí.

POZNÁMKY

¹ TALVJ (Talvj) = akronym z prvých písmen jej krstných mien a priezviska. V Nemecku a Amerike ju vďaka tomuto pseudonymu istý čas považovali za muža.

² Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Alexander Boleslavín Vrchovský a neskôr Jaroslav Vlček. Neušla Riznerovej bibliografickej pozornosti, ktorý pod základnými osobnými údajmi autorky uvádza jej prácu *Übersichtlichen Handbuch...* a upozorňuje aj na úryvok z nej uverejnený v roku 1852.

- ³ Patrila k nim aj rakúska dramatička a poetka Maria Therese von Artner (pseud. Theone; 1772 Šintava – 1829 Záhreb), pôsobiaca u Zayovcov v Bučanoch a Uhrovci, ktorá napísala básne o rodnej dedine Šintave a Bučanoch; v básni ospievala aj Súľovské skaly. Spolupracovala s Jánom Kollárom a na základe ľudovej povesti napísala a uverejnila rozsiahlu baladu *Willi Tanz*. Viac: Jónasová, Anna. *Theone* (Galanta 2012).
- ⁴ 1. Voigt, Irma Elisabeth (dizertácia v roku 1910 a viaceré vydania od roku 1911), ktorá sa sústredila na jej americké pobyty, naplnené intenzívnou literárnou a vedeckou prácou; 2. Čurčin, Milan sa v roku 1904 sústredil na obdobie tvorby prekladu srbských piesní (dizertácia bola publikovaná v roku 1905); 3. Diver Stuecher, Dorothea (1981).
- ⁵ Milojkovič, Durič Jelena (2013); Mojašević, Miljan (1997); Miličević, Vaso (1983); Milović, Jevto (1988) a ďalší autori, ktorí sú uvedení v záverečnej bibliografii.
- ⁶ Juliana Jovičič prispela štúdiou o Talvj a Wilhelmine Karadžič do témy o migrujúcich ženách pôsobiacich ako interkulturné mediátorky. Vyslovila názor, že hoci bola Talvj ako žena v mnohých smeroch v Nemecku i v adoptovanej krajine marginalizovaná, jej práca má obrovskú hodnotu a musí byť dnes uznaná. Martha Kaarsberg Wallach skúmala jej dielo z hľadiska národnosti, etnicity a gender aspektu v nemeckom jazykovom prostredí. Pozri: Použitá literatúra.
- ⁷ Wagner, Ludwig, Dr. *TALVJ. 1797 – 1870*. Pressburg: Buchdruckerei Wiegand, 1897. 24 s. V bibliografii dizertačnej práce Army E. Voight (s. 142 – 145) je zaznamenaných 59 kníh a 30 článkov o živote a diele Talvj. V časti *Appendix* (s. 145 – 147) je zoznam jej prác (32 samostatných publikácií a 21 štúdií a článkov); Milan Čurčin (s. 131) považoval Wagnerovu biografiu za bezvýznamnú.
- ⁸ Schultzer, Johann Georg. *Allgemeine Theorie der schönen Künste* (1771 – 1774).
- ⁹ Wagner, s. 7.
- ¹⁰ Karadžič, Vuk. *Mala prstonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*.
- ¹¹ Citujú: Voigt, Irma Elisabeth; Ogden, Emily. *Credulity...* v podkapitole TALVJ, s. 192 – 200.
- ¹² Grillparzer, Franz (rakúsky spisovateľ a dramatik): (Selbstbiografie). In: *Sämstliche Werke*. XV. Bd. Stuttgart 1887, s. 145; Aj: Voigt, Irma Elisabeth, s. 42.
- ¹³ Dusini, Amo. *Die Ordnung...*, s. 109.
- ¹⁴ Voigt, Irma Elisabeth.
- ¹⁵ Irma Elisabeth Voigt však píše, že pseudonym Talvj prvý raz použila vo vydaní poviedok *Psyche* a aj v roku 1825.
- ¹⁶ Voigt, Irma Elisabeth, s. 29.
- ¹⁷ *Historical View of the Slavic Language in its various Dialects*.
- ¹⁸ *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*. Úryvok z tejto štúdie preložil a v *Hronke* v roku 1838 uverejnil Alexander B. Vrchovský.
- ¹⁹ Talvj. *Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen, mit einer Übersicht der Lieder aussereuropäinischer Völkerschaften von Talvj*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1840. 614 s.
- ²⁰ Okrem kníh publikovala 21 kratších článkov a štúdií.
- ²¹ Niektoré pramene uvádzajú dvoch synov a jednu dcéru.
- ²² Úmrtí. *Pražský denník*, 21. 4. 1870.
- ²³ List ruskému historikovi Michailovi Petrovičovi Pogodinovi dňa 1. apríla 1848. In: *Listy*.
- ²⁴ Podolan, Peter. Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. (Podľa dizertačnej práce) In: *Forum historiae* (2007), s. 1 [online].
- ²⁵ Štúr, Ludovít. *O národných písních a pověstech plemen slovanských*. V Praze: V kommissí u Františka Řivnáče, 1853. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/53/Ludovit-Stur#ixzz6LOexv4bc>

- ²⁶ Karadžič, Vuk Stefanovic. *Mala prstonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*. Wien 1814 – 1815. (Sabrana dela Bd. I)
- ²⁷ Jacob Grimm sa s vydaním srbských piesní stretol počas mierového kongresu vo Viedni (1814/15). Aktívne sa začal učiť jazyk, napísal recenziu a prebásnil do nemčiny 18 piesní. Preložil „wukijskú gramatiku“ a napísal k nej predslov, ktorým otvoril mnohým nemeckým vzdelancom cestu k srbskej literatúre: *Wuk Stephanowitsch' Kleine Serbische Grammatik, verdeutscht mit einer Vorrede* (Leipzig and Berlin 1824). Pozri: Krajčí Jan; Pribič, s.139.
- ²⁸ O srbských piesňach Goethe často píše v denníkoch (od apríla do decembra 1824) väčšinou v súvislosti s menom slečny Jacob. „30. novembra som znova prečítal veľkú srbskú báseň. V tejto dobe sa objavila už spomínaná slečna Jacob.“ Bližšie: Čurčin, Milan, s. 130 – 131.
- ²⁹ Talvj. *Serbische Lieder*. 1825 – 1826.
- ³⁰ Eckermann. *Gespräche mit Goethe*. Leipzig 1825. Aj In: Voigt, s. 49.
- ³¹ Voigt, s. 49.
- ³² Johann Wolfgang von Goethe. *Berliner Ausgabe. Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen*. [Band 17 – 22], Band 18. Berlin 1960.
- ³³ Záznamy jednotlivých diel sú v bibliografii. O Bowringovi a jeho vzťahoch k českej romantickej literatúre pojednáva dizertácia Jamesa Duncana Naughtona *The reception in nineteenth-Century England of Czech literature*. Cambridge 1977.
- ³⁴ Vyšli v roku 1835 v Halle a Lipsku.
- ³⁵ Čurčin, Milan, s. 160.
- ³⁶ Goethe. *Serbische Lieder*.
- ³⁷ Šafárik, Pavel Jozef. *Spisy Pavla Jozefa Šafárika: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Zväzok 1. Prešov: Východoslovenské vyd. pre UPJŠ, 1992. 413 s. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1202/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Juhovychozni-Slovania/3#ixzz6JR21oKd0
- ³⁸ Š. Ludevít [Štúr, Ludovít]. *Písneň Srbů. Květy*, VI. 1839. Príl. s. 53 – 54. Dostupné na: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur.Posudky-a-recenzie/2>
- ³⁹ Vlček, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1923. 434 s.
- ⁴⁰ Štúr, Ludovít. *Slovania, bratia!* Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok II. Bratislava: SVKL, 1956. 443 s. (Editor a autor poznámok Jozef Ambruš). Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/2#ixzz6JWWIFraN
- ⁴¹ Štúr, Ludovít. *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu*. In: *Slovanstvo*. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1279/Stur_Slovanstvo/3#ixzz6KtnHW6To; stať vyšla pôvodne v časopise *Květy bez uvedenia autora: Zásluhy Slovanů o europejskou civilisací*. VII. 1840, s. 89 – 91 a 97 – 100.
- ⁴² Hurban, J. M. *Ludovít Štúr*. Bratislava: SVKL, 1951. 961 s. O recenzii sa zmieňuje v Knihe prvej, s. 680 – 684. Životopis vyšiel pôvodne na pokračovanie v *Slovenských pohľadoch* v rokoch 1881 – 1884. Skladá sa zo štyroch kníh. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1#ixzz6JQnQDe8i
- ⁴³ Dobrosol = Halle.
- ⁴⁴ Správne má byť Albertina. Ako *Amaliu* ju uvádzal aj Štúr.
- ⁴⁵ Hurban, J. M. Tamže, s. 683.

DVE SLOVACIKÁ Z 18. STOROČIA Z FONDU SEMINÁRNEJ KNIŽNICE

MGR. MONIKA DANKOVÁ, PHD.

Contribution presents two Slovak records from the 1730s. Both are connected by the theme of Thomistic philosophy and their authors both originate from the territory of today's Slovakia. The fate of these prints was different during the 19th century, because the work "Florilegium sponsalium canonico morality" by Ludovít Paxy was a part of the library of the Episcopal Seminary of St. Karol Boromejský in Banská Bystrica since the seminar was founded. The second work "Lapis Angularis" by Jozef Inocent Dežerický was since its publication a part of the Piarist library in Krupina, intended for studying. Both libraries were united in the beginning of the 20th century into a unified diocesan library and their collections became known today as the Seminar Library.

Keywords: old prints, Slovak records, bishop's seminar of St. Karol Boromejský, Banská Bystrica, Piarists, Krupina

 monika.dankova@svkbb.eu
 Štátna vedecká knižnica
v Banskej Bystrici
 <https://www.svkbb.eu/>

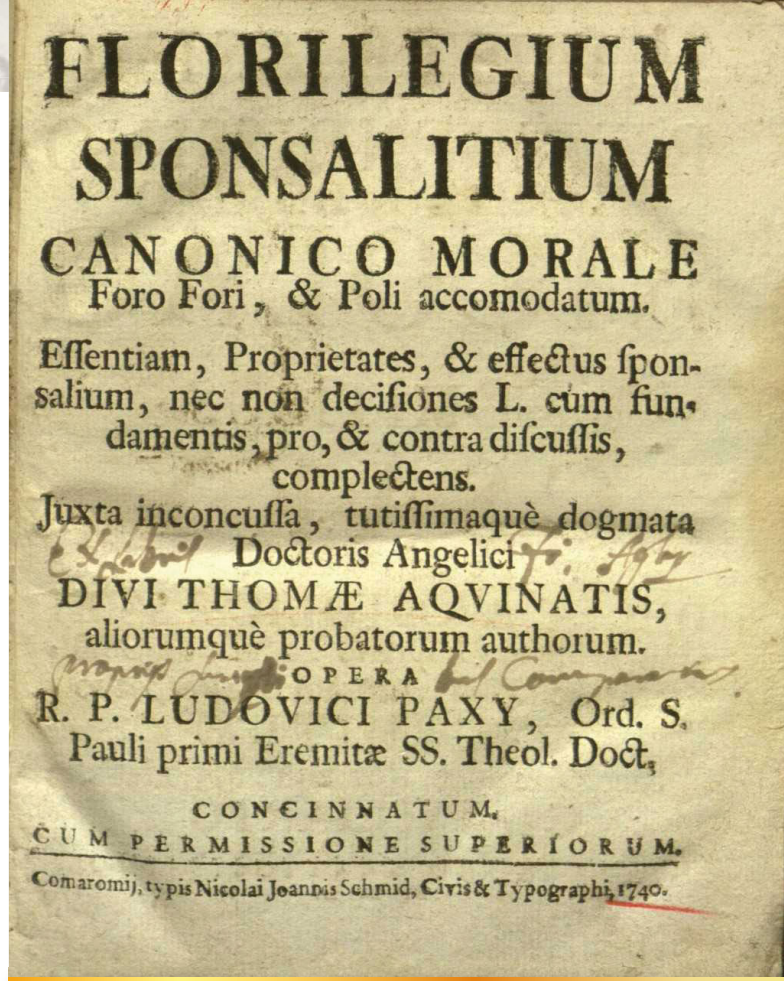
Biskupský seminár sv. Karola Boromejského pôsobil v Banskej Bystrici v rokoch 1807 – 1950. Jeho knižnica obsahovala najmä náboženskú literatúru, ktorá mala slúžiť seminaristom pri štúdiu, ale aj vyučujúcim pri ich ďalšom vzdelávaní a vypracúvaní prednášok. Po násilnom zatvorení a zrušení seminára bol v roku 1968 celý fond umiestnený a skatalogizovaný v miestnom pracovisku Matice slovenskej v Bratislave. Knižnica sa v roku 1998, v rámci reštitúcie, vrátila do majetku Biskupského úradu v Banskej Bystrici.¹ V súčasnosti je v správe Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici a je vedená pod historickým názvom fondu – Seminárna knižnica.

V príspevku sa budeme venovať dvom dielam zachovaným v tomto fonde od autorov, ktorí pochádzajú z územia dnešného Slovenska.

Diela cirkevných otcov a scholastická filozofia tvorili významný prvok teologického učenia, v rámci ktorého vynikala filozofia sv. Tomáša Akvinského, vrcholného predstaviteľa scholastiky. Patrila aj k základným pilierom vyučovania filozofie v banskobystrickom kňazskom seminári.² Kňazské semináre tak vychovávali kňazov, ktorí túto filozofiu ovládali a neraz sa jej venovali počas svojho pôsobenia alebo vyučovania na teologických fakultách a v seminároch. Ani územie Slovenska neobišla snaha o vytváranie nových diel, ktoré sprostredkovali a nadväzovali na tomistickú filozofiu.

Prvým zo skúmaných diel je *Florilegium sponsalium canonico morale*,³ ktoré sa venuje morálnej teológii podľa učenia sv. Tomáša Akvinského. Ako jediná z tomistických tlačí zachovaných vo fonde Seminárnej knižnice pochádza z územia dnešného Slovenska, a to z komárňanskej tlačiarne Mikuláša Jána Schmida. Mikuláš Ján Schmid pôsobil ešte v roku 1736 ako tlačiar v Šoproni, no v blízkom období, možno ešte v tom istom roku, svoje pôsobenie presunul do Komárna, kde sa tlačiareň stala v poradí treťou oficiálnou pôsobiacou v meste. Na tomto trhu sa však udržala pomerne krátko a okolo roku 1740 zanikla.⁴ Dielo *Florilegium sponsalium canonico morale* je jediným dielom, ktoré sa zachovalo z komárňanskeho pôsobenia Mikuláša Jána Schmida. Druhá časť diela vyšla v roku 1741 už v Košiciach. Samotné dielo však vzniklo oveľa skôr, pretože aprobácie v diele sú datované do rokov 1732 a 1733.

Autorom diela je Ľudovít Paxy (1695 – 1751), ktorý pochádzal z trnavského šľachtického rodu

Titulný list diela Ľudovíta Paxyho

a priamo v Trnave sa aj narodil. V roku 1713 sa stal členom rádu Paulínov a následne študoval teológiu na Trnavskej univerzite, kde získal doktorát. Od roku 1736 vyučoval filozofiu na paulínskom kolégiu v Marianke a neskôr sa stal predstaveným kláštora Marianostra neďaleko Ostrihomu v dnešnom Maďarsku.⁵

Dielo je venované veľkvaradínskemu⁶ biskupovi Mikulášovi Čákimu (1698 – 1757),⁷ ktorý pozval v roku 1740 Ľudovíta Paxyho, už ako vedúceho kláštora Marianostra, do Veľkého Varadína, aby tu vyučoval filozofiu na teologickej škole.⁸

V pôvodnom katalógu knižnice seminára, ktorý bol spísaný v rokoch 1802 – 1807,⁹ sa nachádzal jeden exemplár,¹⁰ ale v súčasnosti existujú vo fonde Seminárnej knižnice dva exempláre. Jeden sa dostal do Seminárnej knižnice zo súkromných rúk, no meno majiteľa je zle čitateľné, preto jeho totožnosť ostáva skrytá. Druhý obsahuje len pečiatku seminára *Sigillum Bibliothecae Seminarii Episcopalis Neosoliensis*, ktorá nahradila pôvodný rukopisný exhibris. Obidva exempláre si zachovali svoju pôvodnú koženú väzbu so zlátenou slepotlačovou výzdobou na chrbte a so štítkom obsahujúcim názov a meno autora diela. Aj keď sú značne ošúchané, neobsahujú žiadne rukopisné poznámky, preto nevieme viac o ich využívaní.

Sigillum Bibliothecae
Seminarii Episcopalis
Neosoliensis

Pečiatka biskupského seminára
sv. Karola Boromejského

Druhý titul nesie názov *Lapis Angularis*¹¹ a zaoberá sa klasickou tomistickou témou o vplyve Boha na sekundárne príčiny. Jeho autorom je Jozef Inocent Dežerický (1702 – 1765), piaristický historik a učiteľ, ktorý pochádzal z Dolných Orešian. Na titulnom liste je uvedený ako Inocent, profesor teológie na piaristickej škole v Nitre, kde pôsobil v rokoch 1732 – 1733. V roku 1733 následne zmenil miesto pôsobenia a stal sa riaditeľom gymnázia a predstaveným rádu vo Váci.¹²

Titulný list diela Jozefa Inocenta Dežerického

Domus Carpona
LAPIS
ANGULARIS
SIVE
PRÆMOTIO
PHYSICA THOMISTICA
PRIMUM
AC POTISSIMUM SCHOLÆ
DIVI THOMÆ
FUNDAMENTUM,
Dilucidè exposita; atque quod profectò sit
Germanus
ANGELICI DOCTORIS
Scholarum Partus, legitimis vindiciis asserta. *Piar.*
Operâ & Studiò
P. INNOCENTII à D. THOMÆ
AQUINATE,
è Clericis Regularibus Scholarum Piarum Sacræ Theo-
logiæ Professoris Actualis, Nitriæ in Hungaria ad
S. Ladislaum.
VIENNÆ AUSTRIÆ,
Impressum apud Joannem Ignatium Heyinger, Universitatis
Typographum. Anno 1733.

V roku 1733 vyšlo aj skúmané dielo, napísané však bolo opäť o niečo skôr, pretože muselo prejsť schválením, čo si vyžadovalo určitý čas. Schválené bolo 12. augusta 1732 piaristom Alexiom, provinciálom pre Uhorsko, a 27. septembra 1732 generálnym vedúcim rádu Jozefom. Zakrátko bolo odobrené aj predstaviteľmi Viedenskej univerzity: 7. februára 1733 sa pod schválenie podpísali augustiánsky kňaz a dekan teologickej fakulty Hugolinus Wanderer a Christophorus Ruck, doktor filozofie a medicíny a vtedajší rektor Viedenskej univerzity. Zrejme preto bola Viedeň aj miestom vydania diela. V univerzitnej tlačiarni ho vytlačil viedenský tlačiar Johann Ignatz Heyinger (1701 – 1755).¹³ Dielo je venované ostrihomskému arcibiskupovi a prímasovi Uhorska Imrichovi Esterháziemu z Galanty (1663 – 1745).¹⁴

V Seminárnej knižnici sa nachádza v troch exemplároch. Dve knihy tvoria dielo ako také, tretí exemplár radíme k promočným tlačiam. Oznamenie o promócií bolo v tomto prípade dodatočne vytlačené a priviazané k viedenskému vydaniu knihy *Lapis angularis* z roku 1733. Dôvodom je určite fakt, že tejto obhajobe predsedal sám autor knihy Jozef Inocent Dežerický. Promočná tlač vyšla pri príležitosti verejnej obhajoby Andreasa Kallócziho, ktorá úspešne prebehla 7. marca 1737. Tento príväzok tvorí celkovo šesť strán. Na úvodnej strane sa nachádza latinský nadpis *Tézy z univerzálnej teológie z myšlienok svätého Tomáša Akvinského*. Nasledujú údaje o samotnej obhajobe, príhovor Andreasa Kallócziho k sv. Tomášovi Akvinskému a 50 téz, ktoré boli predmetom skúšky.

Lapis Angularis obsahuje provenienčný záznam viažuci sa ku krupinskej piaristickej škole. Všetky tri exempláre majú vo svojom exlibrise „*Domus Carpona Scholarum Piarum*“. Túto provenienciu majú viaceré tituly zo Seminárnej knižnice.

Piaristi prišli do Krupiny 25. mája 1720 a stali sa dôležitým činiteľom vzdelania v meste. Už v roku 1726 tu zriadili kolégium a prevádzkovali gymnázium,¹⁵ pri ktorom bola zriadená aj knižnica pre študentov. V roku 1909 sa krupinská piaristická knižnica presťahovala do Banskej Bystrice, pretože sa stala súčasťou spoločnej diecéznej knižnice. Tá bola vytvorená zjednotením fondov banskobystrickej seminárnej, kapitulskej a krupinskej piaristickej knižnice. Zjednotená diecézna knižnica, ktorú spravoval Anton Richter, bola umiestnená v priestoroch niekdajšej seminárnej knižnice¹⁶ a naďalej slúžila pre potreby seminára.

Pravdepodobne preto si do budúcnosti zachovala pomenovanie podľa miesta uloženia. Dielo *Lapis Angularis* takto pribudlo do fondu knižnice, ktorá dnes nesie názov Seminárna knižnica. O využívaní kníh veľa nevieme, pretože neobsahujú žiadne rukopisné poznámky.

Predstavili sme si dve slovacikálne tlače z 30. rokov 18. storočia. Jazykom oboch diel je latinčina, ktorá bola univerzálnym jazykom teológie

niekoľko storočí. Aj keď bol osud kníh v 19. storočí rozdielny, obidve sa na začiatku 20. storočia ocitli pod jednou strechou a stali sa súčasťou spoločného knižného fondu banskobystrickej diecéznej knižnice, ktorá sa dnes nazýva Seminárna knižnica. Keďže sa jej obsahu venovalo zatiaľ málo pozornosti, veríme, že príspevok bude prínosom pre dejiny knižnej kultúry.

Foto Monika Danková

POZNÁMKY

- ¹ ŽIFČÁKOVÁ, Anna. Seminárna knižnica Banskobystrického biskupstva. In: *Historické knižničné fondy ako súčasť kultúrneho dedičstva*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 1999, s. 45 – 46.
- ² ŠURJANSKÝ, Anton. Muž viery a vedy. In: *Poznáte náš seminár?* Banská Bystrica: Biskupský kňazský seminár, 1946, s. 33 – 35.
- ³ PAXY, Ludovicus. *Florilegium Sponsalium Canonico Morale Foro Fori, & Poli accomodatum. Essentiam, Proprietates, & effectus sponsalium, nec non decisiones L. cum fundamentis, pro & contra discussis, complectens. Juxta inconcussa, tutissimaque dogmata Doctoris Angelici Divi Thomae Aquinatis, aliorumque pobatorum auctorum*. Comaromij: Typis Nicolai Joannis Schmid, Civis & Typographi, 1740, [12], 503 s.
- ⁴ VALACH, Július. *Staré tlačiarnie a tlačiari na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 171; *Catalogus Bibliothecae Hungaricae nationale Széchényianaee. Tomi I.: Scriptores hungaros et rerum hungaricarum typis editos complectentis, supplementum I*. Posonii: Typis Belnaianis, 1803, s. 314 – 315.
- ⁵ Paxy, Lajos [online]. [cit. 2020-05-11]. Dostupné na: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Paksi.html>
- ⁶ Veľký Varadín, rum. Oradea, mesto v dnešnom Rumunsku.
- ⁷ Mikuláš Čáki pochádzal zo Spiša. Už v roku 1723 sa stal veľkovaradínskym kanonikom, neskôr veľprepoštom a kráľovským radcom. Od roku 1737 bol veľkovaradínskym biskupom a biharským županom, neskôr kaločským. V roku 1751 sa stal ostrihomským arcibiskupom a primasom Uhorska. Čáki, Mikuláš. In: *Slovenský biografický slovník I. : A – D*. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 401.
- ⁸ EMÓDY, András. *A Nagyváradi Egyházmegye alsópapságának könyvkultúrája a korai újkor végén: Adattár XVI – XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (19/4)*. Budapest, Szeged, Nagyvárad: Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Szegedi Tudományegyetem, Partiumi Keresztény Egyetem, 2014, s. xxii.
- ⁹ TATÁRIKOVÁ, Monika. Katalóg knižnice banskobystrického biskupského seminára sv. Karola Boromejského zo začiatku 19. storočia. In: *Kniha 2019 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2019, s. 201 – 202.
- ¹⁰ *Elenchus librorum*, s. 264, č. 36, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici.
- ¹¹ DEŽERICKÝ, Jozef Inocent. *Lapis Angularis Sive Praemotio Physica Thomistica Primum Ac Potissimum Scholae Divi Thomae Fundamentum, Dilucide exposita; atque quod profecto sit Germanus Angelici Doctoris Partus, legitimis vindiciis asserta Opera & Studio P. Innocentii a D. Thoma Aquinate, e Clericis Regularibus Scholarum Piarum Sacrae Theologiae Professoris Actualis, Nitriae in Hungaria ad S. Ladislaum*. Viennae Austriae: Impressum apud Joannem Heyinger, Universitatis Typographum, 1733, [22], 238, [2] s.
- ¹² Dežerický, Jozef Inocent. In: *Slovenský biografický slovník I. : A – D*. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 468 – 469.
- ¹³ Druhé vydanie knihy bolo vytlačené v roku 1741 v akademickej tlačiarni v Trnave [online]. [cit. 2020-06-03]. Dostupné na <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/d-8025B/desericzky-dezericzki-desericus-jozsef-incze-dezsericzai-80E4D/?list=eyJxdWVyeSI6ICJsYXBcyBhbmdd1bGFyaXMifQ>
- ¹⁴ Esterházi, Imrich. In: *Slovenský biografický slovník II. : E – J*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 28.
- ¹⁵ FONÓD, L. – LUKÁČ, M. Školstvo. In: *Krupina : monografia mesta*. Banská Bystrica: Harmony, 2006, s. 158.
- ¹⁶ *Magyar minerva a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. IV. évfolyam: 1904 – 1911*. Budapest: Athenaeum, 1912, s. 65.

BOŽSKÁ KOMÉDIA OSLOVUJE SVOJOU KOMPLEXNOSŤOU

MGR. MARTINA GROCHÁLOVÁ, PHD.

The text presents the publication of Dante Alighieri's work "Divine Comedy" in one volume published by the Publishing House St. Adalbert Association. The book has received an award in the competition Najkrajšie knihy Slovenska 2019 (The Most Beautiful Books of Slovakia 2019) as well Red Dot Award 2020, the prestige design award. The author focuses on the visual and (typo)graphical representation, as well as the technical processing of the publication. The article brings the views of the publisher, illustrator, graphic designer and member of the expert jury.

Keywords: book, dante, divine, comedy, graphic, illustration, competition

- mgrochalova@ssv.sk
- Spolok svätého Vojtecha, Trnava
- www.ssv.sk

Danteho *Božská komédia* patrí medzi vrcholné diela svetovej literatúry. V roku 2019 vyšla v slovenčine vo vydavateľstve Spolok svätého Vojtecha prvý raz kompletná v jednom zväzku a za svoje celkové stvárnenie získala Cenu Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v súťaži *Najkrajšie knihy Slovenska 2019*, ako aj prestížne ocenenie *Red Dot Award 2020*, označované za dizajnového Oscara.

Božskú komédiu v brilantnom preklade renomovaných romanistov Jozefa Felixu a jeho žiaka Viliama Turčányho vydal Spolok svätého Vojtecha v Trnave v edícii *Krásne slovo*. V nej toto najstaršie katolícke vydavateľstvo, ktoré si v roku 2020 pripomína 150. výročie svojho vzniku, vydáva od roku 2014 nové vydania alebo reedície diel svetovej literatúry. „Nadväzujeme tak na tradíciu nášho vydavateľstva, ktoré predovšetkým v tridsiatych a štyridsiatych rokoch minulého storočia siahlo nielen po výsostne náboženských dielach, ale aj po kvalitnej beletrii zahraničných autorov,“ vysvetľuje riaditeľ vydavateľstva Ivan Šulík. „Chceli sme sa k tejto myšlienke vrátiť, a keďže kniha nie je iba textom, ale aj umeleckým artefaktom, stavili sme na kvalitu a rozhodli sme sa pozvať do tvorby týchto publikácií renomovaných autorov.“

V spomínanej edícii tak v rozličnom, no vždy v originálnom výtvarnom a grafickom stvárnení vyšli diela anglického spisovateľa Gilberta K. Chestertona *Ohromné maličkosti*, *Ortodoxia* a *Svätý František z Assisi*, dielo *Snúbenci* talianskeho autora Alessandra Manzoniho, *Citadela* francúzskeho spisovateľa Antoine de Saint-Exupéryho, tragédia *Faust* nemeckého básnika Johanna W. Goetheho a napokon *Božská komédia* Dante Alighieriho, ktorého považujú za otca talianskeho jazyka.

TVORBA AKO UVAŽOVANIE A ROZHODOVANIE

Diela *Faust* a *Božská komédia* získali rok po roku rovnakú cenu za celkové stvárnenie, a to vďaka súhre vynikajúceho ilustrátora Miroslava Cipára a špičkovej grafickej úprave a typografii trnavského štúdia vizuálnej komunikácie Pergamen. Keďže obidve publikácie vychádzajú z rovnakého konceptu, no predsa sa líšia, nemožno o nich hovoriť oddelene. „Obidve knihy majú rovnaký formát. Pri *Faustovi* sme hľadali veľký formát, na ktorom by vynikli ilustrácie, a zároveň by sa nestratil bohato štruktúrovaný text. Tento formát funguje aj pri *Božskej komédii*

Obálka knihy *Božská komédia*. Spolok sv. Vojtecha (2019)

s jednoduchšou stavbou textu, ale bohatším poznámkovým aparátom,“ hovorí grafický dizajnér a zakladateľ Pergamenu Juraj Demovič.

Výber formy bol kľúčový už pri *Faustovi*, ktorý vyšiel v roku 2018. „Rozhodovanie malo dlhé trvanie a vyvíjalo sa v procese tvorby. Každý text je iný, preto si vyžaduje špecifický prístup. *Faust* sa vyvíjal od monochrómnosti, *Božská komédia* sa mi už na začiatku javila čiernobiela. *Faust* je plno ilustrovaný, ale *Božskú komédiu* som od začiatku videl len v charakteristikách jednotlivých častí,“ opisuje spôsob svojho uvažovania akademický maliar Miroslav Cipár. Dlhé štúdiá a ešte dlhšie premýšľanie zachytené v mnohých štúdiách a skiciach je vždy neodmysliteľným základom jeho tvorivého procesu, v ktorom samotné ilustrácie vznikajú alla prima.

V *Božskej komédii* je pozoruhodná dramaturgia umiestnenia čiernobielych ilustrácií, ktoré charakterizuje typická cipárovská čiara. Veľkoryso sú zaradené hlavne na začiatku a na konci knihy, potom už otvárajú iba jednotlivé časti – *Peklo*, *Očistec* a *Raj*.

Vzácnym prínosom sú štyri schémy celkového diela i jednotlivých častí, ktoré umelec nakreslil rovnakým štýlom ako ostatné ilustrácie, slúžia však predovšetkým na lepšie pochopenie diela.

ILUSTRÁTOR VERZUS GRAFIK

Jednoduchosť, prehľadnosť a čitateľnosť sú hlavnými atribútmi typografie tak vo *Faustovi*, ako aj v *Božskej komédii*. „Nechceli sme, aby to bola typografická exhibícia, ktorá pôjde proti textu a ilustráciám.

Použili sme iba jedno písmo a štruktúru sme tvorili jeho možnosťami, ako sú *italica* či *kapitálky*. Tiež sme si pomohli jednou doplnkovou farbou, ktorá uľahčuje orientáciu vo veršoch a v poznámkach. Samotný titul a názvy častí *Božskej komédie* nakreslil Miroslav Cipár. Tak sa prepojili ilustrácie s typografiou,“ sumarizuje Juraj Demovič.

Z pohľadu grafického dizajnu vyniká dielo podľa Juraja Demoviča ilustráciami, ktoré tvoria imponujúci vstup do knihy a jej častí, a grafickou úpravou „s príjemnými proporciami a jednoduchou typografiou, ktorá nebráni čitateľovi vychutnať si text“.

Ako tvrdí Miroslav Cipár, štúdio Pergamen je známe svojou dôslednosťou a na jeho prácu sa možno spoľahnúť, hoci vo všetkom sa jeho vnímanie s návrhom grafických dizajnérov nezhoduje. „Moja predstava *Fausta* bola viac robustná, no zmieril som sa s navrhnutým riešením. Pri *Božskej komédii* som už mal presnejšie požiadavky a stretli sme sa pri uspokojivom kompromise,“ hovorí výtvarník.

VÝROBA AKO VÝZVA

Okrem kvalitného výtvarného a grafického návrhu zohráva pri tvorbe knihy dôležitú úlohu jej technické spracovanie, s ktorým súvisí tak výber technológií, ako aj jednotlivých komponentov knihy. Pri *Božskej komédii* tvorcovia nezabudli ani na jediný detail. Do čiernobielej publikácie sa rozhodli vložiť zlatý kapitálik a dve lacetky – červenú a sivú. Mimoriadne pôsobivý je prebal, a to nielen s celostranovou ilustráciou na prednej i zadnej strane a s anotáciami o autoroch na záložkách, ale aj so zväčšeným detailom ilustrácie na vnútornej strane prebalu, ktorý sa

Božská komédia – prezentácia

Riaditeľ Spolku svätého Vojtecha Ivan Šulík na prezentácii

Štefan Bučko pri recitácii *Božskej komédie*

môže použiť samostatne ako obraz, čo dáva knihe ďalší umelecký rozmer. Dosky knihy sú potiahnuté pieskovohnedým plátnom, na ktorom boli použité dva typy razby – sleporazba vpredu a razba striebornou fóliou na chrbte. Aby čiernobiele stvárnenie nestratilo na svojej dynamickosti, rozhodli sa dizajnéri pre decentné sivohnedé predsádky, ktoré príjemne ladia s plátnom.

„Velkou výzvou bola pre nás tlač a spracovanie vyše 800-stranovej publikácie s rozmerom 200 × 283 milimetrov. Použitý bol papier Munken polar rough s volumenom 1,4, chrbát dosiahol hrúbku 70 milimetrov,“ predstavuje špecifikáciu knihy a použité materiály Jiří Matuszek z oddelenia obchodu tlačiarne Finidr v Českom Těšíne, ktorej vydavateľstvo zverilo produkciu cennej knihy. „Tlačili sme ofsetom na osemfarebnom tlačovom stroji Heidelberg XL-106-8-P, ktorý je najmodernejší v kategórii B1. Výroba celej knihy bola skutočným zážitkom počnúc tlačou,

sleporazbou dosiek či ručným lepením dvoch šesťmilimetrových lacetiek.“

Podľa Jiřího Matuszka bola najnáročnejšia razba. „V priebehu výroby bolo potrebné upravovať dáta, pretože na pôvodnej veľkej ploche nebolo možné urobiť kvalitnú sleporazbu,“ vysvetľuje a dodáva, že konečný výsledok sleporazby – portrét Danteho – presiahol aj očakávania samotných tlačiarov.

VYVÁŽENOSŤ A KOMPLEXNOSŤ

Práve komplexnosť knihy ako celku bola kritériom odbornej poroty súťaže *Najkrajšie knihy Slovenska 2019*, ktorej predsedal výtvarník a grafik Karol Felix. „V prípade vydania *Danteho Božskej komédie* z vydavateľstva Spolok svätého Vojtecha bola táto požiadavka skutočne naplnená. Od výberu ilustrátora, grafickej úpravy, zvoleného papiera a fontu až po knižárske spracovanie,“ hovorí Karol Felix. Rozhodovanie poroty bolo napriek tomu zložité, pretože do posledného výberového kola sa dostali podľa jeho slov naozaj pekné knihy. „*Božská komédia* dostala cenu práve pre vyváženosť všetkých komponentov architektúry knihy.“

To, že ide o skutočný umelecký skvost, potvrdzuje aj Jiří Matuszek, ktorého rukami prejdú denne desiatky kníh. „Našu tlačiareň opúšťajú ročne tisíce nových titulov, no trúfam si povedať, že bude opäť chvíľu trvať, kým sa u nás vyrobí podobne krásna knižka.“

Tvorba knihy sa neuspokojí iba s kategóriami kvality a profesionality, každý tvorca do nej vkladá kus seba. Prekladateľ Viliam Turčány obetoval prekladu a komentovaniu *Božskej komédie* tri desaťročia a zaiste nesklamal nádej, ktorú do neho na začiatku vložil jeho pedagóg a spoluprekladateľ Jozef Felix. Miroslav Cipár si zasa cení dôveru, ktorú mu prejavil Spolok svätého Vojtecha. „Ilustrovať takú knihu je snom každého výtvarníka. Zároveň padla na mňa tieseň zodpovednosti, obava, či to nie je nad moje sily, či to zvládnem. Bola to veľká chvíľa, veľká úloha, veľké tvorivé vzrušenie,“ prezrádza úspešný a oceňovaný 85-ročný výtvarník, ktorý bol v minulosti sám viackrát členom poroty v súťaži *Najkrajšie knihy Slovenska*, ale aj v podobných súťažiach v zahraničí. *Božská komédia* je pre neho viac ako kniha, pretože je „podnetná nielen literárne. Je filozofickým postojom.“

Božská komédia – autogramiáda

POCTA VÝTVARNÍKOVI

To, že ilustrátor naplnil, ba i presiahol tak očakávania vydavateľa, ako aj čitateľskej či odbornej verejnosti, potvrdzuje o generáciu mladší výtvarník Karol Felix: „Cením si, samozrejme, vynikajúce ilustrácie Miroslava Cipára. Jeho tvorbu si veľmi vážim a jeho ilustrácie ma oslovili už v detstve. Rovnako mám rád vždy výbornú prácu grafického štúdia Pergamen. Kniha ma inšpirovala práve komplexnosťou všetkých zložiek. To je to, o čo sa snažíme všetci, ktorí sa venujeme knižnej tvorbe.“

Získané ocenenie je pre tvorcov výzvou, nechcú však zaspáť na vavrínoch. „Faust i Božská komédia získali cenu za celkové spracovanie v súťaži Najkrajšie knihy Slovenska, takže by sme mali byť spokojní. No u nás v Pergamene vždy hľadáme skôr chyby a nedostatky. Potom vieme, čo sa dá v budúcnosti vylepšiť.“

Riaditeľ Spolku svätého Vojtecha Ivan Šulík zdôrazňuje, že vydavateľstvo netvorí knihy preto, aby zbieralo ocenenia, vníma aj kritické hlasy na margo vydania Fausta či Božskej komédie. Cieľ vydavateľstva je však jednoznačný – aj naďalej vydávať knihy, ktoré budú hodnotné svojím obsahom a krásne spracovaním.

Foto Erika Litvákova

* ZAUJÍMAVOSŤ:

V zbierkovom fonde Literárneho múzea SNK sa nachádza 1 342 ilustrácií Miroslava Cipára, ktoré vytvoril k 32 knižným titulom. Medzi zbierkami sú aj vzácne nepublikované varianty knihy Vyletela guľa z dela (Ľubomír Feldek) z roku 1968.

STOROČNICA NARODENIA PETRA KARVAŠA

PRIBLÍŽENIE MENEJ ZNÁMEHO TVORCOVHO DIELA

MGR. PETER CABADAJ

The article about Peter Karvaš reflects the screenwriting work of this extremely versatile writer.

Keywords: the 100th anniversary of the birth of an important writer

Storočnica narodenia Petra Karvaša ponúka ideálnu príležitosť hlbšie sa zamyslieť nad jeho pohnutým životným príbehom a odkazom bohatého a rozmanitého diela. Dramatik, prozaik, poviedkár, románopisec, humorista, satirik, zakladateľ žánru apokryfu v slovenskej literatúre, reportér, novinár, fejtonista, publicista, kunsthistorik, teatrológ, dramaturg, televízny a filmový scenárista, redaktor, fotograf, hudobník, ale i diplomat, verejný činiteľ, vysokoškolský pedagóg, výskumný pracovník, úradník, robotník, partizán...

To všetko stihol za jeden ľudský život Peter Karvaš (25. 4. 1920 – 28. 11. 1999 Bratislava), rodák z Banskej Bystrice, ktorý patrí bez akýchkoľvek po-

chybností medzi najvýraznejšie zjavy našej modernej kultúry a umenia.

Literárny vedec Peter Darovec označil Karvaša v *Slovníku slovenských spisovateľov* z roku 2005 „vzhladom na žánrový i druhový rozsah a kvantum diela, za jedného najčinnorodejších, ale i hodnotovo nevyrovnaných slovenských autorov 20. storočia“.¹ Faktom navždy zostane, že po nástupe komunistického režimu (1948) prešiel autor od existenciálne ladených polôh k socialistickému realizmu, resp. schematizmu. Participoval tiež na súvekých deformáciách a prešlapoch, ktoré následne naprával ako redaktor progresívneho časopisu *Kultúrny život*. Od konca 50. rokov Karvaš vo svojej dramatickej tvorbe odkrýval mechanizmy pôsobenia zvrátených totalitných praktík a ideológie na život jednotlivca. Terčom jeho kritiky boli obidve zainteresované strany, teda nielen obludná mašinéria mocenského aparátu, ale i stádovité a slabošské konanie človeka vo vzťahu k totalitnému systému. Uvedená línia našla popri satiricko-humoristickom rozmere silné uplatnenie aj v dlhometrážnych hraných a televíznych filmoch, na ktorých sa Karvaš podieľal ako scenárista, resp. ako autor literárnej predlohy či námetu.

VIETOR NÁHLE ZMENIL KURZ

Pred vyše šesťdesiatimi rokmi, vo februári 1959 zorganizovali filmoví pracovníci v Banskej Bystrici pamätnú konferenciu, ktorá mala odzvoniť dovtedajším skostnateným pomerom a priniesť kvalitatívne novú éru nielen v československej kinematografii, ale v kultúre a umení vôbec. Dogmatický komunistický pohľad a prezident v jednej osobe Antonín Novotný bol však kategoricky proti. Prvým terčom jeho represie sa stala politicko-filozofická publicistika. Onedlho prišiel rad i na ďalšie kreatívne sféry, film nevynímajúc. Čoraz nezmyselnejšie administratívne zásahy postihovali tak rozpracované filmové projekty, ako aj dokončené diela. Vietor, ktorý v Banskej Bystrici smeroval proti „starým“, náhle zmenil kurz. Na pomyselnéj trestnej lavici sa ocitla najmä mladá tvorba. „Prischli“ jej azda všetky ťažké hriechy, ktoré pozná dogmatický trestný register. Niektoré tituly boli obvinené z nenáročnosti, v prípade ďalších bola prekážkou údajná filozofia „z druhého brehu“, ba nechýbali ani podozrenia z ideologickej diverzie... Dokončené opusy museli pred uvedením prechádzať martýriom pochybností a námietok. Ideologických mocipánov však ani

v najmenšom netrápila otázka, prečo sa uvedených „zlyhaní“ dopustila generácia, ktorá už bola odchovaná socialistickým zriadením a ktorá ani vo svojich najkritickejších prejavoch nehľadala východisko mimo neho.²

Uvedený historický exkurz bol potrebný na to, aby sme súčasníkom aspoň v maximálnej skratke ozrejmili časopriestor, v ktorom vstupoval do kinematografie Peter Karvaš. Skostnatené, obmedzené a nekompetentné vedenie Slovenskej filmovej tvorby zamietlo v druhej polovici 50. rokov v rámci schvalovacieho procesu niekoľko námetov, resp. už pripravených scenárov. Tvrdilo napríklad aj viacero neskôr zrealizovaných známych titulov (*Prípad Barnabáš Kos* – na motívy poviedky spoluscenáristu Petra Karvaša, *Kolíška*, *Samota*, *Strach*, *Drak sa vracia*). Pamätník tých čias, uznávaný režisér Eduard Grečner spomína „ohnivé kritické rozčúlenie“ riaditeľa Koliby Pavla Dubovského. Tohto schematickeho stalinistu označil za „slovenského filmového Koniáša, ktorý prikázal spáliť film *Čisté ruky*“. Ohľadom primitívne skritizovaných diel Dubovský uviedol, že „... takéto apoliticky humánne pocity súčasníka nie sú pre náš dnešok už charakteristické. Patria do hrdzavej propagandistickej výzbroje predfebruárových demokratov, dnešných revizionistov a západných odideologizovaných ideológov.“³ Medzi kategoricky zamietnutými projektmi nájdeme aj scenár *Delegát do Káhiry* a námet *Zločin Dariny Pivoňovej*. Obidva tituly, inšpirované Karvašovými literárnymi textami, už figurovali v dramaturgickom pláne progresívnej tvorivej skupiny Moniky Gajdošovej.

POLNOČNÁ OMŠA

Slovenské národné povstanie (SNP) bolo do konca 80. rokov najčastejšie spracovávanou látkou domácej kinematografie. Filmové diela, ktoré reflektovali túto významnú kapitolu moderných slovenských dejín, charakterizuje najmä – povedané veľmi jemne – ich rôznorodá umelecká a výpovedná hodnota. Kritika, ktorá sa zaoberala touto tvorbou komplexnejšie a v širších súvislostiach, rozlišovala tituly „z Povstania“ od titulov „o Povstaní“. Názorne to ilustrovala na príklade dvoch umelecky pozoruhodných filmov vzniknutých v roku 1948 – na *Vlčích dierach* Paľa Bielika a *Bielej tme* [Bílá tma] českého režiséra Františka Čápa. Scenár k obidvom dlhometrážnym snímkam napísal Leopold Lahola, spolu s Karvašom profilový slovenský dramatik povojnovej éry. Hoci

Vlčie diery ako film zo SNP zožal – s istými výhradami – po nástupe komunistického režimu oficiálnu slávu, *Bielej tme* bolo vytknuté, že pred konkrétnou historickou situáciou uprednostnila nadčasový (uni-verzálny) pohľad.

Nasledujúce 50. roky jednoznačne ukázali, kadiaľ vedie pomyselná hranica umeleckej hodnoty – nie medzi *Vlčími dierami* a *Bielou tmou*, ale medzi týmito filmami a skutočnosťou, ktorá prišla po nich. Azda len s výnimkou inej Bielikovej snímky *Kapitán Dabač* (1959) nebolo v uvedenom decéniu nakrútené nič, čo by sa umelecky vyrovnalo prvým dvom dielam, nesúcim rukopis autorskej značky Leopolda Laholu (od roku 1949 žil v zahraničí).

Očividná zmena nastala až v 60. rokoch, a to tak v myšlienkovvej rovine, ako aj v samotnom uhle vnímania témy. Pokiaľ ide o kvantitatívny ukazovateľ, 60. roky charakterizuje úbytok partizánsko-povstaleckých filmov. V súvislosti s touto zmenou zohrala dôležitú úlohu snímka *Polnočná omša* (1962), nakrútená podľa rovnomennej divadelnej hry Petra Karvaša, ktorý bol spolu s Albertom Marenčinom a českým režisérom Jiřím Krejčíkom jej spoluscenáristom. Pripomíname, že autor drámy bol za vojnového slovenského štátu pre svoj židovský pôvod internovaný v pracovnom tábore. Neskôr pracoval v matičnom tlačiarenskom podniku Neografia a v Slovenskom komornom divadle v Martine, po vypuknutí SNP pôsobil v Slobodnom slovenskom vysielacom v rodnej Banskej Bystrici a potom bojoval v horách ako partizán. Rodičov mu fašisti a ich gardistickí prisluhovači „popravili vo vápenke v Nemeckej na jar 1945. On zostal nažive pod ochranou pár vplyvných ľudí aj vďaka svojmu talentu.“⁴

Stvárnenie povstaleckej atmosféry v *Polnočnej omši* nie je dominantným prvkom drámy, autor v nej kladie akcent na morálne zretele. Rezultátom je strhujúca psychologická dráma o malomeštiactve, zbabelosti a zúfalej snahe prežiť aj za cenu popretia všetkých základných mravných a ľudských princípov. Alebo povedané inak: ide o výkrik človečenskej dôstojnosti proti fašizmu v akejkol'vek forme, proti egoizmu, závidosti a bezhraničnej chamtivosti.

Renomovaný český filmový kritik Jan Žalman uvádza: „*Polnočná omša Jiřího Krejčíka, nepochybne vďaka kvalite literárnej predlohy, trasovala nový smer v zobrazení najdramatickejšej éry moderného Slovenska. Predznamenáva nástup významnej skupiny filmov ako Organ, Obchod na korze, Naši pred bránami, ktoré sa s obrazom vojnového, resp. tisovského Slovenska vyrovnávali s kritickou otvorenosťou. Niečo*

z toho síce už zaznelo vo filme Jiřího Weissa Zbabelec (1961), nakrúteného podľa námetu Ivana Bukovčana v barrandovskej produkcii, ale až v Polnočnej omši vynikla táto kritická črta vo všetkej svojej ostrosti. Panoráma charakterov, postojov a správania, ktoré predkladala Polnočná omša, bola panorámou Slovenska mnohých tvári, z ktorých tie záporné boli práve tak pravdivé ako tvár, ktorá historicky zvíťazila.“⁵ (preklad autor).

Režisér Krejčík obsadil do filmu plejádu známych a populárnych slovenských hercov – Jozefa Kronera, Hanu Meličkovú, Ladislava Chudíka, Karola Machatu, Ivana Mistríka, Emíliu Vášáryovú, Ela Romančíka... Priestor dostali aj niekoľkí českí a nemeckí herci a hudbu skomponoval nezamieniteľný český skladateľ Zdeněk Liška, ktorého meno figuruje v titulkoch mnohých úspešných filmových diel. Vynechať nemôžeme ani osobnosť samotného režiséra Jiřího Krejčíka, ktorého časť umeleckej kritiky spoza rieky Moravy považovala za „enfant terrible“ českej kinematografie.⁶ Medzi najznámejšie Krejčíkove filmy patria *Vyšší princíp* (získal niekoľko prestížnych medzinárodných ocenení), *Penzión pre slobodných pánov*, *Svadba ako remeň* či *Božská Ema* so slovenskou herečkou Božidarou Turzonovovou v hlavnej úlohe.

Domáca kritika neprijala *Polnočnú omšu* bez výhrad. Zdôraznila najmä skutočnosť, že film nedosiahol úroveň javiskovej verzie. Zaujímavú reakciu uverejnil Ivan Bonko, ktorý v nej predostrel aj otázku česko-slovenskej kooperácie. „*Po dlhom volaní po konkrétnejšej spolupráci českých a slovenských filmových pracovníkov treba privítať, že filmy Zbabelec a Polnočná omša nakrútili poprední a jedni z najuznávanejších barrandovských režisérov... Režiséri ako Krejčík sú na Kolibe nesporne ešte aj v budúcnosti veľmi potrební, práve ako je potrebné, aby slovenskí filmári nakrúcali na Barrandove.*“⁷ Hlasy volajúce po spolupráci Barrandov – Koliba však boli prekonané už v momente, keď Bonko písal citované riadky. Nezodpovedali totiž dosiahnutému stupňu vývoja slovenskej hranej tvorby a skôr protirečili potrebám a záujmom jej ďalšieho autonómneho rozvoja.

Sotva pol roka po dokončení *Polnočnej omše* prišiel do kín film Štefana Uhra *Slnko v sieti* a po ňom niekoľko ďalších titulov, ktorými naša kinematografia prispela silným vkladom do legendárnej česko-slovenskej novej vlny. Mimochodom, za jej „Jána Krstiteľa“ označil celosvetovo slávny režisér Miloš Forman práve spomínaného Štefana Uhru...

Petra Karvaša spája s režisérom Krejčíkom ešte jeden titul, a to česky televízny film *Psícci lorda Carltona* (1970), nakrútený podľa jeho knihy. Hlavný protagonista bizarnej komédie, vedúci kráľovského cenzorského úradu lord Carlton, dostane na posúdenie niekoľko chúlolistivých fotografií. Zobrazené je na nich nahé ženské telo a plyšový psík. Lord to bez váhania kategoricky odsúdi, ale pred definitívnym ortielom vezme ešte snímky domov na „meritórne“ preskúmanie. Tým spustí lavínu neočakávaných udalostí a zvrátov. Azda najzaujímavejší je z dnešného pohľadu fakt, že odvážne erotické sekvencie boli nasnímané a použité hneď na prahu ťaživého normalizačného obdobia. Zverené postavy s veľkou chuťou stvárnil Juraj Herz, Miloš Kopecký, František Filipovský, Ilja Prachař a Božidara Turzonovová.

TANDEM KARVAŠ & SOLAN

Bezpochyby najvýraznejšiu Karvašovu stopu v dejinách slovenského, resp. československého filmu predstavuje jeho spolupráca s režisérom Petrom Solanom, tiež bansko-bystrickým rodákom a profilovou osobnosťou našej kinematografie. Vlačnejšiu nedožítú deväťdesiatku tohto neodmysliteľného príslušníka svetovo uznávanej československej novej vlny domáce médiá ignorovali. Pripomeňme, že Peter Solan uzrel svetlo sveta 25. apríla 1929. Maturoval na gymnáziu v Banskej Bystrici a v rokoch 1949 – 1955 študoval filmovú réžiu na Filmovej akadémii múzických umení v Prahe. Hneď po jej absolvovaní začal pracovať v Štúdiu dokumentárnych filmov v Bratislave, kde nakrútil niekoľko zaujímavých snímok. Po prechode do Štúdia hraných filmov nakrútil v spolupráci s režisérom a dramaturgom Františkom Žáčkom celovečerný titul podľa satirických poviedok Petra Karvaša *Čert nespí* (1956). Samostatne už režíroval vôbec prvú slovenskú filmovú detektívku *Muž, ktorý sa nevrátil* (1959). Hoci mala táto kriminálka mierne politický podtext triedneho boja 50. rokov, diváci ju prijali kladne, čo Solana povzbudilo do ďalšej umeleckej činnosti (filmy *Tvár v okne*, *Kým sa skončí táto noc*, *Slávny pes* a i.).

Nepochybne najznámejším a najúspešnejším Solanovým dielom bol vojnový titul *Boxer a smrť* (1962), ktorý získal na 7. medzinárodnom filmovom festivale v San Franciscu (1963) cenu za hudbu a zvláštnu cenu poroty za porozumenie medzi národmi. Hlavné ocenenie (*Grand prix*) však film

minulo, pretože Američania nemohli uveriť záveru, keď sa hlavný protagonista deja, bravúrne stvárnený Štefanom Kvietikom, dobrovoľne vracia na istú smrť do koncentračného tábora – namiesto toho, aby si vybral ponúknutú slobodu a možnosť šťastnejšej budúcnosti...

Sľubne rozbehnutú kariéru Petra Solana nemilosrdne pribzdila éra normalizácie. Hoci celú aktívnu filmársku činnosť režiséra sprevádzala v 60. a najmä v 70. rokoch nedôvera so sabotovaním jeho tvorivej práce, predsa len sa po roku 1989 dočkal satisfakcie i verejného uznania. Zomrel 21. septembra 2013 v Bratislave.

Prvou kooperáciou Karvaša so Solanom bol už spomenutý celovečerný hraný film *Čert nespí*. Tvoria ho tri samostatné satirické poviedky – *Smutný káder*, *Typický prípad* a *Veľkorysá ponuka* – vybrané z rovnomennej Karvašovej zbierky próz (1954). Knižným cyklom tzv. čertovín (*Čert nespí*, *Čertovo kopytko*, *Malovať čerta na stenu*) spisovateľ pohotovo reagoval na dobové volanie po satire. Poviedky v hranej snímke *Čert nespí* spájajú zábery z rokovania schvaľovacej komisie, ktorá si filmové príbehy necháva premietañ. Členovia komisie sa v jednotlivých postavách na plátne spoznávajú a v pauzách medzi premietaním vyslovujú svoje námietky.

PRÍPAD BARNABÁŠ KOS

Konkrétnym výsledkom tvorivej kooperácie tandemu Karvaš & Solan bolo nakrútenie štyroch žánrovo i tematicky vyhranených dlhometrážnych a televíznych filmov – *Prípad Barnabáš Kos* (1964), *Sedem svedkov* (1967), *Malá anketa* (1969) a *Pán si neželal nič* (1970).

Hranú satirickú tragikomédiu *Prípad Barnabáš Kos*, nakrútenú podľa Karvašovej poviedky, sprevádzali od začiatku realizácie obrovské problémy. Schvaľovanie diela trvalo neuveriteľných sedem rokov! Vedenie Slovenskej filharmónie sa snažilo výrobu snímky otvorene bojkotovať, a to tým, že členom hudobného telesa v nej zakázalo účinkovať, resp. akokoľvek participovať na tvorbe titulu. Išlo o zjavné nepochopenie zámeru scenáristov Petra Karvaša a Alberta Marenčina a režiséra Petra Solana. Snímka totiž pranieruje malomeštiacke prežitky, pokrytectvo a intrigánstvo. Je to príbeh trianglistu veľkého symfonického orchestra, ktorého nečakane vymenovali za jeho riaditeľa. Skromný hudobník sa spočiatku bráni, čoskoro však pochopí, aké pravidlá

sprevádzajú fungovanie mechanizmu kariéry. Nevyhnutne k nim patrí aj pochlebovanie a šplhúnstvo kolegov, ktorí idú svojmu šéfovi po ruke a vo všetkom mu vychádzajú maximálne v ústrety. Predtým nenápadný trianglista sa zrazu stáva sebavedomým a neústupným inovátorom a opitý mocou začína pretvárať orchester na vlastný obraz. Dokonca je odhodlaný naplniť svoj veľký životný sen – sólo pre triangel. Titulnú rolu presvedčivo stvárnil známy český herec Josef Kemr.

Názornou ukážkou dobových pomerov a atmosféry je zachovaný posudok režiséra Paľa Bielika na film *Prípada Barnabáš Kos*. Zakladateľská osobnosť slovenskej kinematografie zvolila ironicko-sarkastický tón, z ktorého možno ľahko dedukovať negatívnu reakciu, resp. odporúčanie. „... Vieš, Barnabáš, mne je ťažko, a preto nie nadarmo zaťahujem do hry aj tvojho tvorca. Keby ti bol on vdýchol jasnú, jednoznačnú podobu, mohol som ti ešte ako-tak vyveštiť budúcnosť. Lenže ty si ako Golem. Pokiaľ si bol v hline – teda v poviedkovom či anekdotickom tvare, bol na teba dosť zábavný pohľad. No len čo ťa tvoj tvorca oživil a pustil z reťaze, stal sa z teba špásovný bobák, neškodné strašidlo, ktoré aj deti nahaňujú za frak. Nafúkol si sa. Stratil si rozmery. Zásluhou tvojho tvorca... napuchol si desaťnásobne – zo 16 strán rozprávočky na 160 strán scenára. To si nemal robiť. Nebol si na to stvorený. Nebol si predurčený pre film... A teraz mi dovoľ, takým istým neviazaným štýlom, privravieť sa k tvojim stvoriteľom. Zdatní chlapi. Koketujú so smelosťou. Vtrhli do zakázaných oblastí. Neberú si už na mušku len úbohých policajtov a kádrovníkov, ale priam hlavy a reprezentačné telesá. A to všetko s nezvyčajným taktom. Ani ten najpostihnutejší z postihnutých sa neopováži zagágať. Aby podobnosť s kýmkoľvek bola úplne jasná, ohlásia titulky filmu, že je podobnosť s čímkoľvek úplne vylúčená. Bolo by skutočne smiešne, keby po takomto oznámení hľadal niekto pod firmou ‚námestník‘ námestníka povereníka kultúry. Konečne, ak by sa Dubovský v tom poznal, mal by byť vlastne rád, že sa o ňom robí film. Najmä, keď sa mu prisudzujú také báječné vlastnosti. Aj filharmonici (ak pravda nejde o vyšší inotaj) by mohli byť vďační, že si konečne cez film nazrú do vlastného svinčika. A my, Barnabášovci, Gajdošovci a podobné typy výskytné, nemáme tiež nič proti tomu, že z nás robíte neškodných hlupáčikov, ak nám aspoň na konci filmu dožičíte vychodiskový povzdych. Ach, Barnabáš, Barnabáš!

No dovoľte nám ešte raz si povzdychnúť: Ach, Peter, Peter, Maximilián! Kam až vás to zaviedol ten nešťastný triangel? Bo v ňom to všetko väzí, začína i končí. V špekulatívnej, obludnej nadsádzke, ktorá sa

v tej istej chvíli zákonite mení – neváham použiť toho slova – v hlúposť. Od chvíle, čo Kosov triangel znie nad New Yorkom, nad Pekingom, nad Varšavou, nad celou krútiacou sa zemegulou, mizne človeku aj ten vymyslený úsmevček z úst, postupne chladne, tuhne, až napokon zamrie v mrazivom úšklábkú. Narastá triangel, narastá počet i hlúposť hlupákov. Jedna absurdnosť plodí druhú a nikde ani iskierka nádeje, ani zásvit zdravého rozumu. Na konci zostáva len úbohý, opustený zneužitý malý človečik, nad ním smeč-ka vládcov-trubcov a nad tým všetkým bezúhonný jasnozrivý tvorca-stvoriteľ, ktorý (medzi nami) túto hlúposť dávno videl, ale náročky nechal veci dokvasiť až sem, aby sa o tých blbcoch mohol nakrútiť film za 2 milióny korún. Lebo na tom nič nenavyberáš. V časoch Gogolovho Revízora to bolo dokonca o niečo lepšie. Vtedy sa tí blbci aspoň sami volili – dneska ich volíme my, tak sme akosi v tom – ale zato si môžeme o tom natočiť film. My s Barnabášom sme za to. Aspoň pôjdeme po premiére do krčmy.“⁴⁸

Dlhší citát z Bielikovho posudku, v ktorom spomína krstné mená scenáristu Karvaša, režiséra Solana a strihača filmu Maximiliána Remeňa, neuvereňujeme samoúčelne. Chceli sme ním ilustrovať skutočnosť, že liberálne 60. roky predstavujú v slovenskej kinematografii éru výrazného omladenia, ktorému v médiách drukuje nová krv filmovej kritiky. Ak bola ešte druhá polovica 50. rokov spätne hodnotená ako čas „odstávky mladých“, v nasledujúcej dekáde sa karta obracia. Ětos mladosti, no predovšetkým nedôvera k akýmkoľvek formám schematizmu znamená skôr „odstávku starých“.⁴⁹ Paľo Bielik – mimochodom, takisto rodák z Banskej Bystrice (mestská časť Senica) – mal s estetickou a generačnou výmenou a vôbec s celou československou novou vlnou evidentný problém. Túto skutočnosť potvrdzujú aj jeho posudky na iné filmy (scenáre) mladších kolegov. Ich poetika mu bola ako silnému konzervatívcovi a bytostnému realistovi cudzia, nija-ko s ňou nesympatizoval, ba vlastné neporozumenie dával neraz otvorene najavo. Dráždil ho tiež menší divácky potenciál titulov novej vlny a nesúlady medzi vysokým rozpočtom vynaloženým na realizáciu diel a slabšou finančnou návratnosťou.

SEDEM SVEDKOV

Podľa Karvašovho pôvodného scenára – predtým úspešnej rozhlasovej hry, ktorá bola uvedená aj v Čechách a zahraničí – nakrútil Solan televízny film

Sedem svedkov s detailne psychologicky vykreslenými postavami. Pôdorys snímky o medziludských vzťahoch, ľahostajnosti a odmietnutí spoluzodpovednosti v prípadoch, do ktorých nemôže zasiahnuť zákon, nie je zložitý. Dvaja typologicky diametrálne odlišní kriminalisti sa počas nočného vyšetrovania v uzavretom prostredí usilujú zrekonštruovať zločin uskutočnený za bieleho dňa, takmer pred očami verejnosti. Tvorcovia diela však nesledujú iba kriminalistickú líniu príbehu. Svedkovia, ktorých vyšetrovatelia vypočúvajú, reprezentujú každý svojím spôsobom iný variant zbabelosti či alibizmu. Vypovedajú tak viac o sebe samých, ako o tom, čo videli na ulici. Divák, podobne ako vo filme slávneho japonského režiséra Akira Kurosawu *Rašómon*, sleduje sedem rozdielnych pohľadov na jednu udalosť. Detaily i relevantné fakty sa v podaní jednotlivých svedkov rôznia – akoby ani nešlo o tú istú príhodu. Každý má na to svoje vlastné dôvody... Objasnenie znásilnenia a vraždy ženy predstavuje akúsi vzorkovnicu ľudských charakterov, myslenia, konania a svetonázoru tak svedkov, ako aj kriminalistov. Všetkých zúčastnených dôkladne sníma oko kamery, ktorá prispôsobuje formu monitorovania aktérov typologickej škále ich osobností, situačným grimasám a náladám, miere spolupráce s vyšetrovateľmi...

Film *Sedem svedkov* je mimoriadne sugestívna dráma o prejavocho ľudských charakterov a správaní človeka vo vyhrotenej situácii – excelentne napísaná, zrežírovaná i zahraná.

MALÁ ANKETA

Experimentálne ladený televízny film scenáristu Karvaša a režiséra Solana *Malá anketa* je tzv. paradokumentom, tváriacim sa ako blok reportáží o procese so ženou – matkou, zrejme vrahyňou svojho trojročného synčeka. Snímka formou „živého štúdia“, zriadeného v predvečer konania súdneho procesu s obžalovanou, prináša rozhovory so zainteresovanými osobami (lekári, sudcovia, obhajkyňa, prokurátor, exmanžel, susedia), ako aj anketu, ktorá sonduje názory náhodných chodcov. Širokú vzorku ich vyjadrení a postojov možno vnímať ako jedinečný sociologický portrét dobovej spoločnosti. Prostredníctvom roztočenej rulety názorov a výpovedí ľudí film kladie divákovi základné otázky o hodnote ľudského života a eutanázii ako takej. Súčasne ide o konfrontáciu s nemilosrdným faktom, že kruté problémy existujú a s najväčšou pravdepodobnosťou

existovať nikdy neprestanú. Čakajú len na občiansku reakciu, a to nielen v príznačne depresívnom roku 1969, keď dielo vzniklo.

Malá anketa, hraná snímka urobená dokumentárnym spôsobom, vzbudila mimoriadny divácky ohlas a vyvolala vášnivé diskusie o zvolených rozprávačských postupoch. Nevšedná autenticnosť filmu, realizovaného uplatnením viacerých originálnych efektov (zdanlivá nekvalita nakrúteného materiálu, improvizácia „naoko“, výrazné civilné, spontánne výpovede nehercov), oslovovala recipienta silnou naliehavosťou a výzvou zaujať k prípadu vlastné stanovisko, nezostať ľahostajným. Tvorcovia predbehli dobu o niekoľko decénií a strhujúcim spôsobom predložili verejnosti tému, ktorá bola dovtedy i potom absolútnym tabu. *Malá anketa*, ktorá vznikla podľa rovnomennej Karvašovej rozhlasovej hry, však po úspešnej premiére ihneď putovala na dvadsať rokov do trezoru ako zakázaný titul...

PÁN SI NEŽELAL NIČ

Autorský súzvuk „banskobystrického tandemu“ naplno zaznel aj v dlhometrážnom filme *Pán si neželal nič*, ktorý vznikol na motívy rovnomennej poviedky z Karvašovej zbierky *Polohlasom*. Snímka mala premiéru 22. januára 1971 a zobrazuje absurdný príbeh – hlboko ironický a súčasne veľmi jednoduchý. Rozprávanie je postavené na hereckom kumšte (skvelý Jozef Kroner v hlavnej úlohe), vtipných dialógoch a vypointovaných epizódach, ktorým majstrovsky „sekunduje“ hudba famózneho Zdenka Lišku. Takmer monotónny sled udalostí pritom ešte zdôrazňuje a umocňuje zásadný rozpor medzi spustenosťou prostredia i ľudí a výnimočnosťou situácie, v ktorej sa aktéri deja ocitli. Krátko po dokončení filmu normalizační strážcovia ideologickej čistoty snímku uzamkli do trezora a režiséra Solana preraďovali do Štúdia krátkych filmov, pričom mal takmer desať rokov striktný zákaz točiť hrané diela.

Film *Pán si neželal nič vedno* s Hanákovými *Obrazmi starého sveta* a s Havettovými *Laliami poľnými* z roku 1972 možno označiť za labutiú pieseň slobodnejších 60. rokov. Bola to búrlivá a nesmierne plodná dekáda, počas ktorej sa na Slovensku naplno rozvinula a dozrela moderná filmová tvorba, a tým sa slovenská kinematografia definitívne autorsky i organizačne osamostatnila od českej filmovej tvorby.

BAŠTA

Ako scenárista spolupracoval Peter Karvaš aj so známym režisérom Martinom Hollým. Historický film *Bašta* (1969) bol televíznou adaptáciou jeho rovnomennej divadelnej hry – triptychu *Vzbura, Revolúcia a Povstanie*. V tomto diele tvorcovia obdivuhodne dokázali organicky prepojiť experimentátorskú líniu s ideovým zmyslom dramatických skladieb. Tri navonok samostatné príbehy z rozdielnych dejinných etáp spája vášeň, odveká túžba človeka po dôstojnejšom a šťastnejšom živote, ako aj poznanie, že kým budú ľudia ľuďmi, bude jestvovať láska, žiarlivosť, pomstychtivosť, zrada... Tento človečenský rozmer zostáva ponad čas konštantný, menia sa akurát vonkajšie kulisy, reálie a životná úroveň. Revoltujúci protagonisti rozprávania musia okrem kritickej existenčnej situácie čeliť aj násilným krvavým udalostiam. Divák sa postupne stáva svedkom baníckej vzbury z prvej polovice 16. storočia, nahliadne do zákulisia hurbanovsko-štúrovského revolučného vystúpenia (1848) a sleduje ústup povstaleckej jednotky do hôr počas SNP o takmer sto rokov neskôr (jeseň 1944). Na prehĺbenie umeleckej výpovede i celkové umocnenie atmosféry opakujúcich sa historických mechanizmov obsadil režisér Hollý vo všetkých troch príbehoch do hlavných úloh rovnakých hercov – Vlada Müllera, Soňu Valentovú, Ivana Mistríka, Štefana Kvietika a Michala Dočolomanského. Ich charakterové filmové postavy odlišil len menami.

METEOR

Normalizačná moc, ktorá ovládla vtedajšie socialistické Československo po invázii spojeneckých vojsk Varšavskej zmluvy (21. augusta 1968), v najlepších rokoch a na dlhší čas zabrzдила umelecký rozlet kvalitného tvorca a človeka s vyhranenými občianskymi postojmi Petra Karvaša. Dostal striktný zákaz publikovať svoje literárne texty, divadlá prestali uvádzať jeho hry, nedobrovoľne musel zanechať i pedagogickú činnosť (v rokoch 1968 – 1974 vyučoval na VŠMU)... Do oblasti audiovizuálnej tvorby sa vrátil až v roku 1991, keď režisér Stanislav Párnický nakrútil televíznou adaptáciu Karvašovej divadelnej hry o permanentne trvajúcej vojnovnej hrozbe a nebezpečenstve zabíjania ľudí *Meteor*. Dielo nastoluje hraničnú etickú dilemu jednotlivca, či oznámiť svetu závery vedeckého výskumu o blížiacej sa katastrofe

a nezachrániť si tak svoje životy, alebo všetko zatajiť a zachrániť sa. Symbolické podobenstvo *Meteoru*, ohrozujúceho planétu Zem, bolo nielen Karvašovou umeleckou reakciou na dôsledky vojny, ale i momentom pre ľudstvo v mierových časoch. Ako zaujímavosť uvedieme, že televízny film *Meteor* vznikol podľa verzie rovnomennej komornej drámy z roku 1945. Iná verzia, ktorú napísal autor neskôr (1958), obsahuje viac historických korelácií spätých s druhou svetovou vojnou.

Českí tvorcovia nakrútili v roku 1991 televíznou adaptáciu Karvašovej rozhlasovej hry *Nočná návšteva* [Noční návštěva]. Dramatik v nej položil „akcent na individuálny pátos chápaný ako utrpenie a zároveň ako oslobodenie, kde sa už nevyrovnávajú dva činy svojou vinou a nevinou, ale kde sa dostávajú do konfliktu dva motívy viny pravdepodobne rovnakej hodnoty a hĺbky. Okrem mnohých závažných etických otázok tu môže človek nájsť aj mnoho ľudskej osamelosti, spôsobenej rubom i lícom jednej mince – totality a jej neskorších následkov.“¹⁰

Na realizácii televíznej inscenácie *Nočná návšteva*, ktorú režíroval Vladimír Kavčiak, participoval Karvaš nielen ako autor literárnej predlohy, ale aj ako spoluscenárista. Komorné dielo o bolesti človeka, jeho mravnosti, sile, zodpovednosti a svedomí ponúklo svojou etickou, myšlienkovou a filozofickou hĺbkou možnosť vyniknúť špičkovým českým hercom Otakarovi Brouskovi a Vladimírovi Rážovi.

OBOHATIL NAŠU KINEMATOGRAFIU

Nielen teoreticky podkutí koryfejovia, ale i rozhladení knihomoli potvrdia, že Peter Karvaš vedel rovnako dobre napísať silnú drámu zo súčasnosti aj z dávnych čias, komornú psychologickú hru, tragikomédiu, plnokrvný román, existenciálne ladenú poviedku či novelu, štipľavú satirickú prózu, humoristické žánre, napínavý príbeh s kriminálnou zápletkou, apokryf, text experimentálneho strihu, causerie, reportáž... Suverénne a s noblesou sa pohyboval i na poli filmovej a televíznej tvorby. Ako vnuk renomovaného maliara Dominika Skuteckého, odmalička obklopený umením, mal cit pre vizuálnu stránku svojich diel. Preto po jeho hrách a poviedkach radi siahali slovenskí aj českí režiséri, preto bol vyhľadávaným scenáristom. Náš príspevok si – bez nároku na vyčerpávajúci obraz skúmanej látky –

kládol za cieľ bližšie ozrejmiť práve túto dimenziu širokospektrálneho diela banskobystriického rodáka.

Hoci vekovo prevyšoval filmárov československej novej vlny, poetika mladších kolegov, intenzívna komunikácia a spolupráca s nimi mu nerobili žiadne problémy. Aj vďaka európsky rozhladenému Petrovi Karvašovi tak mohla v „zlatých šesťdesiatych“ preniknúť do našej kinematografie rozporuplnejšia, subjektívnejšia, viac zvnútornená a najmä dôsled-

nejšia generačná autorská výpoveď a vízia sveta. Rovnako ako nové, najmä mestské témy, bytostné moderné či modernistické motívy konfliktu s vlastným svedomím, absurdného správania a konania súčasníka, umelecká persifláž, konfrontácia s dôsledkami ťaživej minulosti, samota, nedorozumenie, odcudzenie...

Slovenský film na tieto línie nadviazal a plnohodnotnejšie ich rozvinul až oveľa neskôr.

POZNÁMKY

- ¹ MIKULA, Valér a kol. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 273.
- ² CABADAJ, Peter. Rozprávanie o filmárovi Petrovi Solanovi: Nedožitý 90. narodeniny. In: *Slovenské národné noviny – revue pre mladú literatúru, umenie a spoločnosť Orol tatranský*. – Roč. 20, 2019, č. 10, s. 9.
- ³ GREČNER, Eduard. Slovenský film videný znútra (8). In: SME.sk – Blog.SME – Eduard Grečner – film (17. 3. 2008).
- ⁴ RAKÚSOVÁ, Lucia. Divadelné „storočnice“. In: *Slovenské pohľady*. – Roč. IV. + 136, 2020, č. 4. Príloha pre mladú literatúru a umenie; pohlady.sk č. 1, s. 11.
- ⁵ ŽALMAN, Jan. *Umlčený film: Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha: Národní filmový archiv, 1993, s. 191.
- ⁶ MELOUNEK, Pavel. *Čeští filmaři, něžní barbaři: 22 + 2 portréty našich režisérů*. Praha: Nakladatelství Bohemia, 1996, s. 23.
- ⁷ BONKO, Ivan. Povstalecká tematika v našej kinematografii. In: *Film a doba*. – Roč. 8, 1962, č. 11, s. 578.
- ⁸ HANÁKOVÁ, Petra. *Paľo Bielik a slovenská filmová kultúra*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2010, s. 183 – 184.
- ⁹ BAHNA, Vladimír. Pokračovať v rozhovore. In: *Kultúrny život*. – Roč. XVIII, 1963, č. 34, s. 9.
- ¹⁰ KRŠKO, Jaromír. O dramatickom profile Petra Karvaša. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. – Roč. 39, 1992/1993, č. 1, s. 12.

LITERATÚRA

- BAHNA, Vladimír. Pokračovať v rozhovore. In: *Kultúry život*. – Roč. XVIII, 1963, 24. 8., č. 34, s. 9.
- BONKO, Ivan. Povstalecká tematika v našej kinematografii. In: *Film a doba*. – Roč. 8, 1962, č. 11, s. 574 – 579.
- CABADAJ, Peter. Rozprávanie o filmárovi Petrovi Solanovi: Nedožitý 90. narodeniny. In: *Slovenské národné noviny – revue pre mladú literatúru, umenie a spoločnosť Orol tatranský*. – Roč. 20, 2019, č. 10, s. 9 – 10.
- GREČNER, Eduard. *Slovenský film videný znútra (8)*. SME.sk – Blog.SME.sk – Eduard Grečner – film (17. 3. 2008).
- HAMES, Peter. *Československá nová vlna*. Praha: Levné knihy, 2008. 344 s. (Registre)
- HANÁKOVÁ, Petra. *Paľo Bielik a slovenská filmová kultúra*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2010, s. 181 – 185, 224, 262.
- HRÚZOVÁ, Mária. *Peter Karvaš: Personálna bibliografia*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 1995. 35 s.
- KOVÁČ, Mišo A. Peter Karvaš mnohovrstvový a završený. In: *Slovenské pohľady*. – Roč. IV. + 116, 2000, č. 2, s. 79 – 83.
- KRŠKO, Jaromír. O dramatickom profile Petra Karvaša. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. – Roč. 39, 1992/1993, č. 1, s. 9 – 13.
- LAJCHA, Ladislav. *Dramatický svet Petra Karvaša*. Bratislava: Národné divadelné centrum, 1995. 261 s.
- LAJCHA, Ladislav. *Osobnosť a dielo Petra Karvaša*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1996. 122 s.

- LIEHM, Antonín J. *Ostře sledované filmy: Československá zkušenost*. Praha: Národní filmový archiv, 2001, s. 230, 233, 239, 441.
- MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1997. 599 s. (Registre)
- MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. *Dejiny slovenskej kinematografie 1896 – 1969*. Bratislava: Slovenský filmový archív, 2017. 624 s. (Registre)
- MELOUNEK, Pavel. *Čeští filmaři, něžní barbaři: 22 + 2 portréty našich režisérů*. Praha: Nakladatelství Bohemia, 1996, s. 23 – 30.
- MIKULA, Valér a kol. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 272 – 274.
- RAKÚSOVÁ, Lucia. Divadelné „storočnice“. In: *Slovenské pohľady*. – Roč. IV. + 136, 2020, č. 4 – príloha pre mladú literatúru a umenie pohľady.sk č. 1, s. 10 – 12.
- ŤAŽKÝ, Ladislav. Koliba nie je Hollywood a predsa... alebo aj my máme krstných otcov. In: *Filmová revue*. – Roč. IV, 1996/1997, č. 1 – 2, s. 41 – 55.
- ŽALMAN, Jan. *Umlčený film: Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha: Národní filmový archiv, 1993, s. 188 – 191.

TIP REDAKCIE:

Prinášame filmovú ochutnávku diela Petra Karvaša – Polnočná omša (1962).

Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=SiN9JMsuZHc&fbclid=IwAR11OjZR_QlkPoFDKMJz6XHSDuZd7Am506XCoJeQFztuHUnmpuwfBdE9Kh8

MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK AKO FOTOGRAF

140. VÝROČIE NARODENIA

MGR. PETER CABADAJ

The article pays attention to the photographic work and personal library of M. R. Štefánik stored in the Slovak National Library.

Keywords: 140 years since the birth of a key figure in Slovak history

Vplyvný britský diplomat Harold Nicolson nazval Milana Rastislava Štefánika supermanom. Na prvý pohľad tak však vôbec nevyzeral. Išlo totiž vzrastom o malého muža, ktorého permanentne trápili zdravotné ťažkosti a neraz aj finančné suchoty. Ako však uviedla Louise Weissová, jedna z jeho obdivovateľiek, „mal vôľu kalenú z ocele“. Kľúčovo prispel k vzniku nového štátu, ktorý nakoniec uvidel len zo vzduchu. Osud mu nedožičil pristáť so svojím lietadlom živý.

M. R. Štefánik, fotografia (LA SNK, SŠ 51/96) – pred cestou na Mont Blanc, 1905

Minulý rok sme si pripomenuli storočnicu tragického úmrtia Milana Rastislava Štefánika – okrem iného aj víťaza televíznej ankety o *Najväčšieho Slováka*. Letné 140. výročie jeho narodenia (21. júla 1880) však nemienime reflektovať bilanciou chronicky opakovaných historických faktov. Tohto obdivuhodne činorodého muža si bližšie priblížime ako fotografa. Medzinárodne uznávaný astronóm, vedec, cestovateľ, vojenský pilot, diplomat, vynálezca a konštruktér, francúzsky generál, zakladateľ prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov a minister vojny novovzniknutej republiky je v tejto pozícii známy len okruhu zasvätených ľudí.

VEĽKÁ DOKUMENTÁRNA HODNOTA

Fotografickú pozostalosť M. R. Štefánika vďaka jej námetovej i žánrovej rozmanitosti právom označu-

jeme prívlastkom impozantná. Unikátna kolekcia zhruba 400 negatívov s atypickým formátom (8 × 8 cm a 8 × 16 cm) sa nachádza v zbierkových fondoch Slovenského národného múzea v Martine. Rozdeliť ju možno do niekoľkých tematických okruhov. Najpočetnejšie zastúpenie má krajinárska fotografia, čo predstavuje vzhľadom na cestovateľskú vášeň tvorcu logický a zákonitý jav. On bol vlastne na cestách od svojich pražských štúdií nonstop...

Zoznam území a destinácií, ktoré navštívil, by zabral veľa miesta. Štefánik v krajinárskej fotografii harmonicky rozložil záujem na exteriér aj interiér zobrazovaného prostredia. „Celkové zábery s veľkou dokumentárnou hodnotou“ – uvádza známy teoretik Marián Pauer – „umožňujú porovnávať premeny, ktorými v priebehu rokov prechádzali jednotlivé krajiny, mestá a prírodné scenérie. Zároveň sú dokladom Štefánikovej schopnosti vidieť charakteristické črty, ktoré krajine dodávajú neopakovateľný kolorit. Výborne, možno intuitívne, pritom využíva hru svetla, ktorá umožňuje plasticky vykresliť jednotlivé zábery. Také sú napríklad snímky z Mont Blancu, na ktorých si divák môže konfrontovať rozľahlosť hôr s malosťou človeka. A predsa to bol práve človek, ktorý ich pokoril.“

VYSOKÁ MIERA EMPATIE

Asi je to tak. Prejde človekom vlna vzduchu, doznie očistením a v tichosti si nájde miesto v osidlach katarznej samoty. Poznanie, skúsenosť – ani smutná ani veselá, ani tragická ani euforická. Často sa však stáva, že to niekedy súčasníkovi podráža nohy, lebo nie je hodný vlastnej skúsenosti, znervózne, stráca istotu a začína byť vo svojom živote nevítaným hosťom. Videnie a definovanie pojmu krajina môžeme interpretovať aj ako uhol slobody a odvahy prejaviť vlastnú osobitú vnímavosť. Alebo tiež ako schopnosť „zarámovat“ to, čo citlivý tvorca vidí v hľadáčku či na displeji – „zvečniť“ okamih a ponúknuť ho ako postoj, svetonázor, posolstvo, odkaz. Pod tlakom rôznych zlomov, otrasov a protirečení sa krajina rozvážne preskupuje do nových vrstiev, súradníc a významov. Senzibilný pútnik Štefánik to ako fotograf registroval s vysokou mierou empatie a osobnostného zaujatia. Napríklad veľkosť tragédie, ktorú prinieslo železničné nešťastie v Turkestane (1906), zachytil vskutku ako profesionálny reportér. Snímky z pohľadu na rozbité vagóny vyznievajú krajne deprimujúco. Rozľahlosť širšieho ruskej zeme dýcha

zo záberu koľajníc, popri ktorých putuje sprievod s ťavou. Fotograf tak monumentálnosť námetovej línie umocnil špecifickou atmosférou.

Na pozadí všadeprítomnej deštrukcie starého hodnotového systému sa Štefánik snaží byť korektný a tradičný zároveň. Dokázal si napriek všetkému a všetkým uchovať vlastný vnútorný čas, rytmus, resp. nenechal si okolnosťami pôžitkársky vnútiť tempo, ktoré pozná iba „tu a teraz“, bez pamäti, reminiscencií, zážitkov a očakávaní. Ako nezainteresovaní pozorovatelia máme vzácnu možnosť byť svedkami Štefánikových dobrodružstiev, počas ktorých si lepšie ozrejmuje, precituje a dešifruje to svoje videnie a chápanie zobrazovanej reality.

PRVÝ FOTOGRAFICKÝ AKT

Fascinujúci rozhľad Štefánika a jeho jedinečný cit pre úctu k dedičstvu po predchádzajúcich generáciách silno vyžaruje z fotografií historických pamätihodností. Človečenskú dimenziu alžírskych miest a ulíc ilustruje momentkami úzkych chodníkov s osobitým čarom a fluidom. Snímky z Tahiti, odkiaľ ako hvezdár pozoroval Halleyovu kométu, nemajú ďaleko k sociologickej štúdii zachyteného prostredia. Atraktivnosť milieua je často umocnená a zintenzívnená protisvetlom, z čoho vznikli mimoriadne sugestívne krajinárske zátišia.

Ostaňme ešte chvíľku na Tahiti, ktorému patrí v dejinách nášho vizuálneho umenia interesantné postavenie. Práve v tejto exoticknej destinácii totiž Štefánik zhotovil prvý slovenský fotografický akt (1910). Zobrazuje mladú nahú domorodkyňu opretú o kmeň stromu, cudne si zahaľujúcu telo. Technicky aj umelecky ide o dokonalú fotku, esteticky pôsobivé dielo s jemným nádychom šteklivej erotiky. Slovami chvály a uznania nešetřili ani odborníci na akty. Pravdepodobne je to však len ojedinelý a súkromný záber. Nijaký ďalší akt v Štefánikovom archíve už nájdený nebol...

Keď spomíname archív a pozostalosť, pripomeňme, že nesmierne vzácne artefakty, odrážajúce hvezdársku misiu na Tahiti, tvoria integrálnu súčasť zbierkového fondu Národnej galérie v Prahe. Medzi nimi figuruje aj kolekcia drevorezov a drevorytov, ktoré patria k tomu najcennejšiemu, čo ich tvorca – svetoznámy francúzsky výtvarník Paul Gauguin – zhotovil počas svojho pôsobenia v Oceánii. Súbor jedenástich štočkov (tri sú rezané obojstranne) Štefánik na Tahiti doslova objavil a priviezol do Paríža.

OSOBNÁ BIBLIOTÉKA

Hoci to s témou nášho príspevku bezprostredne nesúvisí, v časopise *Knižnica* hádam môžu odznieť aj základné informácie o Štefánikovej osobnej knižnici, uloženej v historických fondoch Slovenskej národnej knižnice. Bibliotéka odzrkadľuje všestranný tvorivý záber jej úžasne rozhladeného majiteľa. Uvedené slová platia aj napriek faktu, že sa z nej zachovalo len torzo, presnejšie asi štvrtina jej pôvodného rozsahu.

Mimoriadne vzácnu a cennú pozostalosť M. R. Štefánika spolu s knižnicou previezli z jeho parížskeho bytu do Prahy ešte v roku 1919 (krátko po generálovej tragickej smrti). Bibliotéku, ktorú tvorilo 3 067 zväzkov, umiestnili v Pamätníku odboja. Možno predpokladať, že knižných jednotiek bolo za Štefánikovho života ešte viac, hoci posledná signatúra na štítku má označenie PO Š 3067 (skratky znamenajú Pamätník odboja a Štefánik). Vedúca Odboru správy historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov Slovenskej národnej knižnice Jana Cabadajová v tejto súvislosti uvádza, že „*nájdené boli aj Štefánikove knihy s oveľa vyššími signatúrami, napísanými rukou. Chýbajú im však štítky z Pamätníka odboja. Keďže pôvodný historický katalóg sa nezachoval, Štefánik si pravdepodobne žiaden súpis kníh nevytvoril, preto nemôžeme presne povedať, koľko kníh pôvodná knižnica v skutočnosti obsahovala. V roku 1929 Pamätník odboja spojili s Vojenským archívom Československej republiky – boli premenované na Pamätník osvobození. Knižnica zostala v priestoroch tejto inštitúcie do roku 1940. Dňa 29. septembra zbierku presunuli do Slovenského národného múzea v Martine, kde v roku 1941 sprístupnili expozíciu o Štefánikovi, ktorej súčasťou bola aj jeho osobná knižnica. Po ukončení expozície sa knižnica dostala do fondov Matice slovenskej v Martine. Následne bol vypracovaný jej katalóg, podľa ktorého mala už len 824 zväzov. Pri viacerých prevozoch knižnice v Prahe aj na Slovensku sa väčšia jej časť roztratila a rozplynula v iných fondoch. Dnes v Slovenskej národnej knižnici v Martine z nej zostalo 801 zväzkov.*“ Citované vety doplníme informáciou, že odborní pracovníci Slovenskej národnej knižnice Štefánikovu bibliotéku očistili, zreštaurovali, elektronicky spracovali, a tým ju pripravili na vyhlásenie za historický knižničný fond.

Pre potenciálnych bádateľov, resp. záujemcov uvedieme, že knižnica obsahuje tlače 16. – 20. storočia. Logicky dominujú francúzske tituly, ale nájde

v nej aj anglické, talianske, nemecké, španielske, ruské, české, maďarské a samozrejme slovenské diela. Najväčšie zastúpenie majú prírodné vedy, konkrétne oblasť astronómie, fyziky, matematiky, meteorológie, letectva, rádiotelegrafie, geológie a geografie. Nechýbajú však ani interesantné cestopisy, kolekcia titulov klasickej literatúry, poézia, próza, filozofia či teológia (H. de Balzac, V. Hugo, Molière, G. de Maupassant, E. Zola, G. Sandová, G. Flaubert, M. de Cervantes Saavedra, L. N. Tolstoj, ktorého osobne navštívil v Jasnej Polane v roku 1907, Platón, Konfucius, B. Pascal, H. Bergson, A. Comte, F. Nietzsche, T. G. Masaryk a ďalší). Osobitnú kategóriu tvoria knižné diela Štefánikových priateľov a vplyvných známych zo sféry vedeckého života (P. J. Janssen, H. Poincaré, G. Bigourdan, C. Flammarion, K. V. Zenger...). Zo slovenských autorov čítal Štefánik napríklad Andreja Sládkoviča, Pavla Dobšinského, Pavla Országha Hviezdoslava, Janka Jesenského, Ivana Kraska a i.

NEUSTÁLE V EPICENTRE DIANIA

Vráťme sa však k našej hlavnej téme. Vizualne poslanstvo Štefánikových fotografií sa v konečnom dôsledku stáva v tom najlepšom zmysle slova provokatívnym a naliehavým. Ustavične putujúci tvorca je ako cestovateľ i fotograf odvážnym samotárom v pozícii tuláka-prieskumníka, vytrvalo obnažujúceho krajinu znepokojivých extrémov a paradoxov.

Neúnavne hľadal, pričom ani omylom nepotreboval zachytávať a reflektovať vyzývavé masky ulíc či námestí. Vlastné upokojenie, katarziu i slasť nachádzal v objavovaní navonok skrytých autentických krás, jaziev a vrások na tvári krajiny, ku ktorej ako tvorca a človek pristupoval priam s posvätnou úctou. Práve preto Štefánikove fotografie nenúteným spôsobom vzbudzujú očarenie, tieseň, súcitu, clivotu. Zároveň nemal ani v najmenšom úmysle minimalizovať vklad seba samého a vlastného estetického vkusu do finálneho tvaru jednotlivých snímok. Opak je pravdou! Často ho môžeme identifikovať na záberoch, ktoré zhotovil. Zrejme to súvisí so Štefánikovou ctižiadostivosťou, snahou byť neustále v epicentre diania, nebyť len obyčajným suchopárnym glosátorom, pozorovateľom

či štatistom. Jednoducho, nechcel po návrate do Paríža čeliť možným rozpakom či skepse o autorstve fotografií, a keď musel, mohol argumentovať – vidíte, tu som bol tiež...

Všetko však mohlo byť napokon úplne inak. Čo ak len objektívom svojich aparátov dokumentoval vlastné širokospektrálne aktivity? Pravdu majú zrejme skôr tí, čo tvrdia, že ide o neobvyklý úkaz. Alebo napísané inými literami, neexistovalo a neexistuje veľa fotografov, ktorí by často a radi pózovali na svojich záberoch tak, ako Štefánik...

PRERAZÍME LEN VZDELANÍM A VEDOU

Verejnosti nie príliš známe fotografické dielo M. R. Štefánika možno vnímať ako spontánny dialóg s históriou, ktorej rozmanité tváre, prejavy a súvislosti tvorca zachytil v okamihoch všedných aj sviatočných. Marián Pauer, znalec témy, dopĺňa: „Čas by bol bez fotografie ochudobnený minimálne o jeden rozmer svojho obrazu. Bola by len prítomnosť; minulosť by sa stratila v nedohľadne. V tom je prapôvodný zmysel fotografie – zastaviť čas, v zlomku sekundy mu nastaviť zrkadlo. Dozajista však môže byť aj ušľachtilou zábavou. To je bonus, veľmi frekventované a často nadužívané slovo týchto dní, ktorý dáva fotografia všetkým svojim vyznávačom k dokumentárnej a výtvarnej hodnote obrazu. Možno takto chápal fotografiu aj náš, postavou síce nevelký, a predsa veľký človek, generál Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami a vo vesmíre sa pokúsil určiť súradnice svojej duše. Možno tým chcel naznačiť, kadiaľ vedie cesta k prameňom, v ktorých zazrieme aj naše tváre.“

Keď M. R. Štefánik cestoval v apríli 1910 loďou Mariposa po Tichom oceáne zo San Francisca na Tahiti, do denníka si zapísal túto myšlienku: „Kultúra, vedecké poznanie a umelecké dielo, to sú jediné zbrane, akými sa môžu Slováci trvalo obrniť proti násiliu a nadvláde, proti ľži a bezprávniu. Len vzdelaním, vedou môžu preniknúť do sveta, stať sa občanmi Európy!“ Citované slová spred 110 rokov, ktoré vyznievajú ako nadčasový testament i poslanstvo adresované rodákom, už vari nepotrebnú nijaké ďalšie dopovedanie.

JUBILUJÚCI SPISOVATEĽ PETER MIŠÁK

PAEDDR. BLAŽEJ BELÁK

The study gives tribute to slovak writer Peter Mišák on the occasion of his round life's jubilee (70). Author high evaluates his imaginative poetry and prose, appreciates his important critical essays and broad activity within organization of authors in Slovakia.

Keywords: belle-letres, prose, poetry, composition, language

Slovenský básnik, prozaik, literárny kritik a publicista Peter Mišák, narodený 10. septembra 1950 v Ružomberku, sa v rozmachu tvorivých síl dožíva sedemdesiatky. Je to príležitosť pripomenúť si jeho mnohostrannú kultúrnu a spoločenskú aktivitu a urobiť niekoľko literárnokritických úsudkov o jeho najvýznamnejších počinoch na poli literárnej publicistiky a beletrie.

Ak odvodzujeme pôvod slova beletria od francúzskeho *belles lettres*, teda „krásne písmená“ alebo „pekné listy“ (čitateľom), tak jubilant túto etymologickú predstavu napĺňa bezvýhradne od samého počiatku svojho účinkovania v krásnej spisbe. Dôkazy nájdeme vo všetkých jeho zverejnených prozaických i poetických zväzkoch, ako aj v povestiach a povestových adaptáciách doplnujúcich jeho spisovateľský profil.

Mišákove literárne diela a dielka sa napospol vyznačujú originalitou myšlienok, premyslenou kompozíciou a bohatstvom poetických figúr, ktoré majú v prozaickom i básnickom podaní jasnú tendenciu zrovnoprávňovať epiku s lyrikou a prózu s poéziou. Dôvod tejto tendencie je jednoduchý – sklon vyjadrovať sa metaforicky obrazne a objavne, čo je v jeho próze, poézii aj publicistike takmer záväzkom.

Touto prednosťou sa vyznačujú aj autorské povesti a derivácie pokladov ľudovej slovesnosti. Takto sú ustrojené ním spracované *Povesti z Liptova* (2009), *Najkrajšie slovenské povesti o zvonoch* (2012), *Rozprávky spod slovanskej lípy* (2013), *Rozprávky z pokladu Pavla Dobšinského* (2016), ako aj príležitostné malé eseje, ktoré nachádzame v precítených predhovoroch a doslovoch k dielam a literárnym námahám iných autorov.

Vskutku príznačné sú v tomto zmysle dve knihy jeho krátkych próz – *Pointa smrť* (2007) a *Alicine psy* (2017). Obidve prozaické knihy možno označiť za moderné realistické črty zo života a s istou terminologickou toleranciou aj za humoresky či grotesky, pravda, veľmi špecifické témou a výberom zobrazeného prostredia, a najmä vážnym zacielením naoko humorných obsahov.

Jeho krátke prozaické momentky i širšie rozvrhnuté novely a novielky vynikajú vysokou organizáciou sujetu, dôsledným smerovaním deja za poučnou a oslobodzujúcou pointou a zjavnou snahou vyvodiť z fiktívnej témy aj reálnej udalosti rozprávačské a didaktické maximum.

Autor napĺňa tento zámer dokonalou znalosťou opisovanej reality, ktorej sa prozaickým perom najprv zľahka dotýka, no vzápätí ňou ostrými kritickými rezmi hlboko preniká a jej zmysel pointou vysvetľuje. Pri tejto operácii pružne využíva znalosť viacerých špecifických, niekedy až atypických sociálnych prostredí (sú to predovšetkým ústredné kultúrne ustanovizne, vydavateľstvá, vojenské posádky a úrady verejnej správy), v ktorých žijú a trápia sa jeho zväčša precitlivení, ukrivdení alebo príliš ambiciózni hrdinovia, pričom autor dáva na známosť

výborné poznanie ich hovorového aj odborného jazyka, prípadne ich sociálne podmieneného žargónu a konverzačných návykov, ktoré bývajú uchu zvedavého čitateľa často skryté, ale pri vnesení do krátkej prózy vždy zaujímavé.

Poviedka *Pri ceste* zo zbierky *Pointa smrť* je vzorom takejto typizácie. Odkrýva osud človeka, ktorý by vari ani nebol „osudový“, keby nebola vojna a v nej osudové strety ideológií. Hrdina je pôvodom žid, s malým „ž“, pretože v jeho príbehu nejde o etnický princíp, dokonca ani nie o náboženskú identitu – jednoducho ide o človeka, ktorý sa dostal nezavinene do siete nepriateľských vzťahov medzi národmi a ideológiami počas druhej svetovej vojny na našom území a stane sa aktérom aj obeťou vlastnej túžby po ľudskej dôstojnosti a občianskej rovnosti. Jeho túžba narastá až do bizarnej podoby – v krajnom, hoci celkom prirodzenom odpore k uniformám akéhokoľvek druhu, a to už v podmienkach osobnej slobody, keď sa v presile emócií fyzicky vrší na najnápadnejších symboloch vojny – na uniformách, dokonca aj na poštárskych a železničiar-ských.

Príbeh z tej istej knihy nazvaný *Telegram ako haiku* je zasa akousi skratkou životopisu našej povojnovej generácie. V dramatickom a zároveň takmer humorom výjave, ktorého účastníkom je sám rozprávač, prebieha očistný zápas medzi ľudskosťou a nehumánosťou v konaní príslušníkov represívnych zložiek v trestnom pracovnom tábore v Handlovej. Scéna dostáva z odstupu mnohých rokov prekvapujúcu dimenziu ako dôkaz existencie svedomia v každom človeku, keď v dave neprehľadných typov služobníkov režimu sa objaví a potvrdí záblesk ľudskosti v jednom z dozorcov tábora. Kostra tohto jedinečného príbehu sa začína úryvkom z telegramu: „*Môžete prísť na návštevu vtedy a vtedy...*“ – píše manžel z pracovného tábora svojej manželke. Matka so synčekom v kočiaku ide teda v nemalom napätí na návštevu do tábora. Chlapča v kočiaku má pri nôžkach zavinutý kontraband – fľašku domácej slivovice – taký príznačný pre Slovensko z totalitných i netotalitných čias. Pri kontrole vstupu rodinky do tábora fľaša s cinknutím vypadne z perinky na tvrdú handlovskú zem. Napätie vrcholí, dozorca však odvráti hlavu, akoby sa práve vtedy musel pozeráť inam, a hoci nikdy nič nepočul o symbolike a symboloch, stáva sa hrdinom povýšenia drobnej udalosti do kategórie veľkého symbolu ľudskosti.

Iná krátka próza súvisí priamo s názvom celej zbierky a týka sa udalosti, ktorá poznačila mnoho ľudských životov v Európe – výbuchu v Černobyli

v apríli 1986. Historická udalosť je povýšená na úroveň hlavného sujetového prvku, pretože autor ňou kladie závažné otázky mravného charakteru, ktoré vrcholia v axióme: „Ožiarene bývajú nielen telá, ale aj duše!“

Kniha *Alicine psy* (2017) je tematickým zameraním iná, ale obsahuje rovnako výnimočné hodnoty. Člení sa na tri celky (*Pointa kniha, Pointa človek, Alicine psy*), pričom každá časť vychádza z iného spoločenského a profesijného prostredia. Ústredným pojmom prvej časti je „kniha“, teda príbehy sa odohrávajú v slovenských vydavateľských a redakčných kruhoch, so zjavnou väzbou na autorov zamestnanecký životopis a skúsenosti načerpané práve v takomto prostredí. „Pointa človek“ je oveľa všeobecnejšia kategória, keďže o osud človeka zobrazeného v príbehoch sa zaujíma autor v každom prípade aj v každom okamihu. Tretia časť koreluje s názvom celej zbierky a príbeh je vykreslený najširšie, takže ho možno nazvať aj novelou alebo noveletou z vojenského prostredia za totality.

Všetky prózy z tejto zbierky vynikajú presne vymeraným epickým plánom, na ktorom stojí nadstavba malých udalostí a detailne až minuciózne prepracovaný dialóg ako hlavný nástroj psychologickej presvedčivosti postáv. Cez vycizelovaný dialóg Mišákovo majstrovské pero slobodne a pružne prináša čitateľovi správu o myslení a cítení zobrazených hrdinov. Tento postup je mimoriadne prepracovaný, reč hrdinov ako nástroj na odhalovanie charakterov a objavovanie pravdy o ich živote je naozaj živá, presná a psychologicky hodnoverná. Túto hodnovernosť umocňuje navyše široká paleta dobre odpozorovaných konverzačných zvrátov, nedokončených a nedopovedaných viet, polovičných slov a slovných náznakov v podobe troch bodiek a zámlk, ako ich poznáme zo života, ako aj perfektná drobnokresba mimorečových prejavov, ktorá sa opiera dokonca o detailné vyhodnocovanie gesta a ľudskej mimiky pri rozprávaní. Cez takéto rečové i mimorečové prejavy a cez opis fyziologických mikro-pohybov človeka pri rozhovore, cez vzdychy, zámlky a nedopovedané fragmenty slov vstupujú do charakteristiky hrdinov veľmi dôležité príznaky. Ich súhrn obohacuje tradíciu slovenského literárneho dialógu o celkom nové, mimoriadne cenné prvky.

Mišákove prózy prinášajú mimoriadne cenné poznatky o myšlienkovvej výbave a mravnom cítení súčasného slovenského človeka, keď ho zobrazujú nielen ako aktéra dnešného vedecko-technického rozvoja, ale aj ako jeho obeť. Osobitne cenné je

najmä konštatovanie, že politická sloboda (ako ju prežívame u nás po roku 1989) nie je absolútnou hodnotou ani ideálom, ktorý by mal utlmiť naše ďalšie snaženia o dokonalejšiu a spravodlivejšiu ľudskú spoločnosť. Pred nami je trvalý zápas o pravú ľudskosť, ktorá sa prejavuje za akýchkoľvek okolností, v akomkoľvek režime a je vždy podmienkou zmysluplnej existencie človeka.

*

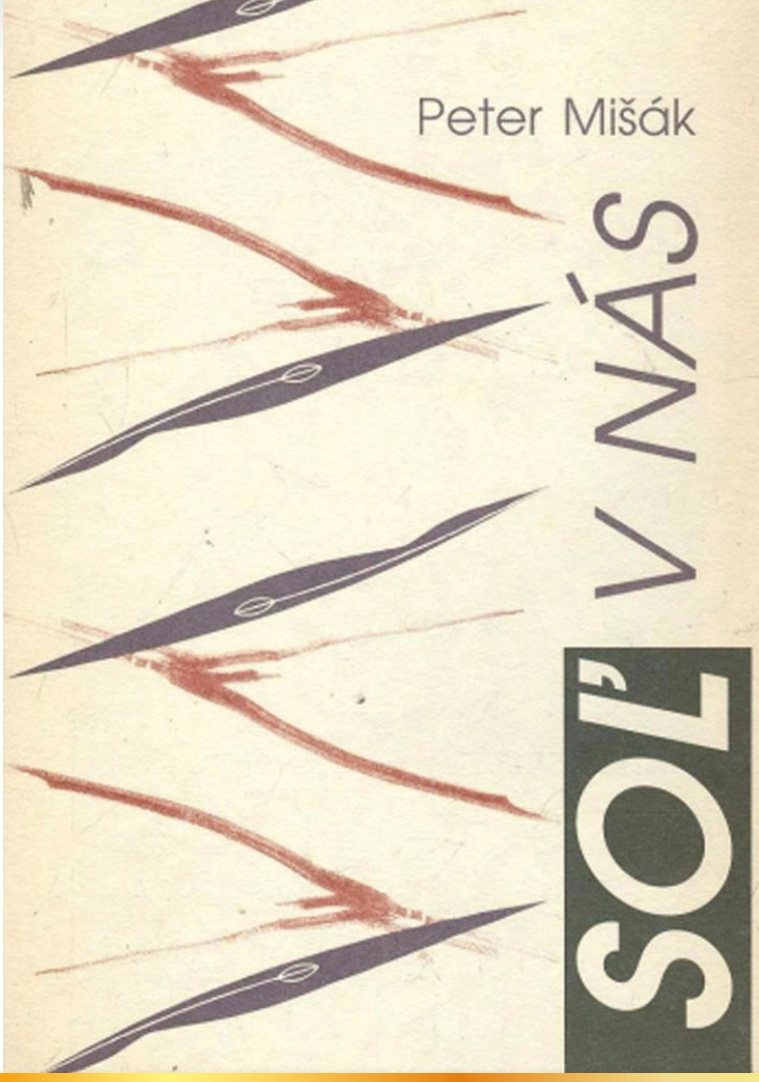
Myšlienky pravého humanizmu, ktoré autor rozvíja v dômyselných prozaických konštrukciách, sú dobre čitateľným východiskom mravného a poznávacieho odkazu aj v každej zo siedmich zbierok jeho poézie.

Prvá z nich, nazvaná *Listovanie* (1988), sa vyznačuje jemným slovným výrazom a zdržanlivou emocionálnosťou, čo je jedným zo znakov autorovej originality a predzvestou jeho špecifického vzťahu k témam. Vo veršoch sa odráža nostalgia za domovom a za istotami nenávratne uplynutého detstva a vzdalujúcej sa mladosti, ktoré prežil pod rodnou strechou.

Druhá zbierka *Deň* (1989) rozširuje autorov repertoár o tóny podnecované zásadnými spoločenskými zmenami na konci 20. storočia, pravdaže v prísne osobnom, poeticky intimizovanom znení ľúbostných a nostalgických veršov. Básne z tejto zbierky hovoria priamo o vernosti rodnej krajine a zviazanosti s ňou. Nové dimenzie nadobúdajú aj ľúbostné verše ako svedectvá o milujúcom srdci a o milujúcej skúmavej myšli básnika.

Cyklus básní *Sol v nás* (1998) komponuje básnik ako jednotný lyrizovaný príbeh o láske a životnej radosi i napätiach plynúcich z nej. Láska je navždy nepreskúmaný dej, ktorého tajomstvá môže lyrická reflexia odkryť iba čiastočne, lebo je nielen extázou, ale hlavne konfrontáciou mužského a ženského živlu a záujmu, teda „koncertom pre dvoch“, čo je skôr kultúrny fenomén než výboj prostého prírodného senzualizmu. Takto to vyjadruje báseň *Sol v nás*:

*Prihnúť si k ústam
vriaci pohár vášne
Až do biela rozznieť
tmavomodrý čas
Uprostred svitania
akoby sa našiel
Akoby bol
veky vekov náš*

Túto zbierku ilustroval Ján Kudlička samostatným cyklom expresívnych kresieb a aj s touto pridanou hodnotou patrí knižný celok k tým najhodnotnejším v slovenskej lúboštnej poézii.

Zbierka *Necelé sonety o láske* (2004) potvrdzuje umelecké výdobytky *Soli v nás* obsahom aj tvarom. Navyše ich znásobuje inovatívnym využitím tradičného sonetu, ktorý autor pomenúva výrazom „necelý sonet“, akoby chcel týmto nezvyčajným prívlastkom podčiarknuť neobmedzenú využiteľnosť sonetovej formy v širokom spektre tém, osobitne však v takej citlivej oblasti, akou je oznamovanie lúboštného citu verejnosti. Jeho „necelé sonety“ však vôbec nie sú „necelé“, naopak, sú veľmi „celé“, kompozične celistvé, majú ucelenú štruktúru i zmysluplný obsah. Príkladné rýmy a asonancie vystužujú každú dôležitú vetu vo výpovedi, uľahčujú čitateľovi orientáciu na ceste za pointou, lebo tá je v každom sonete opäť najdôležitejšia. Túto funkciu podporujú v Mišákových sonetoch aj ďalšie osvedčené a starodávne poetické pútače, najmä jednoduché opakovanie ťažiskových slov a bohato využitá epifora.

Osobitné postavenie má v Mišákovskej tvorbe veršovaná skladba *Rozhovor na ulici* (2009), ktorá znamená

príkry odklon od línie intímnej lyriky k diskurzívnej polemike, so všetkými rizikami takeého radikálneho medzižánrového prestupu. Autor zreteľne opúšťa pokojnú líniu predchádzajúcich zbierok a skladba sa stáva akousi odbočkou, resp. až vybočením na pole filozofujúcich reflexií, ktorými sa lyrický hrdina snaží získať odpoveď na ťažko zodpovedateľné otázky o pôvode a poslaní človeka a jeho osude vo vesmíre. Sú to otázky skôr v kompetencii teológie, a preto sa dostáva do sporu so „žrecmi“ ako protivníkmi svojho názoru, osobitne v tvrdení, že stvorenie je nedokonalé a nedokonané, vrátane „nedokončeného“ človeka, ktorý sa takisto „nie celkom vydaril“. V takomto duchu kladie lyrický subjekt ironické až sarkastické otázky „pánovi“, ktorého zámerne a dosť opovážlivo oslovuje „pane“ s malým „p“, čím sa rozhovor dostáva na samú hranicu persifláže, a tým aj na hranicu hodnovernosti a logiky. Tú možno v plnej miere vysvetliť iba skutočnosťou, že hrdina otázkami netrýzni iba „pána“, ale ich vlastne kladie historickému človeku zodpovednému za vojny, násilia a iné prejavy krajného individualizmu.

Básnickou zbierkou *Stanice* (2013) sa autor vracia k hlbokým ponorom do duše moderného človeka. Nachádza v nej mnoho vyčerpanosti a nostalgie, podmienenej stratou existenciálnych istôt a rozporného vývoja ľudskej spoločnosti, v ktorej jedinec síce získava status osobnej slobody, ale zároveň sa stáva bezmocným účastníkom a postupne aj otrokom globalizácie, upadajúcej ekológie a nekontrolovateľných trendov vedeckého a technického vývoja. Súhrn negatívnych javov vyúsťuje do pocitu ohrozenia a samoty, na precítenie ktorej je priam ideálne prostredie pustých železničných staníc a odchádzajúcich vlakov. V tejto *atmosfére* citlivé indivídium pociťuje ťaživosť a miestami aj nemožnosť odpovedať na otázku, čím vlastne som, čím ostávam:

„Čoraz viac som/ nikto. / Len to skrývam./ Neúspešne./ Vieš to aj ty./ Vieme./ Hlásia nám/ prvý perón/ a na trati výluku.“

Básnikovu vysoko hodnotnú lúboštnú poéziu a premyslené spoločenské reflexie nateraz uzatvára zbierka *Rút* (2014), ktorá sa otvorene inšpiruje biblickou *Knihou Rút*. Využíva jej prechodné adaptácie v podaní iných (svetových) autorov, aby mohol rozvinúť svoj originálny pohľad na večné tajomstvá zblížovania a vzdalovania sa milujúceho muža a milujúcej ženy v obrazoch kmitajúcej bipolarity ich záujmov, ako výrazu dynamickej príťažlivosti dvoch organicky najbližších, no nerovnakých svetov, známych a ovládateľných iba človekom.